

21372

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN ÖZEL ÇEVRE KORUMA
BÖLGELERİ POLİTİKASI
VE FOÇA ÖRNEĞİ**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan

Hüseyin ÖZGÜR

Danışman

DOÇ. DR. ZERRİN TOPRAK KARAMAN

İZMİR 1992

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TABLolar.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE KAVRAMI VE ÇEVREYİ KORUMAYA İLİŞKİN POLİTİKALAR

I- ÇEVRE KORUMAYA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

A. ÇEVRE.....	3
B. ÇEVRE KORUMASI.....	6
C. DOĞA VE DOĞAL DENGE.....	7
D. KÜLTÜR VARLIKLARI.....	9
E. CANLI DOĞAL KAYNAKLAR.....	10
1) Biyolojik Zenginlikler.....	11
2) Ekosistemler.....	11
a. Sulak alanlar.....	12
b. Ormanlar.....	13

II- ÇEVRE KORUMACILIĞI VE BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A. EKONOMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA.....	14
B. SANAYİLEŞME.....	17
C. TURİZM.....	18
D. NÜFUS VE YERLEŞİM.....	20
E. KAMUOYU BİLİNÇLENMESİ VE HALKIN KATILIMI.....	22

III- DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI

A. DÜNYADA ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI.....	25
1) Birleşmiş Milletler ve Bağlı Kuruluşların Çevre Koruma Politikası.....	25
2) Avrupa Topluluğunun Çevre Koruma Politikası.....	30
3) Avrupa Konseyi'nin Çevre Koruma Politikası.....	33
B. TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI.....	35

IV- DEĞERLENDİRME..... 36

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

ÖZEL ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI

I- DOĞA KORUMACI POLİTİKA

A.DOĞA KORUMACILIĞIN GELİŞİMİ.....	38
1) Dünyada Doğa Korumacılığın Gelişimi.....	38
2) Ülkemizde Doğa Korumacılığın Gelişimi.....	42
B. DOĞA KORUMACILIĞIN NEDENLERİ.....	43
1) Ekolojik Nedenler.....	43
2) Ekonomik Nedenler.....	46
3) Bilimsel Nedenler.....	46
4) Estetik, Felsefi ve Ahlakî Nedenler.....	47
C. DOĞA KORUMA SİSTEMLERİ.....	48
1) Milli Parklar.....	49
2) Tabiatı Koruma Alanları.....	51
3) Muhafaza Ormanları ve Orman İçi Dinlenme Yerleri.....	52
4) Tabiat Parkı / Tabiat Anıtı.....	53
5) Biyogenetik Rezerv.....	53
6) Av Koruma, Üretme ve Yerleştirme Alanları.....	55
7) Diğer Özel Korunmuş Alan Sistemleri.....	56
a. MARPÖL 1978 Protokolünde "Özel Alan".....	56
b. Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğinde "Özel Koruma Alanı"	57

II- KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMACI POLİTİKA

A. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMANIN GELİŞİMİ.....	60
1) Dünyada Kültür Varlıkları Korumacılığının Gelişimi.....	60
2) Türkiye'de Kültür Varlıkları Korumacılığının Gelişimi.....	63
B. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMANIN NEDENLERİ.....	65
1) Ekonomik Nedenler.....	65
2) Kültürel Nedenler.....	66
3) Tarihi Nedenler.....	67
4) Turistik Nedenler.....	68
C. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÖNTEMLERİ.....	69
1) Tek Yapı Korumacılığı.....	69
2) Müzecilik.....	70
3) Kentsel ve Arkeolojik Sit.....	71
4) Özel Korunmuş Alanlar.....	73

III- DEĞERLENDİRME..... 75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİ

I- ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİ ORTAYA ÇIKARAN ŞARTLAR	
A. KIYILARAN KİRLENMESİ VE MEKANSAL BOZULMA.....	77
B. TURİZMİN EKOLOJİK DEĞERLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	79
C. BİYOLOJİK SİSTEMLER VE EKOSİSTEM VERİMLİLİĞİ.....	84
1) Endemik ve/veya Nesli Tehlikede Olan Türler Sorunu.....	85
2) Kıyasal Suların Ekonomik Önemi.....	86
D. TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMACI ANLAYIŞIN GELİŞİMİ VE KAMUOYU BASKISI	90
 II- ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN SEÇİMİ, KURULMA- SI VE YÖNETİLMESİ	
A. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGESİ KATEGORİLERİ.....	92
B. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN SEÇİMİ.....	93
C. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN KURULMASI VE YÖNETİMİ.....	97
 III- TÜRKİYE'DE ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN GELİŞİMİ	
A. BARCELONA KONVANSİYONU VE AKDENİZ'DE ÖZEL KORUMA ALANLARI PROTOKOLÜ.....	99
B. TÜRKİYE'DE ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	103
C. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN KURUMSALLAŞMASI.....	109
1) Özel Çevre Koruma Kurulu.....	110
2) Etüt Plan Proje ve Uygulama Dairesi Başkanlığının Görevleri.....	112
3) Çevre Koruma Araştırma ve İnceleme Dairesinin Görevleri.....	112
4) Başkanlık.....	113
5) Özel Çevre Koruma Fonu.....	114
6) Özel Çevre Koruma Bölgelerinde Yapılaşma Esasları.....	115
 IV- DEĞERLENDİRME.....	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGESİ OLARAK FOÇA ÖRNEĞİ

I- TARİHTE BİR YERLEŞİM BİRİMİ OLARAK FOÇA	
A. FOÇA'NIN TARİHİ GELİŞİMİ.....	119
B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE FOÇA.....	124

II- FOÇA'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

A. NÜFUS YAPISI.....	125
B. FOÇA'NIN EKONOMİK ETKİNLİKLERİ.....	128
1) Ziraat.....	128
2) Balıkçılık.....	129
3) Sanayi.....	129
4) Ticaret.....	130
5) Turizm.....	130

III- FOÇA'DA KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI

A. FOÇA'NIN TABİAT VARLIKLARI.....	132
B. FOÇA'NIN KÜLTÜR VARLIKLARI.....	133

IV- FOÇA'NIN GELİŞİMİ VE KÜLTÜR VARLIKLARININ GELECEĞİ..... 135

V- FOÇA HALKININ ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN ANKETİ SONUÇLARI..... 138

VI- DEĞERLENDİRME..... 152

SONUÇ..... 156

EKLER

Ek:I.....	158
Ek:II.....	158

KAYNAKÇA..... 161

TABLOLAR

Tablo: 1 Foça İlçesi Nüfus Gelişimi.....	125
Foça Anketinin Değerlendirilmesiyle İlgili Tablolar	
Tablo: 2 Ankete Katılanların Yerleşim Birimleri.....	139
Tablo: 3 Foça'da İkamet Edilen Süre.....	139
Tablo: 4 Eğitim Düzeyi.....	140
Tablo: 5 Yaş Grupları.....	141
Tablo: 6 Cinsiyet.....	141
Tablo: 7 Meslek Grupları.....	142
Tablo: 8 Özel Çevre Koruma Kurumunun Görevi.....	142
Tablo: 9 Özel Çevre Koruma Bölgesi Olarak Etkilenme Yönü.....	143
Tablo: 10 Arazi Takasını Kabul Etme Durumu.....	144
Tablo: 11 Ülkemizde En Çok Korunması Gereken Eski Eserler.....	145
Tablo: 12 Foça'nın İmara Açılması.....	145
Tablo: 13 Foça'nın Gelecekteki En Önemli Geçim Kaynağı.....	146
Tablo: 14 Öncelikli Kamu Hizmetleri.....	147
Tablo: 15 Fok Balığı Görme Sıklığı.....	147
Tablo: 16 Fok Balıklarının Korunması.....	147
Tablo: 17 Foça'nın Dışa Açılması ve Nüfus Artışının Etkisi.....	148
Tablo: 18 Foça'nın Gelecekteki Durumu.....	148
Tablo: 19 Özel Çevre Koruma Kurumunun Görevi İle Foça'nın Özel Çevre Koruma Bölgesi İlan Edilmesi Arasındaki İlişki.....	149
Tablo: 20 Foça'da İkamet Süresi İle Arazi Takasını Kabul Etme Durumu İlişkisi.....	149
Tablo: 21 Arazi Takasını Kabul Etme Durumu İle Öncelikli Kamu Hizmetleri İlişkisi.....	150
Tablo: 22 Meslek Grupları İle Öncelikli Kamu Hizmetleri İlişkisi.....	150
Tablo: 23 Foça'nın İmara Açılması İle Öncelikli Kamu Hizmetleri İlişkisi.....	151
Tablo: 24 Yaş Grupları İle Foça'nın Dışa Açılması ve Nüfus Artışı İlişkisi.....	152

G İ R İ Ő

İnsanlık tarihinde toprakları üzerinde sayısız medeniyetin yaratıldığı, günümüzde yüzlerce antik kent, sit, ören yeri ve höyüğün yer üstünde ve yer altında bulunduğu Anadolu, zengin kültür ve tabiat varlıkları ile yerli ve yabancı bilim adamları ve turistlerin büyük ilgisini çekmiştir. Türk insanı da bu sayısız uygarlığın mirasının oluşturduğu kültür mozayığı üstüne yeni devletler kurmuştur.

Türk insanının arkeolojik eserlere ilgi göstermediği ve tahrip ettiği sık sık dile getirilmektedir. Aslında Türk kültüründe diğer milletlerden kalan eserlere antipati duymak ve onları tahribe yönelmek geleneği yoktur. Aksine Türkler sahip oldukları yerleşimleri imara çalışmışlardır. Öte yandan tarihsel süreç içinde tahribat olmamış değildir. Bu değişim, gizlice yurt dışına kaçırma veya eserlere sahip olan ya da bulanların içinde bulunduğu maddi sıkıntılar ve karışık mevzuat düzenlemeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu da koruma fikrini gündeme getirmiştir.

Ülkemizde korunması gereken tek değer, kültür varlıkları değildir. Tabiat varlıklarımız da en geniş anlamda dünyanın ilgisini çekecek zenginlik ve çeşitliliktedir. Doğal güzelliklerin tür ve ekosistem çeşitliliğinin, bilimsel, ekolojik, ahlaki ve ekonomik açıdan önemli olması bu zenginliklerin de, korunmasını gerektirmektedir. Bu zenginliklerimizin yokolmasının veya zarar görmesinin başlıca nedeni yapılaşma, fiziki planlamadaki hatalara bağlı olarak yanlış arazi kullanımıdır. Bu değişim yerleşimlerimizi olumsuz etkilediği gibi gelecek nesillerin bu kaynaklardan mahrum kalmasına da neden olabilecektir.

Dünyanın çevresel açıdan içinde bulunduğu durumun ülkelerce farkedilmesi ile biyolojik zenginliklerin korunmasına yönelik giderek artan çeşitli koruma çabaları önlem planlaması içine alınmıştır. Ancak bu planlama içinde çok çeşitli çevre sorunlarının giderilmesi, teknik açıdan güç ve daha pahalıdır. Bu bağlamda, kirliliğin önceden önlenmesi, kirlletmeden kullanma ve koruma kullanma dengesini esas alan çözümler, ön plana çıkmaktadır. Bu da çevre koruması kavramında ifadesini bulmaktadır.

Bugün, ekoloji ile ekonominin birbiriyle çatıştığı görüşü yerini ekoloji ile ekonomi-

nin bir bütünün parçaları olduğu görüşüne bırakmaktadır. Bu görüş sürdürülebilir kalkınma kavramında formülleştirilmiştir. Çevre sorunlarının, milli sınırların dışına taşarak ülkelerin ortak sorunu durumuna dönüşmesi, ülkeleri uluslararası anlaşmalar yapmaya yöneltmiştir. Sorunların çözümünde birlikte hareket etme "özel çevre koruma bölgelerinin" belirlenmesi ve koruma ilkelerinin saptanmasında önemli rol oynamıştır.

Ülkemiz açısından önemi büyük ancak aydınlatıcı çalışmaların bulunmayan bu konu seçilerek "Türkiye'nin Özel Çevre Koruma Bölgeleri Politikası ve Foça Örneği" adı altında dört bölümde incelenmiştir. Çalışmanın Birinci Bölümünde, çevre ve konuyla ilgili kavramlara kısaca değinildikten sonra çevre korumacılığını etkileyen faktörler genel olarak ele alınmıştır. Bu bölümde çevre koruma politikamızı yakından etkilemiş olan uluslararası kuruluşların politikalarına ve Türkiye'nin çevre koruma politikalarına da yer verilmiştir.

Özel çevre koruma politikamız içinde çok önemli yeri olan doğal ve kültürel varlıkları korumacılığın Dünyada ve Türkiye'deki gelişimine yer verilen İkinci Bölümde, doğal ve kültürel varlıkları koruma nedenleri ile doğa koruma sistemleri ve kültür varlıklarını koruma yöntemleri üzerinde durulmuştur. Böylece özel çevre koruma bölgeleri uygulamamızın teorik temelleri ortaya konmaya çalışılmış ve benzer koruma sistem ve yöntemleri ile karşılaştırma yapılmasına çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, ülkemizde özel çevre koruma bölgelerini ortaya çıkaran nedenler; bu bölgelerin seçimi, kurulması ve yönetilmesi ilkeleri ile bu koruma sisteminin gelişimi ve uygulamadan örnekler yer almaktadır.

Dördüncü bölümde ise örnek olayımız ve 1990 yılında özel çevre koruma bölgesi ilan edilen Foça'nın, özel çevre koruma bölgeleri politikası içindeki konumu incelenerek, Bu bölümde, Foça yönetsel alanında gerçekleştirilen anket yardımıyla "korumacılık politikası" mekanda değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇEVRE KAVRAMI VE ÇEVREYİ KORUMAYA İLİŞKİN POLİTİKALAR

I- ÇEVRE KORUMAYA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

II. Dünya Savaşından sonra devletlerin giriştikleri yıkılan kentleri yenileme ve gelişmeyi sanayileşmeye dayandırma faaliyetleri, daha yoğun ve teknolojinin geliştiği yöne bağımlı çeşitli çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Çevre sorunları, insanlık tarihiyle eşit olmasına rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bölgesel nitelikli, doğanın kendi kendine giderebileceği kadar önemsizdir. İlk ve orta çağların sefalet ve pislikten doğan salgın hastalıklarından İngiltere'de kömür kullanılmasından doğan ve öldürücü etkileri görülen kömür dumanı ve Anadolu'nun 5000 yıldır tahrip edilen doğasının yer yer insanların yaşamını zorlaştırarak ve tabii afetlere yol açmasına kadar farklı boyutlarda çevre sorunları ile karşılaşmıştır.

A. ÇEVRE

20. yüzyılın getirdiği gelişmeler 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren çevreye duyulan ilgiyi arttırmış ve çevreye yönelik araştırmaları teşvik etmiştir. Bu araştırmalar sonucu insan, çevresindeki değerleri bir bütün olarak görmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda çevre, çok boyutlu ve insan hayatının tüm yönlerini kapsayan bir nitelik kazanmıştır. (1)

Çevrenin dinamik gelişen ve değişen bir özellik taşıması ve disiplinlerarası niteliği, her disiplinin kendi açısından dar ve çeşitli tanımlamalar yapması nedeniyle ortaya farklı, ancak her biri kendi disiplini çerçevesinde tutarlı tanımlar ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu konu kavramsal olarak incelenmiştir.

Çevre sözcüğü "çevirmek" fiilinin "çevir" kökünden türemiş soyut bir terim olup, genel boyutlarıyla çevre tanımı ikiye ayrılır. Birincisi, insanların bitkilerin ve hayvanların doğup büyüdüğü, gelişip serptildiği, fiziksel biçim, biyolojik gelişme ve hatta ruhsal yapılarını etki-

1) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir? Ne Olmalıdır), (Kollektif) TÇSV Yayını, Ankara 1987, s.27.

leyen ve bunları komuta eden, canlıların doğayla ilişkilerini kapsayan "doğal çevre"dir. İkincisi ise, insanların ruhsal yapılarının gelişmesine, ruhsal ve kültürel dokularının bezenmesine, insanları manevi olgunluğa eriştirecek toplumsal yeteneklerin kazanılmasına büyük etkisi olan "sosyal çevre"dir." (2)

Ekolojik anlamda çevre sözcüğü ise, bireyle ilişkili canlı cansız herşeyi kapsamaktadır. Organizmayla aynı fiziksel ortamı paylaşan ve organizmayı doğrudan doğruya ya da dolaylı etkileyen tüm türler canlı çevreyi oluşturur. Organizmanın cansız çevresi ise, genel anlamda kara, su gibi canlının içinde ya da üzerinde yaşadığı somut maddesel bir ortamdan ibarettir. Bunun dışında hava koşulları, toprak ve suyun fiziksel-kimyasal özellikleri, gün ışığının mevsimsel değişimi, hep cansız çevreyi oluşturan koşullardandır. Kışlalıoğlu-Berkes ortak çalışmalarında, "bir canlının bulunduğu yerdeki fiziksel ve kimyasal koşullar ile diğer canlıların oluşturduğu ortamı; ekolojik çevre" (3) şeklinde tanımlamışlardır.

. Çevrenin tanımlanmasındaki güçlük nedeniyle Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) nın da işaret ettiği gibi çevreyi tanımlamak yerine içerdiği ya da kapsadığı öğeleri anlatmak daha uygun bulunmuştur. Bu yönüme başvurulduğunda, çevre öncelikle, hava, su, toprak gibi kirlenmeye ya da bozulmaya açık olan ve korunması gereken doğal kaynaklardan ibarettir. Başka bir deyişle, hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlığı (flora ve fauna), güneş ve öteki doğal enerji kaynakları çevre kavramının kapsamı içinde sayılabilir. Bunların birbirleriyle ilişki içinde meydana getirdikleri varlıklar (kombine sistemler) da çevrenin öğeleri olarak alınabilir. (4)

Çevre sorunlarının günümüzdeki manası ve kapsamı hızlı bir değişiklik göstermekte mevcut çevre sorunlarının bir kısmı çözümlenirken listeye yeni ve daha ağır sorunlar da eklenmektedir. Yakın zamana kadar 'çevre'yi 'hava' ile özdeş sayan ve 'çevre sorunları'nı da 'hava kirlenmesi'nden ibaret sayan görüşler ağırlıktaydı. Ancak çevre sorunlarının

2) İsmet Tayşi, "Türkiye'de Çevre Sorunlarına Yaklaşım Biçimi", İller ve Belediyeler Dergisi, Cilt:47, Sayı:471, Ocak 1985, s.11

3) Mine Kışlalıoğlu-Fikret Berkes, Ekoloji ve Çevre Bilimleri, TÇSV Yayını, Ankara 1985, s.118, 345.

4) Aydın Aybay, "Çevre ve Hukuk", İnsan Çevre Toplum, Yay. Haz. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s.214.

farklılaşması ve bilimsel çalışmaların etkisiyle bu dar 'çevre' kavramı yerini daha geniş tanımlamalara bırakmıştır. Suyun, havanın, toprağın kısacası doğanın kirlenmesi anlamındaki çevre sorunları yerini bugün, her türlü insan yerleşmelerinin tüm sorunları ile ilgilenen, 'yaşanabilirlik' kavramına en geniş anlamını veren bir çevre anlayışına bırakmıştır.(5)

Bize göre; insanın içinde bulunduğu mekan ve üzerinde yaşadığı dünyada, etkilediği ve etkilendiği tüm unsurlar çevreyi oluşturur. Çevre konusunda yapılan tüm tanımlamaları sıralamak değil, ancak fikir vermek amacıyla aşağıda farklı tanımlamalara yer verilmiştir. (6)

Çevre sorunları ise; insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden doğan ve doğanın dengesinin bozulmasıyla sonuçlanan olumsuz dışsallıklardır. Nitekim çevre politikası da; bu anlatıma bağlı olarak "üretim sürecinde metod ve kalite kadar kamu sağlığı ve çevre kaynaklarının korunması anlamını taşıyan çevre kalitesiyle de ilgili siyasal, yönetsel kararlar bütünüdür" (7) şeklinde tanımlanmaktadır.

Buna göre çevre politikası, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Keleş'e göre ise "çevre politikası, bir toplumsal sistemin işleyişine, çevreyle ilgili sorunların çözülebilmesi amacıyla, kamuca alınan önlemlerin tümü

5) Fehmi Yavuz--Ruşen Keleş, *Çevre Sorunları*, A.Ü. SBF Yayınları, No: 534, Ankara 1983, s.207.

6) Karpuzcu, çevreyi, "insanların belirli mallar elde etme yoluyla tükettikleri veya tabii güzellikleri koruyarak istifade edebildikleri, fakat bir defa kullanıldıktan sonra yenilenemeyen özel tabii çevreler ve çevrenin özeleme kapasitesinin aşılması neticesinde ortaya çıkan kirlenmiş çevreler" : Mehmet Karpuzcu, *Çevre Ekonomisi*, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1987, s.165; şeklinde ikili bir ayrımla ele almıştır. Bize göre, bu tanımdaki özel tabii çevreler, kavramı yetersizdir. Çünkü özel tabii çevreler her zaman bir defa kullanılmakla tükenmemektedir; ancak, baskı ve kullanımlara karşı daha hassas özelliğe sahiptir;

Çevre konusunda disiplinlerarası yaklaşımla yapılmış tanımlardan biri ise şöyledir: Çevre bir canlı organizmayı veya bir canlı topluluğu yaşamı süresince etkileyen, sonuçta o canlı veya canlı topluluğunun yaşama biçimini belirleyen her türlü iklemsel, fiziksel, biyotik ve sosyolojik faktörlerin tümüdür.: Aytekin berkman, "Çevre Perspektifi Altında Bilim", *Çevre ve İnsan*, Eylül 1990, Yıl:4, Sayı:12, s.18;

Bir başka tanımda ise çevre, insan veya başka bir canlının yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortam olarak tanımlanmaktadır. Hava, su ve toprak bu çevrenin fiziksel unsurlarını, üreticiler (bitkiler), tüketiciler (hayvanlar) ve ayrıştırıcılar (bakteri ve mantarlar) ise biyolojik unsurlarını teşkil ederler.: A. Öznur Özer, "Çevre Konusunda Tanımlar ve Açıklamalar", *Çevre Sorunlarına Giriş*, Mobil, tarihsiz, s.2.

7) Zerrin Toprak, "Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler", *Amme İdaresi Dergisi*, 1988-89, Cilt:10-11, s.91.

olarak tanımlanabilir." (8)

Çevre politikaları, her ülkede farklı hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelmiş olmakla birlikte; bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanması, toplumun sahip bulunduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesiyle çevre politikalarının uygulanmasının gerekli kıldığı yükün paylaşılmasında, toplumsal adalet ilkelerine uyulması hemen hemen her ülkede kabul gören ortak hedeflerdir. (9)

Çevre politikası tek başına nüfus, sanayi ve tarım politikasından ibaret değildir. Aslında sorunlar, sektör politikalarının tek tek ele sektör olarak ele alınmasından kaynaklanmıştır. Önce bu olgunun farkedilmesi gerekir. Çevre politikasında korumacılığı gerçekleştirecek hedeflerin bilimsel tanısının yapılması ilk adımdır. Hedefe ulaşmada halk faktörünün dikkate alınarak bilgilendirilmesi, çevresel sorunlardan zamanında haberdar edilerek yine zamanında düşüncelerinin dikkate alınması devletin görevlerindendir.

Bu aşamada toplumun, çevreye vermiş olduğu değerın öğrenilmesi ve ölçülmesi de önem taşır. Politikacıların amaçlarının belirlenmesi açısından, halkın değer yargıları birer hareket noktasıdır. İkinci aşama, türlü müdahale yöntemlerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve aralarından en uygun görülenin seçilmesidir. Son aşama ise, genel düzeyde belirlenen politikaların karar mekanizması içinde uygulanması (10) olarak görülmektedir.

B. ÇEVRE KORUMASI

"Çevre koruma"yı, sosyal, ekonomik, estetik, turistik ve hijyenik yönden önemi olan, doğal ve kültürel değerlerin günün koşullarına göre ve çağdaş planlama yöntemleri ile ele alınıp, kamu yararına yönlendirilmesi olarak tanımlayabiliriz.

Bir başka tanıma göre ise çevre koruma, insan hayatı ve gelişmesi için gerekli estetik ve doğal karakteristikleri koruma, çevre kalitesini bozacak tehlikeleri ortadan kaldırma ve çevreyi daha elverişli yapacak eylemlerin bütünüdür. (11)

8) Ruşen Keleş, "Çevre Politikalarında Düşünsel Temeller", TÜBİTAK Çevrebilim Sempozyumu Bildirileri 1981, TÜBİTAK Yayınları No:544, Ankara 1982, s.66.

9) TÇSV, Türkiye'nin Çevre Sorunları ..., age., s.11.

10) Age, s.11-12.

11) Nurten Özer, "Çevre Anlamı ve Yapay Çevre Sorunu Çözümü", Çevre Koruma, Temmuz 1985, s.27.

Çevrenin korunması genel anlamıyla doğal ve tarihi değerlerin, günümüz ihtiyaçlarını gözardı etmeden geleceğe taşınmasıdır. Bu taşıma, milli kimliğin mekan boyutunda sürekliliğini sağlamaktadır.

Korumanın doğal ve tarihi (kültürel) iki boyutu vardır. Tarihi çevre koruması kavramından kültürel değerlerin korunmasını ve bunların günümüz yaşamına aktif biçimde katılmalarını, mevcut potansiyelin kalıcı ve kullanılabilir hale getirilmesi anlaşılmaktadır. Doğal çevre koruması ise, eldeki doğal kaynakları, varolan dengeyi bozmadan, ekolojik, biyolojik, jeolojik vb ortamların geleceğinin kaygısını da duyarak kullanmaktır.

Ülkemizde "koruma" ve "çevre" kavramları geçen yirmi yıllık süre içinde önem kazanmış ve özellikle son yıllarda üzerinde düşünülen, tartışılan seviyeye ulaşmıştır. Çevre korumanın bu denli önem kazanmasının sebebi, ülkemizdeki hızlı gelişmenin, yeterince kontrol edilememesi ve yönlendirilememesi sonucunda kentlerimizin, köylerimizin ve doğal değerlerimizin kimliğinin yok olmaya başlamasıdır. Korumanın hangi methodla ve hangi biçimde olması gerektiğinin irdelenebilmesi için, Türkiye'de çevresel değerlerin nelerden etkilendiğinin ve bugüne kadar nasıl yorumlandığının incelenmesi gerekmektedir.

Bu nedenle çevre koruma kavramı, genel bir başlık olan sağlıklı çevre kavramının bir alt başlığı olarak ele alınabilir. Sağlıklı bir çevre içinde yaşama, hukuksal bir kurum haline getirildiğinde koruma ve korunma kavramlarını yaratır. Böylece tıpkı diğer korunmalarda olduğu gibi bir hak statüsüne ulaşılır. Korunması gereken çevre, bozulmaması gereken ekolojik denge insan yaşamının sürekliliğini sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda çevre hakkı yaşama hakkının kapsamına girmektedir (12) ve insan hakları arasındaki yerini almıştır. (12)

C. DOĞA VE DOĞAL DENGE

Aşağıda doğanın konumuna ilişkin yönleri içine alınmış ve kısaca incelenmiştir.

İnsan diğer biyolojik türlerin dışında çevresinden etkilendiği gibi onu etkileyebilen bir özelliğe sahiptir. Gerçekten de insan, yeryüzünde son ortaya çıkan canlılardan biri olmasına rağmen canlı ve cansız çevreye hakim, çevresini değiştirme kudretine sahip tek varlıktır.

12) Hilal Zilelioğlu, "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Yıl:25, Cilt: XIV, Sayı:200, s.6; M. Semih Gemalmaz, "Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ord. Prof. Sulhi Dönmezer'e Armağan, Yıl: 1986-1987, Cilt:LII, Sayı:1-4, İstanbul 1987, s. 233-234.

Doğanın nimetlerinden ve varlıklarından yararlanmasını öğrenen, alet yapma becerisini zihinsel faaliyetiyle birleştirerek doğaya tabi olmak yerine onu kendi amaç ve istekleri yönünde değiştirmek için sürekli mücadele eden insan, zaman içinde doğal sistemler ve döngüler üzerindeki etkisini sürekli arttırmıştır.

Doğada insanın dışında canlıların kendi aralarındaki ve fiziksel çevreleriyle olan ilişkileri canlıların sağlıklı gelişmesine imkan veriyorsa, doğal denge sağlanmış demektir. Aksine bir durum ise bu dengenin bozulduğunu gösterir. Doğal dengenin diğer bir tanımı da ekonomik dengedir. Ekolojik dengeyi oluşturan canlı ve cansız varlıklar zincirinin halkalarından bir veya birkaçında olabilecek herhangi bir kopma, zincirin tümünü etkileyerek bu dengeyi bozmaktadır. Bu halkalardan biri olan insan, ekolojik dengeyi bozucu faaliyetlerde bulunarak, çevre sorunlarını meydana getiren etkenlerin başında yer almaktadır. (13)

Doğa, canlı ve cansız tüm varlıklarıyla bir bütündür ve bu bütünün ögeleri olan toprak, bitki örtüsü, su hava, mineraller, hayvanlar, mikroorganizmalar ve insan karşılıklı ve karmaşık bir ilişkiler düzenini "doğal denge" ve "ekolojik döngüler" kavramlarıyla tanımlanan bir süreç olarak milyonlarca yıldır sürdürmektedirler.

Ekolojik sistem, kendi dışından gelecek etki ve değişimleri bir dereceye kadar özümseyip varlığını sürdürülebilir. Ancak kendi dışından gelen baskılarla, sistemin taşıma gücü aşıldığında, sınırları zorlanmış olan sistem bozulmakta, hatta tükenmektedir. Böylece insanların kendi refahını sağlama amacına yönelik faaliyetler yine insanı ve yaşam ortamlarını tehdit eder hale gelmektedir. Söz konusu olumsuzlukların engellenmesi doğal kaynakların tüketiminde kendi kendini yenileme kapasitesini aşmayan kullanımı önemli bir politika olarak görülmektedir.

Bu görüşten hareketle OECD üyesi ülkelerde 1982 yılından beri uygun çevresel değere sahip girdilerden yararlanılan gelişme projelerinin toplumsal çevresel kârlılığı için proje araştırmaları yapılmakta "karşı koyma ve tedavi etme stratejisi" yatırımlarda uygulanmaktadır. (14).

13) A. Öznur Özer, agm, s.2.

14) OECD, Strengthening Environmental Co-operation with Developing Countries, 4-6 Kasım 1987 de Paris'te Yapılan OECD Semineri, OECD Yayını, 1989, s.12.

Böyle zincirleme olumsuzlukların oluşmaması için doğal kaynakların akılcı kullanımı ile canlı doğal kaynakların kendi kendini yenileme kapasitesini aşmayan kullanımı ile önemli ekosistemlerin de korunması gerekir.

D. KÜLTÜR VARLIKLARI

"Kültür varlıkları"; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır. (2863 sa. K. md/3.a) Aynı kanuna göre "tabiat varlıkları" ise; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir. Bu kanundaki tabiat varlıkları terimi, daha çok doğal anıtlar niteliğindeki varlıkları tanımlamakta, flora ile fauna bu kavramın ve kanunun kapsamı dışında tutulmaktadır.

Korunması gereken kültür varlıkları;

- a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,
- b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış; önem ve özellikleri bakımından Kültür Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
- c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,
- d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Atatürk tarafından kullanılmış evlerdir.

Ancak, Yüksek Kurulca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmamaktadır. (2863 sa. K. md/6)

Korunması gerekli taşınır kültür varlıkları ise;

- a) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait; jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

Halkın sosyal hayatını yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dahil bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnoğrafik nitelikteki kültür varlıkları,

b) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Atatürk'e ait şahsi eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlardır. (2863 sa. K. md/23, Değişik 3386)

Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının, yararlılıklarını arttırarak yaşamlarını kamu yararına sağlayarak sürdürmelerinde, toplum yaşamına olumlu, etkin ve etkili katkılarda bulunmalarının sağlanması tarihi çevre korunmasını ifade etmektedir. (15)

Sit alanları, tarihi çevre, anıt eser, gibi kavramları kapsamına alan bir kavram olan "tarihi çevre" deyimini yerine bu alanların korunması için çaba gösterilmesi gereğini vurgulaması bakımından "korunması gerekli alanlar takımı", deyimini benimseyenler de (16) bulunmaktadır.

E. CANLI DOĞAL KAYNAKLAR

Kullanıldığı zaman bir yarar sağlayan doğal varlıklar doğal kaynaktır. Doğal kaynaklar yenilenebilir ve yenilenemez olarak iki grupta incelenebildiği gibi; ormanlar, balık stokları vb canlı doğal kaynaklar, madenler gibi cansız doğal kaynaklar, enerji kaynakları şeklinde sınıflandırılabilir. Sağlıklı üretim potansiyelleri var olduğu sürece bütün canlılar yenilenebilir doğal kaynaklardır.

Bizim konumuzu ilgilendiren canlı doğal kaynaklar grubudur. Bu ilke, dünya canlı doğal kaynaklarını korumaya yönelik stratejik planlarda yer almıştır. Dengeli kalkınma için, canlı doğal kaynakların korunması gerekir. Söz konusu stratejinin doğal kaynakları koruma konusunda üç ana hedefi; biyolojik çeşitliliğin korunması, canlı doğal kaynakların tüketilmeden kullanımı ve ekosistem işlevlerinin korunmasıdır." (17) Bu üç ana hedefe ulaşmada ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği gerekmektedir. Bunlardan biri de ekolojik

15) Karş.: Okan Üstüncök, "Tarihi Çevre Korunmasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli", Mimarlık, 1979/1, Yıl:17, sayı:158, s.22.

16) Selman Ergüden, "Tarihi Çevre Korunmasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli", Mimarlık, 1979/1, Yıl:17, sayı:158, s.27.

17) Mine Kışlalıoğlu-Fikret Berkes, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s.223.

öneme sahip alanların koruma altına alınmasıdır.

1) Biyolojik Zenginlikler

Biyolojik zenginlikler ya da çeşitlilik kavramı, hem genetik çeşitliliği, hem de ekolojik çeşitliliği içermektedir. Genetik çeşitlilik, bir türün gen havuzundaki kalıtsal bilginin çeşitliliği, zenginliğidir. Her canlı türünün değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilmesi için genetik çeşitlilik şarttır. Genetik çeşitliliğe sahip olmayan canlı türleri değişen çevre koşullarına ayak uyduramayarak yok olmaya mahkumdur.

Ekolojik çeşitlilik ise, belirli bir bölgedeki farklı ekosistemler, tür toplulukları ve bu toplulukların içindeki tür sayıları olarak tanımlanabilir. Bir tür topluluğundaki tür sayısı arttıkça topluluğun enformasyon içeriği, tür zenginliği de artmaktadır. Gerek ekolojik gerekse genetik çeşitlilik olarak biyolojik çeşitlilik bir ülkenin en temel doğal kaynaklarını oluşturur. Biyolojik çeşitlilik en değerli doğal kaynakları oluşturmaktadır. Biyolojik zenginlikler bir bakıma insanlığın geleceğinin sigortasıdır. (18)

Günümüzde çevre sorunlarının baskısı altında giderek azalan, tükenen canlı doğanın korunmasında ekosistemlerin ve türlerin korunması aynı derecede önem taşımaktadır. Bir ekosistem çok sayıda türü ve o türlerin büyük topluluklarını barındırdığı için kaybedildiğinde yüzbinlerce hatta milyonlarca canlı da ölmekte (19) ve yaşam ortamları daralmaktadır.

2) Ekosistemler

Belirli bir sistem oluşturan bir dizi biyosenöze (20) ekosistem denir Dünya üzerindeki başlıca canlı doğal kaynaklar ekosistem bazında 8 başlıkta toplanmaktadır. Bunlar, kutup bölgeleri, iğne yapraklı ormanlar, ılıman kuşak ormanları, çayır ve savanlar, çöller, alpin kuşak, tropikal ormanlar, denizler ve okyanuslardır. Ancak konumuz açısından çok önemli iki ekosistem sulak alanlar ve ormanlar olup aşağıda kısaca tanıtılacaktır.

18) Aykut Kence, "Biyolojik Çeşitlilik ve Kalkınma", Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, TÇSV yayını, Ankara 1991, s.57.

19) Tansu Gürpınar, "Türler ve Ekosistemler Üzerinde Bazı Örnek Açıklamalar", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 28-31 Mayıs 1990, Ankara, s.86.

20) Biyosönez: Belli bir alanda yaşayan ve birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar ile bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bütün.

a. Sulak alanlar

Sulak alanların ekolojik değerlerinin ve özellikle sahip oldukları zengin hayvan ve bitki çeşitleri ile bitki örtüsünün kaybını önlemek ve korumak amacıyla 1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde Ramsar Konvansiyonu ya da diğer adıyla "Dünya Çapında Önemli Sulak Alanlar Konvansiyonu" oluşturulmuştur. Bu Konvansiyonda sulak alanlar suları çekilmiş halde derinliği altı metreyi geçmeyen deniz suyu kütlesi veya ada ve sulak alanların sınırı olan nehirleri ve sahil bölgelerini de içermektedir. (21)

Buna karşılık sulak alanlar ekosistem olarak insanlar tarafından en az anlaşılan ve benimsenen, bu yüzden de en çok tahrip edilen yerlerdir. Sulak alanların genelde sivrisinek ve sıtma kaynağı olması nedeniyle, insanlar gelişmiş mühendislik teknikleriyle bu alanları kurutma yoluna gitmişlerdir. Oysa, Uluslararası Biyoloji Programının araştırmalarına göre, sulak alanlar ve tropikal ormanlar dünyanın en yüksek primer üretim seviyesine sahip (22) görülmüştür. Sulak alanlar, büyük göller ve iç denizlerin öneminin anlaşılmasına rağmen, toprak kazanma, atık deşarjı, içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanması ve ulaştırma amaçlarıyla kullanımı nedeniyle; tropik ormanlardan sonra dünyanın en çok tehdit altında bulunan bölgeleridir.

Sulak alanlar primer üretimlerinin yüksekliği kadar, su döngüsü, iklim, yaban yaşamı üzerinde de olumlu etkilerde bulunurlar. Sulak alanlarda yaşayan çok çeşitli canlılar bilim adamları için de iyi bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Ayrıca çevresindeki ormanlar ve tarım alanları gibi doğal ve yapay ekosistemler üzerinde de olumlu etkilerde bulunurlar.

Dünya çapında değerli bir sulak alanımız olan Göksu Deltası; mikroklimaları, ilginç doğal yapısı, artan turistik çekiciliği, çok değerli tarım toprakları, soyu tükenmekte olan kaplumbağa ve fokların yaşam ortamı olması gibi nedenlerle özel çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir. Göksu Deltasının Çevre Bakanlığı tarafından katılma hazırlıklarının yürütüldüğü Ramsar Konvansiyonuna dünya çapında önemli bir sulak alan olarak önerilmesi düşünülmektedir.

21) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Sulak Alanları, TÇSV Yayını Ankara 1989, s.199.

22) Bir sulak alanda fotosentez sonucu üretilen organik madde miktarı 20 gr/m²/gün olup; normal bir tarım alanında üretilen 6gr/m²/gün organik madde miktarının üç katından fazladır.

Bugüne kadar ilan edilen özel çevre koruma bölgelerimizden İhlara Vadisi (Kapadokya) hariç hepsi sığ sulara, yani Ramsar Sözleşmesinin tanımladığı manada sulak alanlara sahiptir. Ramsar Sözleşmesindeki sulak alanlar, daha çok ornitolojik yönden önem gösteren alanlar olmasına rağmen; derinliği altı metreyi geçmeyen tüm suları kapsamına aldığına göre; özel çevre koruma bölgelerimizin 11'inin en azından bazı kısımları sulak alan niteliğindedir. Bunlardan Göksu Deltası özel çevre koruma bölgesi, dar anlamdaki tanımlara göre bir sulak alandır.

Ülkemiz, 1971'deki hazırlık çalışmalarına katılmış; ancak, Ramsar Konvansiyonunu henüz imzalama hazırlıklarını devam ettirmektedir. Sulak alanlarımız Ramsar Konvansiyonu yerine, çok çeşitli koruma sistemlerinden ve özel çevre koruma bölgeleri uygulamasından yararlanarak korunmaya çalışılmaktadır.

Ramsar Konvansiyonu yükümlü taraflar için milli toprak reformu planlamasında sulak alanların korunma önlemlerini gözönünde bulundurma yükümlülüğünü getirmektedir. Bilindiği gibi ülkemizde başta tarımsal amaçlar olmak üzere birçok sulak alan kurutulmuş ve bunlardan tarımsal amaçlarla kurutulanlar biraz da politik yatırım olarak topraksız köylüye toprak reformuyla dağıtılmıştır. Ramsar Konvansiyonunun imzalanmasıyla bu şekilde toprak dağıtımı mümkün olamayacaktır.

b. Ormanlar

Ormanlar, insanların yeryüzünde yaşamaya başladığından bu yana çok çeşitli amaçlar için kullanılan ve aynı zamanda çok çeşitli şekillerde tahrip edilen değerli bir doğal kaynaktır. Bu tahribatlar sonucu yaşamını ormanlarda sürdüren yaban hayvanı ve bitkileri yok olmaktadır. Özellikle hızla tahrip edilen tropik ormanlar yaban hayatı açısından çok zengin olup buradaki türler daha tesbit edilemeden yok olmakta; gelecek için çok önemli bir bilgi kaynağı ve çeşitlilik kaybolmakta, ayrıca günümüzde dünya politikasının en önemli tartışılan konularından biri olan iklim değişikliğine yol açmaktadır.

ABD'de hazırlanan bir rapora göre, gelişmekte olan ülkelerdeki orman alanları - özellikle tropik ormanları- çok büyük ölçüde yok edilecektir. Bugünkü ormanların % 40 na varan bu yokolma ekolojik denge üzerinde olumsuz etkiler yapacak; dünyada yaşayan bitki ve hayvanların % 15-20 si 2000 yılına kadar tümünden ölecektir. Gelişmekte olan ülkelerdeki

bu orman azalması, kişi başına % 63 lük bir eksilme anlamına gelecektir ki, odun gereksinmesinin karşılanması artık söz konusu olmayacaktır. (23)

II- ÇEVRE KORUMACILIĞI VE BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çevre korumacılığı bir bakıma ülkelerin gelecek dönemlerdeki refah seviyelerinin geriye gidişini engelleyici, bir yöntemdir. Çevrenin yasal düzenlemesi, teknik eğitim, kırsal ve kentsel alanda gelişmeler, kamu katılımı ve bilinçlendirilmesi çevre yönetim programlarının temelini oluşturmaktadır. Aşağıda bu konu incelenmektedir.

A. EKONOMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

İnsan daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmayı amaçlar. Bu amaçla, ekosistemdeki temel araçları, yani doğadan sağladığı madde ve enerjiyi kullanır. Doğanın olanaklarının insanlığın, bugün yaşayanların ve gelecek kuşakların mutluluğuna uygun biçimde kullanımı bu sürecin kesintisiz biçimde değerlendirilmesi ve geliştirilmesi ile mümkündür. Bu da iktisadi olaylar ile doğal kaynaklar ve çevre değerlerini birlikte ele alan, yaşam biçimi ve yaşama bakış açısı ile ekolojik dengeleri bağdaştıran bir teorik bütünlük gerektirmektedir. (24)

Çevre koruma çabalarının ekonomiye ek yükler getireceğini; aktif çevre politikalarının piyasa mekanizması içinde finanse edilemeyeceğini iddia eden yeni Muhafazakar iktisatçılar, ihmal edilen çevre koruma çalışmalarının getireceği toplumsal ve ekonomik maliyetlerin çevre koruma politikalarının uygulanması için ortaya çıkacak maliyetlerden daha az olacağını ileri süren çevreciler hatta bazı ekonomistler tarafından eleştirilmektedirler.

Klasik iktisat teorisi bütün dikkatini kıt kaynaklar ile ihtiyaçlar arasındaki ilişkiye yoğunlaştırıp doğal kaynaklar ve çevre değerlerini yeterince ele almadığı için eleştirilmektedir. oysa bugün tabiatta bol bulunan ve değersiz olduğu ileri sürülen kum, deniz kıt kaynak durumuna dönüşmüştür. Klasik iktisadın çevreye olan bu değersiz bakışına alternatif olarak takdim edilmeye çalışılan 1987 Bruntland Raporuyla geliştirilmiş "sürdürülebilir kalkınma" kavramı da aslında klasik iktisadın kaynak dağılımı sorununu olumsuz et-

23) Yücel Çağlar, "Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ormanlar ve Ormancılığımız", *Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı*, TÇSV Yayını, Ankara 1991, s.39-41.

24) Arslan Sonat, "Yerleşik İktisadın Paradigması ve GSMH", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt:XIV, Sayı:200, Yıl:25, s.32.

kileyen bu eksiklerini traşlamak ve dengelemek amacını gütmektedir.

İktisatçılar, çevre sorunlarıyla "kıtık" nedeniyle ilgilenmeye başlamışlardır. Bu karşımızdaki sorunların çözümü için bir zorunluluktur. Artık, iktisadi büyümenin amaç ve araçlarında, ölçüm yöntemlerinde "çevre sorunları"nı içeren birtakım değişiklikler yapmanın zamanı gelmiştir. Bugüne kadar "iktisat biliminin ne tahlillerinde, ne ölçüm yöntemlerinde doğal çevrenin ve onun sorunlarının önemli bir yeri olmuştur. Tam tersine iktisadi büyüme, kendisine ulaşılmak için izlenen yollar ve politikalar ne olursa olsun, özellikle 20. yüzyıl tarihinde, insanlığın ortak tutkusu olmuştur. Böylelikle "iktisadi büyüme", uğruna herşeyin, doğal çevrenin ve doğal dengelerin de harcanabildiği kutsal bir mertebeye erişmiştir" (25)

Neoklasik iktisadın apaçık doğru kabul ettiği teknolojik ve etik postulanın bugün dünyanın yaşadığı çevre sorunları, doğal ve tarihi değerlerin kaybında önemli rolü vardır. Teknolojik postula, teknolojinin olanaklarının ve her türlü doğal kaynağın sınırsız olduğunu ve her türlü çevre sorununun çözülebileceğini ifade etmektedir. Etik postulaya göre ise, insanların nihai amacı daha çok tüketim olduğuna göre, ara araçlardan ne kadar çoğuna sahip olma imkanı varsa refah o kadar artacaktır. Bu iki postula birleştirildiğinde doğal kaynaklar ve çevre değerlerinin hiçbir sınır tanımadan en ucuz ve pratik şekilde insan refahı için kullanımı ön plana çıkmakta ancak bu olgu günümüzün çevre sorunlarının da kaynağını oluşturmaktadır.

Neoklasik varyantların hepsi teorilerini rasyonellik üzerine kurmuşlardır. Bu temel aksiyona göre insanlar fiziki akımlardan doğan ve fayda-maliyet hesabı yapan makinelerdir. Böyle bir yaklaşım, kuşkusuz parasal olarak ölçülemeyen yaşamın niteliksel yönleri ile hiç ilgilenmeyecektir. (26) Buna göre güzel bir doğa, görülür ekonomik değeri olmayan canlılar, gelir getirmediği sürece arkeolojik ve tarihi eserleri korumanın bunlar için maddi kaynak ayırmanın da anlamı olmamaktadır.

Herşey ekonomi için anlayışı doğal girdi kaynaklarını hızla tüketmeye başlayınca, herşey çevre için ekolojik görüşü ortaya çıkmıştır. Ancak bir bakıma büyümenin,

25) Reha Bilge, Ekonomi ve Çevre Sorunları, Çevre ve Ekonomi, TÇSV Yayını, Ankara 1985, s.17

26) A. Sonat, agm, s.34; ayrıca karş.: Zeynep Arat, "İktisat ve Çevre", TÜBİTAK Çevrebilim Sempozyumu Bildirileri 1981, Ankara 1982, s. 56-58.

gelişmenin, tüketimin olmadığı ilkel yöntemlere dönülmesini amaçlayan bu görüş, refaha alışmış ve refahı isteyen toplumlarda tamamen kabul görmediğinden iktisadı da yanına alan yeni koruyucu ara stratejiler önem kazanmaya başlamışlardır.

Çevre sorunlarının ortaya çıkmasında payı olduğu kabul edilen ekonomik gelişmenin, çevre koruma politikalarını gerçekleştirmek için yapılacak yatırımlar tarafından baltalanacağı görüşü bugün terkedilmiştir. Çünkü bilinmektedir ki, çevrenin bozulması ekonomik gelişmeyi de olumsuz yönde etkileyecektir.

Amacı, bugünün ihtiyaçlarını ve beklentilerini, geleceğin ihtiyaç ve beklentilerinden ödün vermeksizin karşılamanın yollarını aramak olan sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevre politikalarıyla kalkınma stratejilerinin bütünleştirilmesi için bir çerçeve sunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, (27) ulusların hem iç politikalarına, hem de uluslararası politikalarına değişiklikler getirmektedir.

Mamafih, gelecek için iyimser olmamızı ve özellikle dünyamızın geri kalmış bölgelerinde ekonomik büyümenin hızlandırılmasını bir zorunluluk olarak gören sürdürülebilir kalkınma henüz uygulamaya sokulamadığından beklenen yararlar da sağlanamadığı gibi uygulamada ne gibi sonuçlar doğuracağı da bilinmemektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın yolu, tek değildir. Ülkenin sistemine, ekolojik şartlarına ve politik gereklerine göre farklı şekillerde oluşturulabilir. Ancak temeldeki sorun, bu kavramın politik arenada kabul görüp ekonomik ve ekolojik açıdan uygulanabilir yollarının bulunmasında yatmaktadır.

Çevre sorunlarının boyutlarının artmasında klasik iktisat anlayışı ve kalkınma isteği kadar olayları bütün yönleriyle değerlendirme eksikliği ve bazı kötü zihniyetlerin de etkisi olmuştur. "Teknik anlamda hızla değişme anlamına gelen sanayi devriminin doğa üzerindeki baskısı ise yıkıcı olmuştur. Bu dönemde hiçbir engel dinlemeden, gelecek hakkında kuşku taşımadan, doğadan alınabilecek herşeyi koparmak, başarının en büyük ve geçerli bir ölçüsü olarak benimsenmiştir." (28)

27) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ortak Geleceğimiz, 3.Baskı, Çev. Belkıs Çorakçı, TÇSV Yayını, Ankara Ekim 1991, s.67.

28) F. Yavuz-R. Keleş, age, s.5.

Aynı ölçü boyut değiştirerek günümüze kadar da sürmüştür. 21. yüzyıla girerken hala gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ve özellikle az gelişmiş ülkelerin zengin doğal kaynaklarını kendi yararlarına kullanarak kalkınmalarını sağlamakla kalmayıp atık ve artıkları ile kirleten sanayilerini bu ülkelere aktararak yarattıkları kirliliğin yükünü de yansıtmışlardır.

B. SANAYİLEŞME

Sanayileşme, 20. yüzyılda tüm devletlerin hedefi haline gelen kalkınmanın temeli olarak görülmüştür. Her ne kadar bazı sanayileşmiş ülkelerde hizmet sektörünün payı büyümekteyse de hizmet sektörü de doğrudan veya dolaylı olarak sanayileşmeye tarıma ve doğal kaynaklara bağımlıdır. "Sanayi bir yandan doğal kaynakları kullanarak ürün verirken, bir yandan da çevre kirliliğine neden olmaktadır. Sanayileşme sürecine giren ve sanayileşme-sini tamamlayan toplumlar, bu gelişmeler sırasında doğal kaynakları bitmez tükenmez bir kaynak olarak kullanmışlardır. Ancak doğal kaynakların azaldığını, tabiatın kendini yenileme gücünün sınırlı olduğunu ve doğal dengenin bozulduğunu farkettileri zaman, hem sanayileşmeyi sürdürmek, hem de çevreyi koruyabilmek için tedbirler aramaya başlamışlardır." (29)

Çevre sorunlarının insan ve canlı yaşamını bu ölçüde tehdit eden boyutlara ulaşmasında Batının sanayileşmiş ülkelerinin kalkınmayı sanayileşmekte ve tüketimde gören; doğayı ve çevre değerlerini bol ve bedelsiz düşünen bir iktisat anlayışının desteklediği Üçüncü Dünya ülkelerinin doğal kaynaklarını kendi ihtiyaçları için en ucuz maliyetle ve bol bol kullanmayı "mübah" ya da "hak" sayan anlayışıyla hızla sanayileşmesinde arayabiliriz.

Sanayileşmiş ülkeleri görerek ve kendi yoksulluklarının ızdırabını duyarak halkına daha iyi yaşam şartları için sanayileşme ve Batıyı takip etmenin gerekli olduğunu düşünen diğer ülkeler de aynı yolu izlemeye çalışmışlardır. Bu uğurda ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamak için, doğal kaynaklarını ucuza ihraç etme, kirleten eski teknolojiye dayalı sanayileşme politikalarıyla kendi ülkelerinin de kirlenmesine neden olmuşlardır. Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfuslarının hızla artmasıyla da çevresel baskı oluşabilmektedir.

Geliştirmekte olan ülkelere çok sayıda insanın temel ihtiyaçları karşılanamamaktadır. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda ise, temel ihtiyaçlar ekolojik dengeyi bozarak karşılanabilmek-

29) B. Doğançan Akyürek, "Sanayi ve Çevre İlişkileri", Ankara Sanayi Odası Dergisi, Kasım-Aralık 1991, Yıl:15, Sayı:112, s.8.

tedir. Gelişmiş olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde de, sanayileşme ile çevre korumanın birarada yürütülmesi gerekmektedir. Çevreyi koruyucu bir yaklaşım tarzının, çevreyi tahrip ettikten sonra düzeltme ve koruma yaklaşımına tercih edilmesi gerekmektedir.

Sanayileşmenin, çevreyi ihmal etmek zorunda olmadığı tam tersine sanayileşme ve çevrenin birbirine bağımlı ve birlikte yürütülebilecek hedefler olduğu yönünde görüşler ağırlık kazanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Öyleki ülkemizdeki Sanayi Odaları bile ancak sanayileşerek insanın refah ve mutluluğu artırılabilmesine karşın; sanayileşme ve çevre ikileminin kabul edilemez olduğu, insan-doğa dengesinin ihmal edilmemesi gerektiği (30) şeklinde görüş bildirebilmektedirler.

Çevre ve kalkınma kavramlarına bakış açısındaki olumlu değişimler ve çevre duyarlılığın artmasına; ozon tabakasının korunması, hava kirliliği gibi bazı öncelikli alanlarda alınan ortak kararlar ve bağlı uygulamalar başarılı olmamış değildir. Bu sonuç tek başına politikaların yetersizliğine bağlanamaz. Daha önce de bahsedildiği gibi çevrenin çıkar çatışmalarının yoğunluk kazandığı bir alan niteliğine sahip bulunması, ulusal ve uluslararası çıkar çatışmalarının yönünün bu olumsuz gelişmeyi sürdürdüğü gözardı edilemez.

C. TURİZM

Ekonomik alandaki gelişmeler, çalışanların refahının artması, kültürel etkileşim kişilerin seyahat etme isteklerini arttırmıştır. Bu amaçla yapılan harcamalar büyük oranlara ulaştığında ülkeler turizme gelir sağlama aracı olarak bakmaya başlamışlardır. Bu tanımlamada bir bakıma, sanayinin kirlettiği turizmin kirleticisi olmadığı kanaati bulunmaktadır. Oysa turizm endüstrisi, yönetimin hizmetleri karşılama kapasitesinin üzerine çıkıldığında çevre sorunları ile karşılaşılması kaçınılmazdır.

Ülkemizde turizm olgusuna sadece yatak kapasiteleri açısından yaklaşmış, yerel halkın hakları ve önceliği gözardı edilmiş, bu nedenle turizm patlaması dünyadaki ekonomik ve politik nedenlere bağlı olarak gerçekleşmediği gibi "patlamamış" haliyle de sorun kaynağı olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Fiziki planlamadaki yetersizlikler, alt yapı ve üst yapı donatılarının elverişsizliği, hemen her bölgemizi etkilemiş; turizmin getirdiği olumsuzluklardan ilgi odağı olan doğal ve kültürel varlıklar da payını almıştır.

30) Ankara Sanayi Odası Çevre Komisyonu, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Kasım-Aralık 1991, Yıl:15, Sayı:112, s.6.

Turizmin niteliği, bir ölçüye kadar, gelişmenin yönünü ve niteliğini belirler ve kontrol altında tutulmadığı sürece, kaçınılmaz olarak problem yaratır. Turizm bir endüstri olduğu kadar, bir değişim ve gelişme aracı ve biçimidir. Eğer çevrenin, yerel kaynakların ve halkın kaldırma kapasitesinin ötesinde geliştirilirse, yenilenebilir kaynaklar yaratan bir endüstri olmaktan çıkar ve "patlayan ve birden çöken bir girişim" haline gelir. (31) Turizmle ilgili sorunların tümü değilse de çoğu kapasite limitlerinin aşılmasından doğmaktadır.

Turizm olgusunun gerçekleştiği tüm yerlere geniş anlamda turistik yöre denilebilir. Son yıllarda, turizm etkinliklerinde doğaya yönelme eğilimlerinin arttığı, dinlenme turizmi, dağ-yayla turizmi denilen turizm türlerinin toplumlarca daha çok yeğlendiği de gözönünde tutulursa doğal ve kültürel değerlerin bulunduğu yerlerin, en önemli turistik yöreyi oluşturduğu anlaşılır. (32)

Turizm, çevre sorunları ve doğanın korunması açısından "iki ucu keskin bir bıçak" gibidir. Hem doğal ve kültürel değerlerin iyi korunmuş, kolayca yararlanılabilir bir şekilde bulunmasına; hem de temiz, sağlıklı bir ortama ihtiyaç gösterir. Ancak böyle bir ortamda; turizm hareketleri, doğal ve kültürel değerlerin ve yaban hayatının aşırı kullanımlar nedeniyle niteliklerini yitirip, ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, düzensiz ve aşırı turistik yapılaşma sonucu, kıyı ve kara ekosistemlerinin bozulması ile havanın, suyun ve toprağın kirlenmesi sorunları artan bir boyut kazanır.

Turistlerin doğal bitki örtüsü, yaban yaşamı, ve arkeolojik değerleri ilgi çekici bularak bu değerleri görmek istemesi, insan faaliyetlerine karşı genelde hassas olan bu değerlerin özellikle kitle turizmine maruz kaldığı durumlarda kolayca bozulup yitirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle hassas ve çeşitli nedenlerle korunması gereken yöre ve eserler ya turizme ve hatta her türlü insan faaliyetlerine kapatılmakta, ya da koruma-kullanma dengesi çerçevesinde sınırlı bir kullanımla yaşatılmaya çalışılmaktadır. Yasaklamak, korumak için bazen gerekli olmakla birlikte asla yeter şart olmayıp, yasak olan şeyin değerli olduğu düşüncesi ve insanın tabiatındaki merak duygusu nedeniyle ilgi çekmesi bazen insanların ilgi ve baskısını daha da arttırabilmektedir. Bu nedenle yasaklamak yerine koruma-kullanma den-

31) R.W.Butler, "Alternatif Turizm: İnandırıcı Bir Umut Mu Yoksa Truva Atı Mı?", *Turizmde Seçme Makaleler*:7, TUGEY Yayını No:13, İstanbul 1990, s.18.

32) Aytuğ Akesen, "Ege Kıyılarında Çevre Koruma ve Turizme Yönelik Ormancılık Faaliyetleri", *Çevre Koruma*, Temmuz 1983, Ege Kıyıları Özel Sayısı, Sayı:17, s.8.

gesini gözönüne alan çözümler daha uygulanabilir, üstelik kendi kendini finanse edebilir bir nitelik taşıdığı gibi; yasaklamadan doğan yöre halkının mağduriyeti sorununu da önemli derecede hafifletebilir.

Turizmin en önemli çekici kaynaklarından olan doğal ve kültürel zenginliklerimizin en az zarar görmesi için alınacak önlemlerin başında, bu kaynakların taşıma kapasitelerinin, belirli dönemler için bilimsel yöntemlerle saptanması ve belirlenen taşıma kapasitelerinin üzerindeki kullanımlarına kesinlikle izin verilmemesi gelmektedir. Turizm ve açık hava rekreasyonu talebini oluşturan sosyal çevre niteliklerinin ve doğaya yönelik kullanma eğilimlerinin de belirli dönemlerde bilim kuruluşları ile işbirliği yapılarak saptanması gereklidir. (33)

Turizm faaliyetleri, genelde ekonomik amaçlı bir etkinliktir ve faydayı aradığından doğayı ikinci planda görmektedir. Sadece bugün değil gelecekteki turizme yönelik ve toplumsal gereksinimler de dikkate alındığında, turizm geliştirme ve doğayı korumaya yönelik tabiat anıtı, milli park, muhafaza ormanı gibi korumacılık sistemlerinin yaygınlaştırılmasını da öngören; uzun dönemli doğal kaynak kullanım planlamaları yapılmalıdır.

D. NÜFUS VE YERLEŞİM

Dünya nüfusunun hızla artışı ve mevcut yerleşimlerin genişlemesi kadar yeni yerleşim alanları yaratma isteğine bağlı olarak tarım alanları giderek daralmakta, beslenme, eğitim, konut, sağlık gibi sorunları yaratmaktadır. Yerleşimlerin planlanmadan yoksun oluşu yada planlamanın yetersizliği yerleşimleri çevreyi koruyucu önlemlerin alınmaması halinde yaşanmaz hale getirmekte, hatta kıra kaçışlar gündeme gelmektedir. Dolayısıyla bazı araştırmacılar ve ekologlar ekolojik felaket ve çok sayıda ölüm olmadan önce ekosferin yeni bir taşıma gücünde dengeye gelip gelmeyeceği (34) konusunu tartışmaktadırlar.

Çeşitli konularda yenilik arayan insanlar bu özlemlerini gerçekleştirmek amacıyla her geçen gün daha farklı kullanım alanlarına yönelmektedirler. Örneğin, hassas bir ekosistem olan kıyıları sürekli yada geçici kullanımlarıyla tükettikleri kadar tarım alanlarına kadar geniş bir yelpazede baskı oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla insan nüfusunun artışı karşısında bu nüfusun yerleşme, sanayileşme ve ulaştırma gibi isteklerini karşılamak amacıyla değerli

33) Agm, s.9.

34) Bu konuda bkz: Zerrin Toprak - Hüseyin Özgür, "Nüfus Planlamasının Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Önemi", Türk İdare Dergisi, Haziran 1991, Yıl:63, Sayı:391, s.216.

tarım toprakları, ormanlar ve sulak alanlar gibi çok önemli alanlar yitirilirken, diğer yandan artan beslenme ihtiyaçları da yeni tarım alanlarının açılmasını gerektirmektedir. Yeni tarım alanlarının açılması ve işletilmesi sırasındaki modern teknikler ise doğal dengeye büyük zararlar verebilmekte, neticede bozulan doğal denge tarımsal faaliyetleri de olumsuz etkileyebilmektedir.

Oysa toprağın yeteneğine uygun kullanımı, ekolojik döngüler ve ekosistemin sağlıklı işleyişi açısından da zorunludur. Ne yazık ki, binlerce yıldır sayısız uygarlığa vatan olmuş ülkemizde toprak akılcı kullanılmadığı, doğal denge tahrip edildiği için bugün, erozyon, ormanların azlığı ve verimsizliği, marjinal alanların tarıma açılması, bazı türlerin kaybı, barajların sedimentle dolması, bazı nadide ekosistemlerin yokolması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde ve bu arada Türkiye'de kullanılan arazi planlaması yöntemine göre, tüm ülke alanı çeşitli kullanım amaçlarına ayrılır. Mevcut sekiz arazi kullanma yetenek sınıfından ilk dördü, tarıma uygun toprakları kapsar. I. sınıf arzi tarıma en uygun topraktır. IV. sınıfa doğru gidildikçe verim düşer, erozyon riski de artar. V-VII. sınıf arazide üretimin az, erozyon riskinin de çok fazla olması nedeniyle, tarım yapılması sakıncalıdır.

Tarım alanı olan I.-IV. sınıf toprakların dışında kalan V. - VIII. sınıf toprakların - bunların bir kısmı kayalık ve sularla kaplı alanlardır- da ekolojik açıdan büyük önemi vardır ve buralarda da birçok canlı barınmaktadır. Tarım dışı alanlardan olan kumsalların kıyıların değerini hepimiz bilmekteyiz. Bunun yanında sayısız kuş türünü, balıklar dahil sualtı canlılarını barındırdığı ve ekolojik döngüdeki bazı önemli fonksiyonları nedeniyle önem kazandığı için korunmaya çalışılan "sulak alanlar" ise daha az bilinmektedir.

Ormanlık ve sulak alanlar ile tabii güzelliğe sahip veya eski kültür ve tarihi merkezlerde olduğu kadar, önemli bitki türlerine -özelliklere endemiklere- sahip bozkır sahalarında da milli parklar veya benzeri koruma alanları teşkil edilmesi gerektiği (35), bunun ise yapılacak envanter ve master planların neticesi tespit ve ilan edilmesi gerektiğini savunanlar vardır. Bu sayede biyoteknoloji ve doğal denge açısından çok büyük değeri olan ekosistemler nadir ve

35) TÇSV, Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, TÇSV Yayını, Ankara 1990, s.92.

dar yayılışlı endemikler de korunmuş olacaktır.

Ekolojik, ekonomik ve diğer açılardan önemli alanlar sadece tarım amacıyla tahrip edilmemiş; sanayi, yerleşme ve turizm amacıyla da ekosistem bozularak insan kullanımına açılmıştır. Tuz Gölünün Konya ve çevresi yerleşmelerin atıklarıyla kirlenmesi Patara'nın ise yakınındaki otel ve havaalanı inşaatı nedeniyle tehdit altında olması gibi diğer zarar verici faaliyetler de kıymetli ekosistemler üzerinde baskı oluşturabilmektedir.

Anadolu'da binlerce yıl süren bu tahribat bitki örtüsü üzerinde büyük değişiklikler yapmıştır. M.Ö. 10.000 yıl kadar önce şimdiki alanının % 75 kadarı orman örtüsüyle kaplı olan Türkiye'de sulak alanlar % 6, alpin kuşak (dağlık-kayalık alan) % 5, bozkır alanı ise % 14 kadardı. Oysa bugün orman alanı % 22, sulak alanlar % 1, alpin kuşak % 4, bozkır % 35, bunların yanında tarım alanları % 31, yerleşim alanları ise % 7 kadar yer tutmaktadır. (36) Bu rakamlar gözönüne alındığında Türkiye'yi çölleşmekten kurtarmak için bozkırların ormana dönüştürülmesi ve çoğu bozuk, verimsiz olan orman alanlarımızın verim ve kalitelerinin artırılması, zaten çok azalmış olan sulak alanlarımızın iyi korunması gerekir. Bunun için özel çevre koruma bölgeleri ile Orman Bakanlığı bünyesinde yürütülen diğer koruma sistemlerinden yararlanılması gerektiği gibi öncelikle ülkenin doğal kaynaklarının tespiti yapıp envanteri çıkarıldıktan sonra koruma-kullanma dengesi içinde kendini yenileyebilir niteliğini koruyacak disiplinlerarası çalışmayla bir planlaması yapılmalıdır.

F. KAMUOYU BİLİNÇLENMESİ VE HALKIN KATILIMI

En son bahsettiğimiz ancak diğerlerinden daha az önemli olmayan bir diğer konu da kamuoyu bilinçlenmesi ve halkın katılımıdır.

Çevre konusunda en etkin kontrol mekanizmalarının bile, kamuoyu duyarlılığı ve bilinci olmaksızın verimli şekilde uygulanamayacağı açıktır. Esasında, çevre bilinci, gittikçe artan biçimde toplumları her seviyede etkilemektedir. Kamuoyu baskısı, doğru ve zamanında bilgilenme sorununu getirmekte, açıklık politikası oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Oysa geleneksel olarak hem gelişmiş sanayi ülkelerinde hem de Türkiye'de çevre sorunları, ekonomik zorunlulukları ön plana çıkaran sessiz politikalar oluşturularak ikinci plana

36) Tansu Gürpınar, "Doğal Kaynakların Tanımı ve Doğayı Korumanın Gerekçesi", Çevre Sorunlarına Giriş, Mobil, tarihsiz, s.47.

atılagelmiştir. (37) Halbuki dünya üzerinde çevre sorunlarının aldığı boyut, halk desteğiyle çevre politikaları üretilmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca üretim gerekliliğini kalkan olarak kullanıp, kısa ve orta vadeli ekonomik zorunluluklar nedeniyle çevresel zorunlulukların uzun vadeli olduğunu ileri sürerek ikinci plana itilmesi politikası genel kabul görmemiştir. Etkili bir çevre politikasının çözmeye mahkum olduğu sorun, ekonomik yapılabirliği sağlamaktır.

Nüfus patlaması, açlık, nükleer enerji, hava kirliliği gibi belirli bir konu etrafında örgütlenme eğiliminin ortaya çıkması, insanlarda başlangıçta slogan düzeyinde de olsa çevre bilincinin doğmasına yardımcı olmuştur. Zaman içinde çevreye duyulan ilgi artmış, çevre koruma moda sözcük olmaktan kurtulmuştur.

Çevre bilincinin artmasında en büyük rol, eğitime ayrılmıştır. İnsanların genel eğitim düzeyleri ile çevre sorunları konusundaki bilgilenmeleri bilinçlenmenin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Çevre konusundaki bilgilenme Avrupa ülkelerinde ilkokuldan başlayarak tüm eğitim hayatı boyunca bir çevre bilinci geliştirmek amacıyla düzenli bir çaba olarak sürdürülmüştür. Ülkemizde ise, basının ve özellikle radyo-televizyon kuruluşlarının son yıllardaki çevreye yönelik programları kamuoyu oluşturulmasına katkıda bulunmuş ve eğitim programları içinde çevre konusu yer almaya başlamıştır.

Ülkemizde geniş halk kitleleri; Çernobil nükleer kazası, Karadeniz'deki zehirli variller, Gökova ve Aliğa termik santralleri gibi kitle iletişim araçlarında sık sık gündeme getirilen olaylar sayesinde çevre bilinci kazanmaya başlamışlardır. Kitlelerin çevre bilinci kazanmasında ve çevre konusunda kamuoyu oluşmasında bir başka etken ise giderek artan trafik, gürültü, hava kirliliği, yeşil alan sıkıntısı, çöplüklerin şehir içinde kalması, kıyıların aşırı yapılaşması, temiz su teminindeki güçlük gibi yaşamı doğrudan etkileyen sorunlarla yüzyüze gelmesidir.

Nispeten sınırlı sayıda katılımcısı bulunan ama giderek güçlü bir baskı grubu haline gelmekte olan dernek, vakıf ve çevreci parti gibi örgütlenmeler ve bu örgütlenmelerin bilim ve meslek çevrelerinden destek bulması sayesinde, devlet de çevreye daha fazla ilgi gösterir olmuştur. Çevre konusunda devletin çabaları ancak halkın konuyla ilgilenmesi ve bu konuda baskı gruplarının ortaya çıkmasıyla artmaktadır.

37) İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Çevre Sorunları, Avrupa Toplulukları ve Türkiye Politikalarının Karşılıklı İncelenmesi, İKV Yayınları: 83, İstanbul 1991, s.III.

Günümüzde çevre kirliliği tüm toplumun algıladığı bir sorun haline gelmiştir. "Çevrenin kirlenmesi, hem bu kirlilikten rahatsız olanları, ham de çeşitli mesleklerden tabiat sever insanları harekete geçirmiştir. Bunlar tabii çevrenin taşıdığı önemi vurgulayarak korunmasının gerekliliği konusunda halkı ve iktidarı uyarmaya ve zamanla da gerekli önlemlerin alınması için bir anlamda baskı yapmaya başlamışlardır ve giderek önemli bir siyasal güç haline gelmişlerdir." (38)

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir sosyal ve siyasal güç haline gelen çevre koruma hareketinin en önemli kısmını "gönüllü kuruluşlar" meydana getirmektedir. Çevre gönüllü kuruluşları, günümüzde baskı grupları olarak çok önemli bir yere sahiptir. Tabii çevrenin korunması ile ilgili dernekler, özellikle 1950'li yıllardan itibaren kamuoyunu aydınlatmaya, ilgili ve yetkilileri tedbir almaya zorlamaya, kalıcı politikalar oluşturmaya başlamışlarsa da (39) ülkemizde gönüllü kuruluşların fonksiyonu yaptırım oluşturmaktan ziyade ülkenin demokratik yapısıyla da ilgili olarak genel eğitim konularında yoğunlaşmıştır.

Günümüzde, gönüllü kuruluşların kanun ve yönetmeliklerin planlama aşamasında gözlemlerini, deneyim ve çalışmalarını ilgili kamu kurumlarına iletmek suretiyle ve uygulama aşamasında da, uzun vadeli çevre çıkarlarını gözönünde tutarak kamuoyunu bilinçlendirmek suretiyle çevre koruma konusunda etkin bir rol oynamaya çalıştıkları (40) söylenmektedir. Ancak, genelde devlet çevre korumacılığı konusunda istediği ölçüde aktif rol üstlenerek örgütlenmelere "çevre vakıflarıyla" başlamıştır. Devlet, çevre vakıflarıyla bir yerde gönüllü çevre kuruluşlarına kendi kurdurduğu bu vakıflar aracılığıyla alternatif getirmiş olmaktadır.

Çevre korumanın vatandaşların ilgisi, desteği ve sorumluluk anlayışı olmaksızın sadece kanun ve yönetmeliklerle sağlanamayacağı, bu nedenle toplumun değişik kesimlerine mensup insanların çevre koruma anlayışına ulaşması için eğitilmesi gerekmektedir. Çevrenin korunmasında hukuki düzenlemelerin gerekli ama yetersiz olduğunu, Cumhuriyet Dönemi boyunca çevre ile ilgili yüzün üzerinde kanun, tüzük ve yönetmelik çıkarılmasına rağmen çevremizin yine de kirlenmiş ve bozulmuş olmasından da kolayca anlamak mümkündür.

38) Engin Ural, "21. Yüzyıla Doğru Türkiye'de Çevrenin Korunmasında Halkın Katılımı", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 28-31 Mayıs 1990, Ankara, s.205-206.

39) Agm. s.206.

40) Nergis Yazgan, "Çevre Korumada Gönüllü Kuruluşların Rolü", Özel Çevre Koruma, Ekim 1991, I. Çevre Şurası Özel Sayısı, s.28.

III- DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacıyla siyasal iktidarlara etkilemek ve ele geçirmek isteyen akımlar, her ne kadar son 20-25 yılda örgütlü olarak ortaya çıkmışlarsa da dayandıkları değerler, insanlık tarihinin her zaman sahip olduğu değerlerdir. Çevre korumasının kökeninin bu sebeple çok eskileri gittiği söylenebilir. Bu kesimde kurumlar itibariyle çevre koruma politikaları ele alınacaktır.

A. DÜNYADA ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI

Çevrenin korunması ile sadece baskı grupları ve akımlar değil, Dünya Bankasından NATO'ya kadar birçok uluslararası kuruluş da ilgilenmekte ve çevrenin korunması konusunda oldukça etkin bir rol üstlenmiş bulunmaktadır. Özel çevre koruma politikamızı en çok Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşları, Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyinin politikaları ilgilendirmektedir. Bu nedenle aşağıda sadece bu kurumların çevre koruma politikaları kısaca incelenmiştir.

1) Birleşmiş Milletler ve Bağlı Kuruluşların Çevre Koruma Politikası

Stockholm'da 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, çevrenin korunması ve geliştirilmesi fikrini dünyadaki bütün insanlara aktarmak için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu konferansta, insanlara ve devletlere yol gösterecek ortak karar ve görüşlere ihtiyaç bulunduğunu dikkate alarak çevrenin insanoğlunun esenliği ve hayatın kendisi için korunması gerekli olduğunu vurgulanmıştır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesinin, bütün insanların esenliği ve dünyanın ekonomik kalkınması için en önemli unsur olduğunu ve bunun bütün hükümetlerin görevi olduğunu ilan etmiştir. Konferansın fikirlerinden etkilenen dünyanın dört bir yanındaki hükümetler de, çevre konusuna daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır.

Çevre korunmasının ferdi ve toplumsal duyarlılık, uluslararası örgütlerin eşgüdümlü çalışmaları ile mümkün olabileceğinin farkına varan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), bütüncül bir çevre politikası üretmeye çalışmaktadır. Bu program çerçevesinde, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Besin ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı gibi örgütlerle ilişki ve işbirliği içinde çalışmaktadır.

Bu örgütlerden UNESCO, yokolmak üzere olan türlerin, biyosfer rezervlerinin, dünya mimari mirasının korunması ve geliştirilmesi ile çevre eğitimi konularında uluslararası düzeyde işbirliği projeleri oluşturmaktadır.

UNESCO Genel Kurulunca hazırlanan "Kültürel ve Doğal Evrensel Mirasın Korunması Sözleşmesi", kültür ile doğayı bir bütünün iki parçası biçiminde algılayan bir kavrayışın ürünüdür ve 1975'de yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşme ile bu alanda geliştirilmesi gereken işbirliğine hukuksal, yönetsel ve mali boyut kazandırılmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan "kültürel miras" kavramı, klasik siyasal ya da coğrafi sınırlara dayandırılan bir çok kavramı ve kurumu sarsmıştır. Bu aşamaya ulaşılmasında, 1972 tarihli BM Çevre Konferansında, çevre koruması konusunda gerekli ivedi önlemlerin alınması zorunluluğu üzerinde durulması da etkili olmuştur.

Çevre ile ilgili düzenlemeleri, anlayışı, uygulamayı, ve uluslararası ilişkileri en çok etkileyenlerin başında Stockholm Konferansının ilkeleri gelmektedir. Konumuzu yakından ilgilendiren ve Birleşmiş Milletlerin çevre koruma politikasına da ışık tutan 2, 3, 4, 5, ve 7 nolu ilkeler aşağıya aynen alınmıştır. (41)

1) Madde 2: Hava, su, toprak, bitki ve hayvanların tamamını kapsayan yeryüzünün tabii kaynakları ve özellikle tabii ekosistemi temsil eden örnekler, şimdiki ve gelecek nesillerin çıkarı için uygun bir planlama ve idare ile korunmalıdır.

2) Madde 3: Yeryüzünün yenilenebilir tabii kaynakları ve üretim kapasitesinin sürekliliği tesbit edilmeli, her neresi elverişli ise orası korunmalı ve geliştirilmelidir.

3) Madde 4: Günümüzde birçok olumsuz faktörün tehlikesi altında bulunan yaban hayatı ve onun tabii yerini korumak ve akılcıca yönetmek, insanların özel bir sorumluluğudur. Bunun için ekonomik kalkınma planları yapılırken yaban hayatı da dahil olmak üzere tabiatın korunmasına önem verilmelidir.

4) Madde 5: Yeryüzünün yenilenemeyen kaynakları, gelecekteki tükenmelere karşı, gerekli tedbirler alınarak kullanılmalı ve bu kullanımdan bütün insanlığın yararlanması sağlanmalıdır.

5) Madde 7: Devletler, insan sağlığına, deniz canlılarına, denizin tabii güzelliğine ve diğer meşru faydalarına zarar verebilecek maddelerle denizin kirlenmesini önlemek üzere, mümkün olan her önlemi alacaklardır.

Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşların, çevre koruması çalışmaları, 1960'lardan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Dünyanın çeşitli yörelerinde çevre korumacı faaliyetlere destek verem Kurum, dünyanın ortası manasına gelen ve binlerce yıldır sayısız uygarlığa beşiklik

41) TÇSV, Türkiye'nin Çevre Politikası ..., age, .105-106.

etmiş Akdeniz'in korunmasıyla da ilgilenmiştir. 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programının kurulmasından hemen sonra toplanan Yönetim Konseyi, Akdeniz'in korunmasını öncelikli hedefleri arasına almış ve bu amaçla uzmanların katıldığı bir dizi toplantı yapılmıştır. 1975 yılında Barcelona'da toplanan Akdeniz Devletleri temsilcileri "Akdeniz Eylem Planı"nı kabul ederek uygulamaya koymuşlardır.

Akdeniz Eylem Planının dört temel boyutu vardır. (42) Bu boyutlar:

1. Yasal Boyut: 1976 yılında kabul edilen Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması (Barcelona) Sözleşmesi ile bu sözleşmenin eki olan;

*Akdeniz'in Gemi ve Uçaklardan Vaki Olan Boşaltma Sonucunda Kirlenmeden Korunmasına Ait Protokol

*Fevkalâde Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak İşbirliğine Ait Protokol

*Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmesine Karşı Korunması Protokolü

*Akdeniz'in Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol'lerden oluşmaktadır.

Türkiye bu sözleşme ve protokollerin tamamına taraftır.

Bu Sözleşme ve Protokollerden Başka Eylül 1985 de kabul edilen ve 1995 yılına kadar gerçekleştirilecek eylemleri tanımlayan Cenova Deklerasyonu da Akdeniz Eylem Planının yasal boyutunda yer almaktadır.

2. Çevresel İrdeleme Boyutu: Bu boyut, Akdeniz'i etkileyen kirliliğin kaynaklarını, derecesini, düzeyini, eğilimlerini, izlediği yolları ve etkilerini bilimsel yöntemlerle inceleyerek, deniz ortamını korumak ve iyileştirmek amacıyla Barcelona Sözleşmesi ve protokolleri çerçevesinde gerekli tedbirleri bir program dahilinde uygulamaya koymak amacını taşıyan faaliyetlerden oluşmaktadır.

Bu çerçevede, Akdeniz ülkeleri tarafından ortak bir program ve ortak kriterlere uygun olarak uzun süreli kirlilik izleme programı (MED-POL) adı altında bilimsel çalışmalar sürdürülmektedir. Bu faaliyet; Akdeniz'in kirlenmesi açısından önemli olan bazı konularda yapılan çeşitli araştırmalarla desteklenmektedir.

42) Akdeniz Eylem Planıyla ilgili bilgiler; Nesrin Algan, "Akdeniz Eylem Planı", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 28-31 Mayıs 1990, Ankara, s.78-85 den derlenmiştir.

3. Sosyo-Ekonomik Boyut (Kıyı Alanlarının Ekolojik Açıdan Akılcı Yönetimi): Bu boyutta sürdürülen çalışmalar Mavi Plan, Öncelikli Eylemler Programı, ve Özel Koruma Alanları olmak üzere üç ayrı alt başlıkta sürdürülmektedir. Aşağıda Mavi Plan ve Öncelikli Eylemler Programı üzerinde kısaca durulmuş; Özel Koruma Alanları ise üçüncü bölümde ayrıntısıyla ele alınmıştır.

Mavi Plan (2000-2025), belirlenmiş süreç içinde kaynaklar, çevre ve gelişme etkileşimini öne çıkarmayı amaçlayan, bilimsel senaryolar ve yöntemlere dayalı uzun vadeli bir araştırma faaliyetidir. Planın temel amacı, gelişme ile çevre arasındaki karşılıklı etkileşimin ışığında, gelecekte izlenecek ve çevresel açıdan geçerli kalkınma stratejileri önermektir. Plan, hükümetlere kalkınma faaliyetleri ile çevre arasındaki ilişkileri, güçlendirilecek noktaları veya çatışmaları tanımlamakta da yardımcı olmaktadır.

Üç aşamalı olarak düzenlenmiş olan Mavi Planın birinci aşamasında (1980-1984), Akdeniz havzası çevre ve gelişme faaliyetleri açısından incelenmiştir. İkinci aşamada (1984-1987) ise sistematik ya da fonksiyonel analiz yoluyla "çevre-gelişme senaryoları" hazırlanmıştır. Üçüncü aşama (1987-1989) ise sözkonusu senaryolar raporu ile sektörel araştırma sonuçlarının yayımı ve tanıtımı aşamasıdır. Raporun yayımından sonra, global senaryoların yerel ve kıyasal düzeyde uygulanmasına geçilecektir.

Akdeniz Eylem Programının sosyo-ekonomik planlama boyutunda yer alan Mavi Plan çok kapsamlı ve uzun süreli çalışmaları gerektirdiği için taraf ülkeler, yine aynı konuda Öncelikli Eylemler Programı denen bir çalışma ile Mavi Plana katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Bu program çerçevesinde WHO, FAO, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) gibi uzmanlaşmış Birleşmiş Milletlerin bağlı kuruluşlarıyla, Akdeniz ülkelerinin kendi ulusal kuruluşları tarafından yapılmış veya sürdürülmekte olan çalışmaları temel alarak çeşitli ulusal ve bölgesel projeler sürdürülmektedir. Bu projelerin yanısıra İzmir, Rodos, Kastela ve Suriye'de kıyı yönetimi planlaması amacıyla sürdürülen dört büyük proje bulunmaktadır.

4. Mali ve Kurumsal Boyut: Akdeniz Eylem Planının bütçesi taraf ülkelere ödenen katkı paylarından oluşan "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması İçin Bölgesel Vakıf Fonu"ndan karşılanmaktadır. Taraf ülkeler bu Fona Birleşmiş Milletler bütçe sistemi uyarınca milli gelir, kıyı uzunluğu, kirlenme durumu gibi kıstaslar kullanılarak tespit edilen katkı paylarını ödemektedirler.

Akdeniz Eylem Planı çalışmaları, taraf ülkelerin iki yılda bir yaptıkları olağan

hükümetlerarası toplantılarda alınan kararlar doğrultusunda sürdürülmektedir. Taraflar adına işlem yapma görevi "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi Bürosu"na verilmiştir. Akdeniz Eylem Planı çerçevesinde sürdürülen çeşitli çalışmalar, bu büroya bağlı olarak görev yapan Bölgesel Faaliyet Merkezleri tarafından yürütülmektedir. Merkezler sorumlu oldukları faaliyetlerin denetimini gerçekleştirmek amacıyla, taraf ülkelerce tayin edilen sorumlu kuruluşlarla doğrudan ilişki içinde çalışmaktadırlar. (43)

Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşlardan olan UNEP'in yürüttüğü "Sistem Çapında Orta Vadeli Çevre Programı"nın ilki 1984-1989 yıllarını kapsayan dönem için başlatılmıştır. İkincisi ise 1990-1995 yıllarını kapsamaktadır. Program sektörel ve fonksiyonel yaklaşımı birlikte değerlendirmektedir. UNEP'in 1987 Haziranında gerçekleştirilen 14. Yönetim Konseyince geliştirilen "2000 Yılı İçin Çevre Perspektifi", Orta Vadeli Çevre Programını hazırlamıştır. (44) Çevre Perspektifi, dikkate değer gelişmelere ve Dünya kamuoyunun çevresel problemlere ve eylemlere katkı sağlamasına rağmen, çevresel bozulmanın insan refahını ve bazı durumlarda ise gezegenimizdeki yaşamı tehdit eder hale geldiğini tesbit etmiştir. Dünyamızın dengeli ve sürekli bir gelişmeye ihtiyaç duyduğu, fakat bu gelişme gerçekleştirilirken ve bugünün ihtiyaçları karşılanırken, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından taviz verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlarının yürüttüğü ve mali destek verdiği diğer bir çalışma da İnsan ve Biyosfer (MAB) Programıdır. MAB Programı, "Biyosfer Kaynaklarının Rasyonel Kullanımı ve Korunması İçin Bilimsel Esaslar" konulu ve UNESCO tarafından 1968 de Paris'te toplanan hükümetlerarası uzmanlar konferansının devamı olarak gelişmiştir. MAB programı çok geniş katılımı 1970 yılında UNESCO Genel Konferansının 16. toplantısında resmi olarak başlamış ve 1971 Kasımında MAB Uluslararası Koordinasyon Konseyinin birinci toplantısında ana özellikleri ve araştırma konuları genel olarak belirlenmiştir. 1972 Stockholm Konferansında da teşvik edilen Program, şu anda UNEP desteğinde sürdürülmektedir.

MAB, i) biyosferdeki kaynakların rasyonel kullanımı ve korunması ile insan ve çevre arasındaki geniş kapsamlı ilişkilerin geliştirilmesi için doğal ve sosyal bilimlerde bir baz

43) Bu merkezlerden Mavi Plan Bölgesel Faaliyet Merkezi S.Antipolis'te (Fransa), Öncelikli Eylemler Programı Bölgesel Faaliyet Merkezi Split'te (Yugoslavya), Özel Koruma Alanları Bölgesel Faaliyet Merkezi Tunus'ta, Akdeniz Bölgesel Deniz Kirliliği Acil Müdahale Merkezi ise Malta'dadır.

44) Bu konuda geniş bilgi için bkz: Nuran Talu, "UNEP Sistem Çapında Orta Vadeli Çevre Programı", Çevre ve İnsan, Mart 1988, Yıl:3, Sayı:7, s.32-33.

geliştirmek; ii) bugünkü eylemlerin yarının dünyası üzerindeki sonuçlarını önceden tahmin etmek ve bu sayede biyosferdeki kaynakların etkili bir şekilde planlanması için insanların yeteneklerini arttırmak amacını taşıyan, devletlerarası ve disiplinlerarası bir araştırma programıdır. (45)

MAB çalışmaları, 14 ana proje ve Konsey tarafından belirlenen araştırma alanlarına ilişkin olarak iki ana grupta yürütülmektedir. Biyosferin özgün bölümleri üzerinde odaklanan 1-7 ve 11 nolu projeler ekolojik veya coğrafik konuları; özellikle insanlarla tropik orman ekosistemleri, ılıman bölge ve Akdeniz Bölgesi, orman peyzajları, savanlar ve çayırlıklar, kurak bölgeler, su ekosistemleri, dağ ve tundra ekosistemleri, ada ekosistemleri ve kentsel sistemler ile insanlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ilgilendirmektedir. İkinci proje grubu (8-10 ve 12-14 nolu altı proje) ise öncelikle biyosferin her kısmında oluşagelen önemli insan etkilerini veya doğa koruma, pestisidlerin ve gübrelerin etkileri, belli başlı mühendislik işlerinin etkileri, insan genetiği ve demografi, çevre kalitesinin algılanması ve kirlenmesi gibi diğer ilgili süreçleri incelemektedir.

İnsan ve Biyosfer (MAB) Programının ana stratejisi "doğal" ekosistemlerle, değişik ölçülerde insan eliyle değiştirilen ve yönetilen ekosistemler arasında bir karşılaştırma yapmaktır. Bu nedenle, pilot projeler için seçilen alanların çoğunluğunun biyosfer rezervleri adı verilen koruma bölgeleri yakınlarında bulunmaları gerekli (46) görülmektedir.

2) Avrupa Topluluğunun Çevre Koruma Politikası

Avrupa Topluluğunun çevre konusuyla yakından ilgilenmesi 1972 Stockholm Konferansından bir yıl sonra, ilk çevre eylem programını yürürlüğe koymasıyla başlamıştır. AT'nin temeli olan Roma Andlaşmasında, Andlaşmanın hazırlandığı dönemde çevre sorunları henüz çok ciddi boyutlara ulaşmamış bulunduğundan çevre ve doğa korumayla ilgili doğrudan hükümler yer almamış ancak (47), radyasyon ve insan sağlığına ilişkin çalışmalar öncelikli konumda bulunmuştur. Daha sonra, Avrupa Topluluklarının kuruluş amaçlarından olan, vatandaşlarının iş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, dengeli ve uyumlu bütüncül bir

45) Francesco di Castri, "Ekolojide Uluslar ve Disiplinlerarası Araştırma: İnsan ve Biyosfer (MAB) Programının Bazı Örgütlenme ve Uygulama Sorunları", *Tabiat ve İnsan*, Eylül 1977. Yıl:11, Sayı:3, s.40-41.

46) Agm, s.42.

47) Bu konuda bkz: Nesrin Algan, "Avrupa Topluluklarının Çevre Politikalarına Kısa Bir Bakış", *Çevre ve İnsan*, Mart 1988, Yıl:3, Sayı:7, s.44.

ekonomik kalkınmanın sağlanması doğrultusunda hareket eden üyeler, 1970 li yılların başından itibaren, çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar ve bu sorunların sınır tanımazlığının yarattığı baskı sonucu ortak çevre eylem programı (48) oluşturmaya başlamışlardır. Aşağıda Avrupa Topluluklarının çevre eylem programları anlatılırken sadece çevre koruması ile ilgili gördüklerimize yer verilmiştir.

Birinci çevre eylem programının (ÇEP) (1973-1977) öncelikleri gürültüyü ve kirliliği önleme, çevre sorunlarının çözümü amacıyla uluslararası organizasyonlara katılma ile çevreyi ve yaşam düzeyini geliştirme olarak belirlenmiştir Birinci ÇEP döneminin önlemle üzerinde durduğumuz önlemlerinden biri, ortak çıkarların sözkonusu olduğu bölgelerde (denizlerde bellibaşlı sınırlarda, Ren Nehrinde) mevcut kirliliğin yol açtığı sorunların çözümü için, bu bölgelerin özgün yapıları gözönüne alınarak uygun çerçeveler dahilinde özel önlem ve prosedür uygulanmasıdır.

Birinci ÇEP döneminin çevreyi ve yaşam düzeyini geliştirme önceliği konusunda Topluluk Komisyonunca benimsenen üç temel amacından biri, az gelişmiş bölgelerdeki çiftçilik sektörüne yardım edilmesi, modern üretim tekniklerinin doğa etkilerinin araştırılması ve göçmen kuşlar ile zararsız böceklerin korunması doğal çevrenin korunması açısından önem kazanmaktadır.

AT, birinci ÇEP döneminde çevre sorunları alanında uluslararası organizasyonlara katılma önceliği çerçevesinde 1963'te aktedilen Ren nehrinin kirlenmesinin önlenmesi amaçlı Bern Andlaşmasını, 1976 Bonn Konvansiyonuyla geliştirmiş; 1974'de karadan denize akan kirliliğin önlenmesi amacıyla Paris Konvansiyonunu, 1976'da Akdeniz'de kirliliği önlemek amacıyla Barcelona Konvansiyonunu imzalamıştır. Topluluğun çevreyi ve yaşam düzeyini geliştirme önceliği çerçevesinde "hızlı kentleşmenin ve insan faaliyetlerinin yoğun olduğu coğrafi alanlarda" çevre sorunlarıyla ilgili bir tartışma ortamı yaratılmaya çalışılmış, böylelikle ilgili otoritelerin dikkati bu konuya çekilmiştir. Bu bağlamda özellikle gelişme gösteren kentleşmiş bölgeler, kasaba merkezleri açık alan ve çayırlar ile kıyı bölgeleri hedef alınmıştır.

Topluluk, 1977-1981 dönemini kapsayan ikinci çevre eylem programında flora, fauna, su, yenilenemeyen tüm doğal kaynaklar ile toprağın kullanımı alanlarını daha ayrıntılı ele almıştır. Bu alanlarda çalışmaların yoğunlaştırılması, sanayi toplumunda oluşan sorunların çevre koruma projelerinin öngörülerine nazaran çok daha hızlı gelişmelerinden etkilenmiştir.

48) Bu konuda bkz: İktisadi Kalkınma Vakfı, age, s.3-70

Bu durumun bir yansıması olarak flora ve faunanın korunması, su kirliliğinin azaltılması ve uluslararası kuruluşların çalışmalarına katılma konularında düzenleme ve girişimler öngörülmüştür.

1981-1986 dönemi üçüncü eylem programının ana temaları arasında Topluluk açısından çeşitli yönlerden önemli bölgelerde çevre koruması yapılmasıdır. Bu bağlamda, Akdeniz havzasında çevrenin korunma çalışmalarına da hız verilmiştir. Programın hazırlandığı dönemde, 40.000 km uzunluğundaki Akdeniz kıyılarının 22.000 kilometrelik bölümü üye devletlere ait iken, İspanya'nın da katılmasıyla bu oran tüm kıyıların 3/4 üne eşit hale gelmiştir. Gelişmiş sanayi toplumlarının çoğunlukta olduğu Topluluk üyesi Akdeniz ülkelerinin, çevreyi kirlletme konusunda en büyük sorumluluğu taşıdığını vurgulayan Komisyon, üçüncü çevre eylem programında bu kirliliği önleyici özgün tedbirler almak yoluna gitmiştir. 1976 Barcelona Konvansiyonu'nu gözönüne alan Komisyon, konuyla ilgili bir program hazırlamış; Topluluk üyesi olan Akdeniz ülkeleriyle diğer Akdeniz ülkeleri arasında yoğun bir işbirliği öngörmüş, bu konudaki çalışmalar IV. Program döneminde de devam etmiştir.

Dördüncü ÇEP (1987-1992), Topluluğun bugüne dek uyguladığı politikaların tümüne ek olarak, çevre koruma boyutunu da ele alan bir bütündür. AT'da çevre kirliliği genel sanayi politikasının ayrılmaz bir parçası yerine ikinci planda görülmüştür. Son yıllarda bazı sanayi dallarındaki durgunluk ve gerileme, ile üçüncü dünya ülkelerinden kaynaklanan rekabet, çevre sorunlarının büsbütün ikinci plana itilmesine neden olmuştur.

Dördüncü ÇEP döneminin öncelikli faaliyet alanlarından biri de biyoteknolojidir. Bu konunun kapsamı tüm sanayi faaliyetlerine genişletilmek üzere, özellikle üretim bölgeleri ve teknikleri ile atıkların kontrolü süreçleri sonucu insan, yaban hayatı ve ekosistem üzerinde oluşan etkiler konularında yoğunlaşmaktadır.

Öncelikli faaliyet alanlarından bir diğeri de, daha önceki programlarda fazla yer verilmeyen tüm yabani canlı ve bitkilerin yaşam ortamlarının korunmasını hedefleyen doğanın ve doğal kaynakların korunması hedefidir. Yapılmak istenen somut girişim, soyların korunması üzerine yapılan Bern Konvansiyonunun üye ülkelerde etkin biçimde uygulanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda Avrupa Topluluklarının bugünkü "çevre politikası iki ana eksen etrafında toplanmaktadır: Bir yandan kirliliğe ve zararlılara karşı mücadele, diğer yandan da doğal kaynakların, çevrenin ve mekanın yönetimimin iyileştirilmesi ve bunların yanı sıra uluslararası işbirliğine yönelik eylemlere ve araştırmalara ağırlık verilmesidir." (49)

49) Nesrin Algan, "Avrupa Topluluklarının ..." agm. s.44

Tek Senet çerçevesinde Topluluğun ortak çevre politikasının amaç ve ilkeleri i) çevrenin kalitesini sürdürmek, korumak ve daha iyiye götürmek; ii) kişilerin sağlıklarının korunmasına katkıda bulunmak; iii) doğal kaynakları temkinli ve akılcı biçimde kullanmak şeklinde üç ana başlıkta toplanmaktadır.

1987-1992 yıllarını kapsayan dördüncü programın getirdiği yeni esaslardan biri de, ekonomik kararların alınmasında, çevre koruma politikalarını ve çevre koruma standartlarını dahil etmeyi isteğe bağlı olmayan ve toplumların beklediği gelişmeler olarak kabul etmesidir. (50) Komisyon bu dönemde ayrıca kıyı bölgelerinin temizliği konusunda bir Avrupa kıyıları sözleşmesi oluşturmaya karar vermiş, Akdeniz'in korunmasıyla ilgili Cenova Deklerasyonu'nun yürürlüğe konmasını amaçlamıştır.

Avrupa Topluluğu Komisyonu, 1988 Kasımındaki iki kapsamlı araştırma programı Çevre Koruması İçin Bilim ve Teknoloji (STEP) ve (EPOCH) u önererek 1989-1992 dönemi için AT çevresel araştırma faaliyetinin çerçevesini belirlemiştir. Bunlardan biri olan STEP Programı, sekiz ayrı alanda araştırmayı desteklemektedir. Bu alanlar arasındakı ekosistemler üzerine araştırmalar ve Avrupa kültür mirasının korunması ve yaşatılması gibi konular da yer almaktadır.

Çeşitli bilim dallarının arasında bulunan engelleri kaldırarak araştırmaları hızlandırmaya, böylelikle insan tarafından biçimlendirilen çevrenin dünya çapında ne gibi tehlikelerle karşılaşabileceğini saptamaya yönelik çok iddialı bir araştırma projesi olan Uluslararası Jeosfer/Biyosfer Programına (PIGB) Avrupa ülkelerinin katkısı STEP ve EPOCH programlarıyla olacaktır.

3) Avrupa Konseyinin Çevre Koruma Politikası

Sosyal ve ekonomik gelişmenin yanı sıra, Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşların politikaları da 1970 li yılların ilk yarısında gerçekleştirilen hukuki düzenlemeleri önemli ölçüde yönlendirmiştir. Özellikle Avrupa Konseyinin tabiatı koruma alanında almış olduğu resmi kararlar ülkemizin doğal ve kültürel varlıklarını ve kıyılarını koruma hususunda yaptığı hukuki düzenlemelerini oldukça etkilemiştir. Bunlar arasında, "1970 Avrupa Tabiatını Koruma Yılı" ve "1975 Ortak Mimari Miras Yılı" en önemlilerindendir.

Mümkün olduğu kadar çeşitliliğe sahip bir tabii çevreyi muhafaza etmek ve gelecek nesillerin yararına sunmak için tabiat ve çevrenin korunması konusu ile ilgilenen Avrupa

50) TÇSV, Türkiye'nin Çevre Politikası ..., age, s.124.

Konseyi, 1962 yılında "Tabiat ve Tabiat Kaynaklarını Koruma Avrupa Komitesi"ni kurarak, bu konuda öncü rol oynayan kuruluşlar arasına girmiştir. 1973 yılında Viyana'da toplanan Avrupa Çevre Bakanlar Konferansı, Avrupa Bakanları Komitesinin 2 no'lu resmi kararı üzerine, 1976 yılında tavsiye kararı ile biyogenetik rezerv denen bir koruma sistemini geliştirmiştir.

1976 yılında Avrupa Çevre Bakanlarının Brüksel'de yaptıkları konferanslarda, etkin bir yaban hayatı politikasını gerçekleştirmek üzere yasal bir düzenlemeye gidilmesine ilişkin bir tavsiye kararı alınmış ve bu karar çeşitli aşamalardan geçerek Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi) nin ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır. Avrupa Konseyinin tabiatı koruma alanındaki faaliyetlerini başlıca üç gruba ayırarak incelemek mümkündür. (51)

1) Bakanlar Komitesinin resmi ve tavsiye kararları: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bugüne kadar tabiat ve çevre konusunda çok sayıda resmi ve tavsiye kararı almıştır. Bu kararların belki de en önemlisi; "Avrupa Diploması Uygulaması"dır. Avrupa Diploması uygulaması ilk kez 1965 yılında kabul edilen bir uygulama olup, amacı; bilimsel, kültürel, estetik ve/veya rekreasyonel özelliği nedeniyle, özellikle Avrupa açısından korunması gerekli uluslararası değere sahip alanlar veya sitlerin sözkonusu diplomayla ödüllendirilerek korunmalarını ve uluslararası tabiatı koruma çabalarını teşvik etmektir.

2) Tabiat ve Tabiat Kaynaklarını Koruma Avrupa Komitesi (CDSN) nin çalışmaları: Yaban hayatı ve habitatlarına etki eden menfi faktörlerin ve tehlikelerin artmasının farkına varılması üzerine, 1967 yılında tesis edilmiş olan Komite, idari yetkililerle bilim adamlarının, tabiatı koruma konusunda ortaya çıkan problemleri müzakere edebildikleri ve bu problemlerin üstesinden gelmenin yöntem ve araçlarını tavsiye etme pozisyonundadır.

CDSN'nin politikası, Avrupa Konseyine üye ülkelerin toprakları üzerindeki tabiatın ve tabii habitatların korunmasını teminat altına almaktır. CDSN bünyesinde teşkil edilen uzmanlar komitesi, tehlike altındaki yaban hayatı ve habitatlar, biyogenetik rezervler, Avrupa Diploması ve yaban hayatı sözleşmesi ile ilgili çalışmaları yürütmektedir. CDSN'nin üye

51) Engin Karakurum, "Tabiat ve Tabiat Kaynaklarının Korunması ile İlgili Uluslararası Sözleşmeler ve Kararlar", Milli Parklar Semineri, Ed. Hüsnü Doğan, Gelişim Matbaası, Ankara 1986, s.267.

52) Bu komiteler: a. Yaban hayatı ve tabii habitatlarını koruma komitesi (SN-VS)

b. Korunan alanlar uzmanlar komitesi (SN-ZP)

c. Çevresel eğitim ve öğretim uzmanlar komitesi (SN-ED)

d. Tabii çevrenin planlama ve yönetimi uzmanlar komitesi (SN-PM)

Ülkelerin temsilcilerinden oluşan dört uzmanlar komitesi bulunmaktadır. (52)

3) Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi): Avrupa Konseyi tarafından Avrupa'da tabii olarak bulunan yabani flora ve faunayı ve bunların yaşama ortamlarını muhafaza etmek, özellikle birden fazla devletin işbirliğini gerektirenlerin muhafazasını sağlamak ve bu konuda ye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla hazırlanan bu sözleşmeye ülkemiz de 1984 yılında taraf olmuştur.

Bu sözleşmenin temel amaçları, i) mekan planlaması politikalarında ekolojik prensiplerin daha fazla dikkate alınmasını temin etmek; ii) başlıca yabani bitki ve hayvan türleri için minimum derecede bir koruma, özellikle belli sayıda tehdit altındaki bitki ve hayvan türleri ve göçmen türler için kesin bir koruma tesis etmek; iii) akit taraflar arasında tabiatı koruma alanında işbirliğini arttırmaktır.

B. TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI

Türkiye'de evre politikası kavramının tartışılmaya başlanması yenidir. evre konularının 1970 li yıllardan itibaren sözü edilmesine ve özellikle hukuk sisteminde evre ile ilişkisi kurulabilecek hükümlerin 1930 lardan beri varlığına rağmen, evre politikası, kavram ve kapsam bakımından 1980 lerde tartışma gündemine girmeye başlamıştır. 1930 lu yıllarda yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1595 sayılı Umumi Hıfızsıhha Kanunlarında genel olarak çevrenin korunması anlayışına yer verilmiştir. Bu ve diğer mevzuat düzenlemelerinde ormanların, yeşil örtünün korunması, belde ve halk sağlığının korunması amacıyla getirilmiş hükümler yer almaktadır.

Türkiye'nin evre koruma politikasının şekillenmesinde mevzuatın oldukça önemli bir yeri vardır. Çevreyle ilgili hukuki düzenlemenin evre sağlığı, tabiat veya eski eser korumacılığı şeklinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 1937 yılında ıkarılan Orman Kanunu Türkiye'de ilk kez bir orman tanımı yapmış ve ormanların korunmasını hükme bağlamıştır. Kanun, aynı zamanda ormanlarda avlanmayı ve her tür bitki ile bunların ürünlerinin toplanmasını izne bağlamış ve koruma ormanları tesis etmenin şekil ve ilkelerini belirlemiştir.

Yine 1937 yılında ıkarılan Kara Avcılığı Kanunu ise av hayvanlarının korunmasını, hangilerinin ne zaman, nerelerde ve hangi av araçları ile avlanacağını hükme bağlayarak faunanın korunmasına ilişkin ilk adımları atmıştır.

1956 yılında eskisini yürürlükten kaldıran Orman Kanunu her ne kadar orman alanlarının daralmasına sebep olduğu için eleştirilebilirse de, ilk defa "milli park" kavramına yer

vermekle tabiatı koruma açısından önemli katkılarda bulunmuştur. Kanun, Orman Genel Müdürlüğüne, yeri ve özellikleri bakımından gerekli göreceği ormanları, bilim hayatının yararına sunmak, doğayı korumak, halkın spor ve dinlenme ihtiyacını karşılamak ve turizme imkan sağlamak amacıyla milli park olarak ayırabilme yetkisini vermiş ve ilk milli parkımız 1958 de Yozgat Çamlığı olarak belirlenmiştir.

Bu gelişmeler sonucu, 1970 li yıllar yüzeydeki su kaynaklarının, kıyıların, eski eserlerin korunabilmesi için yeni tedbirler alınmış; 1971 yılında su kaynaklarının kalitesine de yer veren Su Ürünleri Kanunu çıkarılmıştır. 1972 yılında 6785 sayılı İmar Kanununda ise kıyılarla ilgili değişiklikler yapılmıştır. Kanunun ilgili maddeleri kıyıyı, kıyı şeridini ve buradaki hukuki rejimi belirleyecek ilkeleri geliştirmiş, ayrıca denizden doldurma ve bataklık kurutma yoluyla özel mülkiyete konu olacak arsa kazanma yolunu da kapatmıştır. Kanun, bir diğer ek maddesiyle de tarihi ve mimari değeri bulunan yapılara ilişkin hüküm getirmiştir.

1973 yılında yürürlüğe giren sayılı Eski Eserler Kanunu ise Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan hükümleri kaldırarak, günün şartlarına uygun olarak korunacak eserleri, anıt, külliye, sit, ören yeri, doğal sit olarak ayırmış; bunların bakımı, onarımı, içinde bazı faaliyetlerin yapılması ve kullanılmasına ilişkin hükümler getirmiştir.

1970 li yılların başında, çevre koruma bir hükümet politikası haline gelmeye başlamış, merkezi yönetim mevzuat düzenlemelerine girişmiştir. Kullanım açısından büyük deneyim birikimi olması ve kısmi faydalar sağlamasına rağmen sürekli değişen ve yeni boyutlar kazanan çevre sorunları için mevzuat genelde yetersiz kalmakta ve gelişmeleri ancak geriden izleyebildiğinden yeterli esnekliği gösterememektedir. Çevre korumacılığın politikaya yansımaları devlet bütçesine önemli maliyetler getirdiğinden ekonomik araçların da kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Bu zorunluluk çevrenin ekonomi ile birlikte düşünülmesi gerektiğinin farkedilmesine yol açmıştır. Ancak çevre-ekonomi ilişkisinin ülkemiz koşullarında yeterince dikkate alındığını söylemek güçtür.

IV- DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin doğal ve arkeolojik değerleri ile yaban yaşamını korumak için oluşturduğunu açıkladığı özel çevre koruma bölgeleri uygulaması, Birleşmiş Milletlerin özellikle Akdeniz Eylem Planı ve diğer çalışmalarından etkilendiği kadar, AT'nin özellikle son yıllarda Akdeniz'in kirlenmesi, yaban türlerinin korunması ve kıyı yönetimi ile ilgili çalışmalarından da oldukça etkilenmiştir. Avrupa Konseyi de doğal ve kültürel varlıkların korunması amacıyla kurulmamış olsa da bu konularda ülkemizi de etkisi altına alan çeşitli faaliyetler yürütmektedir.

1970'li yıllar dünyada hem çevre koruma gayretlerinin arttırıldığı ve bu konularda politika ve hukuki düzenlemelerin geliştirildiği hem de çevre sorunlarının siyasal ve ideolojik boyutlarının geniş ölçüde tartışma konusu yapıldığı yıllardır. Bu yıllarda ortaya atılmış olan, "Büyümenin Sınırları" ve "Sıfır Büyüme" gibi sloganlar bireyci batı toplumlarının, kendi zenginliklerini borçlu oldukları sanayileşmeden ve şehirleşmeden kaçıp kurtulmak istemelerinin bir ifadesi (53) olduğu şeklindeki değerlendirmelere katılmak pek mümkün değildir. Ancak, gelişmiş ülkelerin çevre koruma politikalarında 1992 Rio de Janerio Çevre Zirvesinde görüldüğü gibi gelişmekte olan ülkeler ve üçüncü dünyaya karşı samimi olmadıkları da görülmektedir. Bu durumda uluslararası kuruluşlara çevre koruma çabalarının finansmanı ve bütünleştirilmesi açısından büyük görev düşeceği belirtilebilirse de; bu kuruluşların da gelişmiş ülkelerin kontrolünde olduğu hatırlandığında çok zengin doğal kaynaklara sahip henüz gelişmelerini tamamlayamamış ülkelerin yakın gelecekte refah düzeylerinin ve çevre değerlerinin durumunun yine iyileşmeyeceğini de söylemek kehanet olmayacaktır.

Uluslararası kuruluşlar ve yabancı ülkelerin gelişmekte olan ülkelere ve bu arada ülkemize çevre ve kalkınma konularında yaptığı ve yapacağı mali ve teknik yardımlar, bu konulardaki başarı şansımızı arttırmamıza yardımcı olmaktadır. Ancak kendi kendine yetebilme potansiyeli taşıyan, çok değişik iklim özellikleri, zengin tür çeşitliliği, madenler, enerji kaynakları ve canlı varlıkları ile doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkemizin kalkınma ve çevre konularında dışa bağımlılık yerine bünyesine uygun politikalar geliştirmesi zorunlu gözükmemektedir.

Koruma-kullanma dengesi çerçevesinde çevre değerlerini de gözeten bir yaklaşımla halk desteğinin sağlandığı bir perspektifte oluşturulacak politikaların uygulanabilmesi halinde insan mutluluğunu ve refahını sağlayıcı bir kalkınmanın ülkemiz açısından uzak bir hedef olmadığı söylenebilir. Bunun için sorunların tesbitinin yapılarak demokratik bir ortamda tartışılması ve bir konsensus oluşturularak kaynaklarımızın en akılcı kullanım yollarının tesbit edilerek hayata geçirilmesi için başta aydınlarımız olmak üzere fikir üretme, karar alma ve politika üretme konumundaki tüm insanlarımızın çabalaması gerekmektedir.

Amacı, konulara bütün açısından yaklaşarak kültür ve tabiat varlıkları ile doğal kaynaklarımızın kullanılarak korunması için dünyada ve ülkemizde uygulanan yöntemleri ve bu konudaki politikamızı incelemek olan bu çalışmanın bundan sonraki bölümünde, doğal ve kültürel varlıkların korunmasının gelişimi, nedenleri ve yöntemleri üzerinde kısaca durulacaktır.

53) H. M. Enzesberger, "A Critique of Political Ecology", New Left Review, 1973, No:84, s. 3-33; TÇSV, Türkiye'nin Çevre Sorunları... age, s. 28 içinde.

İKİNCİ BÖLÜM: ÖZEL ÇEVRE KORUMA POLİTİKASI

Özel çevre koruma bölgeleri temelde doğal ve kültürel varlıkların korunması amacıyla oluşturulmuştur. Özel çevre koruma politikamızı daha iyi anlayabilmek benzer koruma yöntemlerinin incelenmesini gerektirmektedir. Aşağıda bu konu "doğa korumacı" ve "kültür varlıklarını korumacı" politika olarak iki yönüyle incelenmektedir.

I- DOĞA KORUMACI POLİTİKA

Sanayileşme, ekonomik büyüme, kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, refahı artırma gibi değişik terimlerin ortak amacı "gelişme"dir. Gelişmenin sağlanabilmesi için canlı doğal kaynakların, bitki, hayvan ve mikroorganizmaların korunması dolayısıyla da bunların bağımlı olduğu cansız çevrenin unsurlarının korunması gerekmektedir. Bugün ulusların karşısındaki sorun korumanın iyi bir fikir olup olmadığına karar vermekten çok bunun ulusal çıkarlar doğrultusunda ülkelerin elindeki imkanlarla nasıl sağlandığı doğrultusunda önem taşımaktadır. Günümüzde canlı yaban kaynakların korunması, hükümetlerin gündemindedir ve yeryüzünün yaklaşık % 4'lük bir kısmı bilinçli şekilde türleri ve ekosistemleri korumak üzere yönetilmektedir. Hemen hemen her ülke milli parklar ve benzer korunan sahalara sahiptir ya da sahip olmaya çalışmaktadır.

A. DOĞA KORUMACILIĞIN GELİŞİMİ

Doğa üzerindeki tahribat milyonlarca yıldır sürmektedir. Bu olumsuz tahribat son birkaç bin yıldır büyümüş ve son ikiyüzyılda ise birkaç kez katlanmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ise daha da hızlanmıştır. İnsanlar bir taraftan doğayı bozarken diğer taraftan da korunması gerektiğini düşünerek bozulmaması yada tamiri için çaba sarfetmişler ve "doğa koruma" kavramının doğup gelişmesini sağlamışlardır.

1) Dünyada Doğa Korumacılığın Gelişimi

Dünyanın şekillenışı, ilk insanın varlığına kadar volkanlar, yangınlar, yer kaymaları, jeolojik hareketler, iklim olayları gibi doğal oluşumlarla gerçekleşmiştir. Bu biçim değiştirme

tarikh dönemleri boyunca da insanların doğaya müdahalesiyle pek de doğal olmayan bir süreçte devam edegelmektedir. İnsan çevre ilişkileri ilk defa bu kadar önem kazanmasına rağmen çevre sorunları antik çağlarda bile insanları çözüm aramak zorunda bırakmıştır. Belki de çevre insan çelişkisinin bu devamlılığı insanlarda çevre sorunlarının her zaman varolacağı, ancak hiçbir zaman yaşamı ciddi ölçülerde tehdit etmeyeceği kanısını nesiller boyu yerleşik hale getirmiştir. (54)

Canlı ve cansız doğal kaynakların tüketiminin hızlanması, binlerce yılda oluşmuş doğal dengenin bozulması sonucunu yaratmaktadır. İnsan, medeni bir ortamda yaşayabilmek için doğaya verdiği zararlardan kendisi de rahatsız olmaya başlamıştır. Bu nedenle, ülkelerde beliren tabiatı ve tabiat kaynaklarını koruma fikri dünya çapında hızla yayılma göstermiş; ulusal ve uluslararası birçok kuruluşan doğmasını, hatta bazı Avrupa ülkelerinde çevre kökenli siyasi hareketliliği hızlandırmıştır. (55) Ayrıca bazı yıllarda 1970 Avrupa Koruma Yılı, 1972 Milli Parkçılık Yüzüncü Yıldönümü Dünya Konferansı (ABD) ile 1976 Sulak Sahaları Koruma Kampanyası, 1983 Kıyıları Koruma Kampanyası gibi uluslararası kampanyalar açılarak tüm imkanların bu konu üzerinde toplanmasına çalışılmıştır.

Bilindiği kadarıyla ilk doğa koruma çabaları parklar ve insan eliyle meydana getirilmiş ormanlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu koruma çabalarında bazı bitki ve hayvanların kutsal sayılmalarının da önemli payı olmuştur. Örneğin "Mısırlılar tapınaklarının çevrelerinde kutsal ağaçlıklar oluşturmuş ve dinsel törenlerde sakızını tütsü olarak kullandıkları Liquidamber gibi ağaçları uzak ülkelerden getirmişlerdir. Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının önemli ölçüde etkisinde kalmış Persler, özellikle Asur ve Babillilerin doğa parkları ve av rezervlerine büyük bir hayranlık duymuşlardır". (56) Buna rağmen doğa koruma kategorilerine dahil edilebilecek düzenlemelerin ne zaman başladığı bilinmemektedir.

Doğa korumanın ilk örneği sayılabilecek parkların hikayesini, Gilgamiş Destanıyla başlatanlar olmakla beraber, araştırmacılar İ.Ö. 2340 yıllarında Sümer Kralı Gueda'nın

54) İktisadi Kalkınma Vakfı, age, s.1.

55) Enver Palaşoğlu, "Milli Parklar Dairesi Başkanlığı Çalışmalarının Önemi, Gelişimi ve Kanuni Mevzuat", Milli Parklar Semineri, Ed. Hüsnü Doğan, Gelişim Matbaası, Ankara 1986, s. 15.

56) Nur Sözen, "Yeşil Saygısının Evrensel Kuralları" İnsan Çevre Toplum, Yay. Haz. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 88.

bağlar, bahçeler ve balık havuzlarını içeren parkları ile İ.Ö. 9. yüzyılda Babil bahçeleri ve İ.Ö. 7. yüzyılda çiçek parklarından bahsetmektedirler. (57)

Bahçeler bir anlamda cennetin erken sunulan birer örnekleri olarak 12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar çok yoğun olmak üzere Hristiyan toplumların ilgi duyduğu bir konu idi. Gerçekte, Rönesans süresince el değmemiş doğa baştan çıkarıcı ve tehlikeli bir yer olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın bahçe dinsel yaklaşımın sınırlarında insanlara doğanın sadece haz verici yanlarını sunuyordu. Hristiyanlık anlayışındaki doğaya karşı korkuyla ve sadece insanın yararlanmasına hizmet edecek bir varlık olarak bakmaya karşın, insan kontrolünde ve onun isteklerine göre şekillenmiş parklar ve bahçelerin tasvip görmesi sonucunda büyük çoğunluğu Hristiyan olan bugünkü Batılı toplumların kentleri, yüzyıllardır Doğuluları bile imrendirecek parklar ve bahçelere sahip olmuşlardır.

İslamiyetin doğuşu ve yayılmasıyla, doğaya saygılı, çevre koşullarını ve kaynaklarını en iyi şekilde değerlendiren, bulunulan yöredeki canlı varlıkları koruyan anlayış Atlantik Okyanusundan Uzakdoğu Asya'ya kadar kabul görmüştür. İslamiyetle doğa korumasına getirilen yeni kavramlar ise "haram bölge" ve "El Gâbe" dir. Haram bölge, yerleşimleri dört bir yandan çevreleyen genişçe bir yeşil kuşağın halkın istifadesine sunulmuş olmakla birlikte; bölgedeki hayvanlar ve ağaçların her türlü fenalık ve kötülükten korunduğu bir alandır. Orman manasına gelen El Gâbe ise, yerleşim biriminin ve haram bölgenin uzağında kurulan, otundan, kereste, odun ve av hayvanlarından nizami bir şekilde istifade edilen, kesilen ağacın yerine yenisinin dikilmesinin şart koşulduğu (58) bir koruma sistemidir.

Doğayla uyumlu Uzakdoğu kültürleri ve İslam anlayışının etkisiyle İngiltere'de XVIII. yüzyılda doğaya dönüş yaklaşımı doğmuştur. Doğa korumacı yaklaşımların tekrar önem kazanması ise 20. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Çünkü bu dönemde çevre sorunları ve doğadaki bozulma artmış; bu sorunların çözümü için örgütlenmiş gruplar (59) doğmuştur.

57) Elvin R. Johnson, *Park Resources for Recreation*, Charles E. Merrill Publishing, Co. Ohio, 1972, s.5

58) İbrahim Canan, *İslam'da Çevre Sağlığı*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1986, s.61.

59) Dünyada ilk bilinen çevreci gönüllü kuruluş, 1889 yılında kurulan İngiliz Kraliyet Kuşları Koruma Derneği (RSBP) olup bugünkü üye sayısı 800.000 kişi kadardır. Amerika Birleşik Devletlerinde 1892 de kurulan 550.000 üyeli Sierra Klup ve 1905 de kurulmuş Audubon Society üye sayısı yüksek diğer örgütlü kuruluşlardır. Ayrıca çevre konusunda uluslararası düzeyde çalışan Dünya Doğayı Koruma Vakfı gibi güçlü kuruluşlar da örgütlenmiş güç olarak çevre korumasına katkıda bulunmaktadır.

Modern doğacılık ve orman korumacılığı, orman tahribinin dik yamaçlarda toprak kaymasına neden olduğu İsviçre'de başlamıştır. İsviçre, orman ve doğa korumacılığını modern yasalara koyan ilk ülke olarak bilinmektedir. Çağdaş milli parkçılık ise 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletlerinde başlamıştır. Yellowstone Mili Parkı dünyada ilk milli park olarak bilinmektedir. Ancak ABD'de yasal statüye alınmamakla birlikte 19. yüzyılın başlarına tarihlenen milli park benzeri çalışmalar da bulunmaktadır. Milli parklar açısından ABD ününü korumakla birlikte üçüncü dünya ülkeleri ve özellikle bazı Afrika ülkeleri yine gelişmiş ülkelerin desteğiyle korunan zengin ve önemli milli parklara sahiptirler.

Milli parklar ve benzeri korunan sahalar konusuna sahip çıkan ve yön veren kurumların başında Birleşmiş Milletler gelmektedir. BM 1959'dan buyana Milli Parklar ve Eşdeğer Rezervler envanterini derlediği gibi; bünyesinde barındırdığı UNEP gibi kuruluşlarla da faaliyet yürütmeye çalışmaktadır. Örneğin UNESCO doğal bölgeler ve genetik kaynaklar konusunda bir enformasyon merkezi işletmektedir. BM Dünya Mirası Fonu ise dünya çevresindeki çok değerli birkaç ekosistemin yönetimini desteklemekte; ama bu faaliyetlerin hepsi de küçük bütçelerle çalışmaktadır. (60) UNESCO, biyosfer rezervleri konusunda dünyanın 200 biyotik yöresini temsil eden ve örnek türleri barındıran bir global sistem kurmak istemiş, ama istenenin ancak üçte biri rezerv kurabilmiştir.

Dünyanın tür çeşitliliği, birincil üretim(biomas), yaşam destek sistemi açılarından en önemli ekosistemleri başta tropik ormanlar olmak üzere doğal ormanlar, sulak alanlar ve kıyısız alanlardır. Bu nedenle bu alanlar öncelikli olarak korunmaya çalışılmaktadır. Gerek bu alanların gerekse diğer alanların korunması için değişik koruma sistemleri geliştirilmiş ve uygulanmaktadır. Koruma sistemleri ortamın özellikleri, hassaslığı, ortama olan baskı, buradan sağlanmak istenen fayda ve mali kaynaklara bağlı olarak değişebilmektedir.

Doğal ve kültürel açıdan önemli alanların korunabilmesi için başta BM bünyesindeki uluslararası kuruluşlar ve çok taraflı anlaşmalarla koruma sistemleri oluşturma ve ortak hareket etme gayretleri devam etmektedir. Bu amaçla BM bünyesinde Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Uluslararası Birliği dahi kurulmuştur. Ayrıca Dünya Bankası, Avrupa Topluluğu, Avrupa Konseyi ve konvansiyonlarla oluşturulan doğa koruma amaçlı başka kurum-

60) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, age, s.20

sal yapılaşmalar da bulunmaktadır.

2) Ülkemizde Doğa Korumacılığının Gelişimi

Ülkemizde çevreyi koruma, ormancılık ve ormancılıkla ilgili faaliyetlerle başlamıştır. İlk kuruluş amacı bu olmasa bile Orman Bakanlığına bağlı Orman Genel Müdürlüğü orman ve doğal varlıkları koruma düşüncesiyle tesis edilmiş olup korumacılıkla ilgili Milli Parklar Dairesi de bu Bakanlığa bağlıdır.

1983 yılına kadar Milli Park uygulamaları orman alanlarıyla sınırlı kalmış 1958'de başlayan Milli Parkçılık hareketi Orman Bakanlığının idaresi altındaki alanlarda uygulanmış; Orman İdaresi altında olmayan Kuş Cenneti ise orman rejimine alındıktan sonra Milli Park ilan edilmiştir. 1983 yılında çıkarılan Milli Parklar yasasıyla orman dışındaki sahaların da milli park statüsüne alınmasına olanak verilmiştir.

Milli park, biyogenetik rezerv, biyosfer rezervi, muhafaza ormanı gibi doğa koruma sistemleri ülkemizde hep ormancılıkla bağlantılı düşünüldüğünden Orman Bakanlığına bağlı teşkilatlarca yürütülmüştür. Av üretme ve hayvanları koruma altına alma gibi çalışmalar 1930 lara kadar gitmekle birlikte; 1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu konuyla ilgili ilk koruma çalışmalarını başlatmıştır.

7 adet biyogenetik rezerv, 2 adet biyosfer rezervi, 250 adet orman içi dinlenme yeri, 91 adet av koruma ve üretme istasyonu, 27 adet av üretme istasyonu ve 12 adet özel çevre koruma bölgesi şeklinde çeşitli korunan sahalara sahip olan ülkemizde bu alanlar dışında çok sayıda korunmaya değer doğal güzelliklerimizin yer aldığı alanlar da vardır.

Milli Parklar Dairesinin yürüttüğü koruma çalışmaları genelde doğal yönden zengin yörelerimizi korumaya yönelik olup arkeolojik değerler ikinci planda kalmaktadır. Kurum muhafaza ormanı, av koruma ve üretme sahası, av üretme istasyonu ve av yerleştirme alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin kuruluş amaçları arasında sayılan tüketilmiş stokların, yaban hayatının ve ekosistemlerin korunması amacıyla da çalışmalar yürütmektedir. Milli Parklar Dairesinin ilgi alanı ve çalışmalarıyla Özel Çevre Koruma Kurumunun çalışmaları zaman zaman amaç ve kapsam bakımından mekan farklı da olsa çakışmaktadır. Bu da ülkemizdeki korumacılık konusunda kurumsal bir sistemi henüz gerçekleştiremediğimizi göstermektedir.

B. DOĞAYI KORUMANIN NEDENLERİ

Doğadan nesli tükenen her canlı, kaybolan her habitat, kirlenen her alıcı ortam, doğanın kendini yenileme gücüne zarar vermektedir. Doğanın bütünlüğü, sınırlılığı ve geri tepmesi ilkeleri nedeniyle gelecek kuşakların ve diğer canlıların yaşama şansı zayıflamakta ve hatta ortadan kalkması nedeniyle doğanın korunması gerekmektedir. Aşağıda bu konu ekolojik, ekonomik, bilimsel, estetik, ahlaki ve felsefi açıdan incelenmektedir.

1) Ekolojik Nedenler

Uzun bir evrim süreci sonucu "yaşanabilir" hale gelen dünyamızda bu yaşanabilirliği sağlayan temel süreç oksijen, karbondioksit, enerji, azot, fosfor, su ve diğer dönüşümlere bağlıdır. Ekosfer içerisinde her canlının hatta cansız dediğimiz taş, toprak gibi varlıkların bile yaşamın devam edebilmesinde rolü vardır. Toprak olmaksızın bitki yetişemez, bitkisiz oksijen ve karbondioksit döngüleri olmaz, bunlarsız hayvanlar yaşayamaz, hayvanlar, bitkiler ve daha sayısız varlık olmadan da insan yaşayamaz. Doğada her varlığın bir işlevi vardır ve zincirleme bir neden-sonuç ilişkisiyle birbirlerine sıkıca bağlı olarak varlıklarını sürdürürler.

Sayıları 300'ü bulan ve ülke yüzölçümünün % 1.2 sini kaplayan göllerimiz de ekolojik, ekonomik ve estetik açıdan büyük öneme sahip doğa parçalarımızdır. Göllerle birlikte bataklıklar ve denizler ile nehirlerin sığ kesimleri yaşam destek sistemlerinin çok önemli bir ekosistemini "sulak alanlar"ı oluştururlar. "Sulak alanlar, sadece pek çok tür için habitat oluşturmakla kalmaz; aynı zamanda ekosistemdeki su döngüsünün düzenli çalışmasını sağlarlar. Düşen yağmur suyunu sünger gibi tutarak azar azar bırakan, kuyuların kurumasını önleyen, toprakları sürükleyen sel sularının daha kabarmadan kontrolünü sağlayan sulak alanlar, ekosistemlerin en önemli yaşam destekleyen sistemlerindendir." (61) Bu fonksiyonun farkına geç varıldığı için önemli bir sulak alan olan Amik Gölü ve benzeri sulak alanlarımız sağlık ve tarım amaçlarıyla kurutulmuş; fakat eski göl tabanının tuzlanması nedeniyle tarım amacıyla yeterince yararlanılamadığı gibi su dengesi de bozulmuş ve habitatı bu sulak alanlar olan birkaç endemik tür de tamamen tükenmiştir.

Tabiat, biyolojik, fizyolojik ve estetik yönden sayılamayacak kadar çok fayda

61) Mine Kışlalıoğlu-Fikret Berkes, *Biyolojik Çeşitlilik*, TÇSV Yayını, Ankara 1987, s.25.

sağlamaktadır. Tabiattaki mükemmel denge içinde tüm canlılar birbirleri için yaratılmış olup, hepsi de insanlara hizmet etmektedir. Canlılar sisteminden bir grup yok olduğunda, tüm canlılar bundan etkilenmekte, yani ekolojik denge bozulmaktadır. (62) Örneğin, Avrupa Konseyi Çevre ve Tabiatı Koruma Merkezi'ne bağlı Uluslararası Çalışma Grubu tarafından yapılan bir araştırmaya göre, (63) nesli tükenen her kuş türü; yeryüzünde 90'dan fazla sineğin, böceğin, 35 bitki ve balık türünün de yok olmasına yol açmaktadır. Aynı araştırma, yalnızca Orta Avrupa'da 228 kuş türünün yok olma tehdidi altında bulunduğunu, bunlardan 144'ünün, yani yüzde 60'ının artık tükenme sınırına geldiğini de ortaya koymaktadır.

"Canlı doğanın temel taşlarını oluşturan yeşil bitkiler, güneş enerjisini diğer canlılar tarafından kullanılabilir hale getiren temel varlıklardır. Biyosferde bir saniyede glikoz olarak üretilen enerji miktarı 6000 tondur. Bu üretimin yıllık birikimi 100 milyon megawatttır. Başka bir anlatımla yeşil bitkilerin bir yılda üretilip depo ettikleri enerji miktarı 70.000 milyon ton ham petrolün verebileceği enerji kadardır ki bu rakam günümüzde bütün dünyada tüketilen enerjinin 7 katı civarındadır. Üretilen bu enerji, solucundan kartala, bakteriden insana varıncaya kadar her türden milyonlarca ve milyarlarca canlının büyümesi, gelişmesi, hareket etmesi ve iş yapabilmesi için gerekli besini sağlamaktadır." (64) Glikoz üretimi sırasında havaya bırakılan oksijen ise, bütün canlıların solunumu, bütün içten yanmalı motorların çalışabilmesi ve her türlü yakma sistemi için vazgeçilmez ve yerine konulamaz bir element olarak hayati önem taşımaktadır.

Doğal ekosistemlerde canlı öğeler son derece çeşitlidir. Bu çeşitlilik sistemin dış etkenlere yaratacağı değişiklere belli sınırlar içerisinde karşı koyarak dengeli bir bütün olarak kalmasını sağlamaktadır. Doğal ekosistemlerde denge herhangi bir nedenle bozulunca içindeki canlı türlerinin sayısı önce artmakta, sonra yeni bir denge noktasına vararak tür çeşidi bol olan bir ekosistem ortaya çıkmaktadır. Ancak doğanın kendini yenileme gücünün bir sınırı olduğundan insan faaliyetlerinin yarattığı aşırı baskı durumunda sistemin dengesi bozulmakta, eksilten geri besleme mekanizmalarının da devreye girmesiyle yaşam destek sistemleri

62) Alper Ata, "Çevrenin Hayata Etkisi", İnsan ve Çevre Sağlığı Koruma Hizmetleri Dergisi, Temmuz 1991, Yıl:1, Sayı:2, s. 15.

63) Çevre Koruma Dergisi, "Nesli Tükenen Kuşlar, Sayı: 43, Temmuz 1991, s. 50.

64) Tansu Gürpınar, "Doğayı Korumanın Gerekçesi ve Doğayı Koruma Stratejileri", Ed. Hüsnü Doğan, Milli Parklar Semineri, Gelişim Matbaası, Ankara 1986, s. 126

hızlıca çökmektedir. Canlı ve fonksiyonlarını eksiksiz olarak yerine getirebilen doğa yaşam destek sistemlerinin tamamını oluşturmaktadır. Doğanın kendisinin yaşam destek sistemi olması doğayı korumanın en önemli nedenidir.(65)

İnsan, yaşamını sürdürürken ekolojik çevrede bulunan madde ve enerjiden etkilenmektedir. Bu ekolojik çevre sürekli olarak dinamik bir denge noktasına ulaşma çabasıdadır. Bozulmamış durumlarıyla ekolojik çevre içerisinde çok zengin ve çeşitli canlı bulunmaktadır. Bu canlılar çevre kirliliğine karşı tampon görevi görmektedirler. Yalnız çevre kirliliğinin ortamın taşıma gücünü aşması halinde canlılar bu tamponluk görevlerini yerine getiremezler ve denge bozulur. Yeniden oluşturulan denge ise artık yaşam ortamı olarak kullanabilme özelliğini büyük ölçüde (66) kaybetmektedir.

Bugün dünya üzerinde kirlenmenin ve insan tahribatının ulaşmadığı nokta hemen hemen kalmamıştır. Öyle ki balta girmez denen tropik ormanlar bile çok süratli bir şekilde yok edilmektedir. Ancak, yaşam destek sistemlerini oluşturan ekosistemler hala kirlenmeyi bir dereceye kadar özümseyebildikleri için yaşam devam etmektedir. Ekosistemlerin tahribe ve kirlenmeye direnme güçleri birbirinden farklıdır. Bununla birlikte insanların aşırı derece tahrip ettikleri sulak alanlar ve tropik ormanlar gibi hassas ve önemli ekosistemler geri kazanılmamak üzere yitirilmektedir.

Doğa tüm canlı ve cansız varlıklarıyla bir bütündür. İnsan, bu bütünün sadece bir parçası olup herhangi bir elemana verilecek zarar, tüm doğaya ve bu arada insanlığa zarar verecektir. (67) Bu nedenle doğanın tüm varlıklarına aynı ilgiyi göstermek zorundayız. Ekosistemleri, iklimin istikrarı, su düzeylerinin, yağmur düzeninin, toprağın korunması, ekolojik döngüler ve bilimsel değerlere katkıları nedeniyle en önemlisi ise hayatın içinde devam

65) Tansu Gürpınar, "Doğayı Korumanın Gerekçesi" TÜBİTAK Çevrebilim Sempozyumu Bildirileri 1981, TÜBİTAK Yayınları No: 544, s.2.

66) Aytekin Çilek, Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkması", İnsan ve Çevre Sağlığı Koruma Hizmetleri Dergisi, 1992, Yıl: 2, Sayı:3, s.8.

67) Aysen Müezzinoğlu, "Çevre Sorunlarına Sistem Yaklaşımı ve ÇED Çalışması", MMO İzmir Şubesi Bülteni, Haziran 1991, Yıl:5, Sayı:25, s.7.

ettiği bir sistem oldukları için korumak gerekmektedir.

2) Ekonomik Nedenler

Türler tarımın, tıbbın, sanayinin ve yaşamın birçok alanının ihtiyaç duyduğu genetik malzeme ve ürünleri sağladığı gibi insan refahına biyoteknolojinin de gelişmesiyle hızla artan bir katkı sağlamaktadırlar. Türler yalnız başlarına korunamayacağından onları yaşam ortamlarıyla yeterli büyüklükte bir ekosistem olarak korumak gerekmektedir. Bu katkının devam edebilmesi ise biyolojik çeşitliliğin ve ekolojik süreçlerin ve döngülerin korunabilmesine bağlıdır. "Bu süreçleri muhafaza etmek, ekosistemler içindeki tek tek türleri muhafaza etmekten ayrılamaz. Türleri ve ekosistemleri birlikte yönetmenin, bu soruna yaklaşımın en mantıklı yolu" (68) olduğu görülmektedir.

Canlı doğal kaynaklar, insanların ihtiyaç duyduğu besin maddelerinin üretilebilmesi için zorunlu birincil üretimi, uygun iklim, su ve madde döngülerini sağladığı için dolaylı ekonomik katkılarda bulunmaktadır.

Canlı doğal kaynaklar arasından kültüre alınmış yabani bitkiler temel yiyecek maddelerimizi teşkil etmektedirler. Bilinen 200.000 çiçekli bitki türünün herbiri hammadde kaynağı veya tıbbi amaçlar için bir cevher olarak kullanılabilir. Bunlar genetik bir rezervuara ve henüz bilinmeyen ve işletilmemiş bir potansiyel kaynağa sahiptirler. Yabani bitki ve hayvanlar, bitkilerin zararlılardan korunması, verimlerinin ve dayanıklılıklarının artırılması, üretim ve hasatlarının kolaylaştırılması ve yeni bitki ve hayvan çeşitlerinin yetiştirilmesine imkan vermesi nedenleriyle doğrudan ekonomik katkılarda bulunmaktadır. Öyle ki, bugün dünya tohum ticareti, tıbbi bitkiler ticareti gibi bu ekonomik faydaların sadece bir kısmı bile milyarlarca dolarla ölçülmekte ve insanların yaşamı için hayatiyet derecesinde önem taşımaktadır.

3) Bilimsel Nedenler

Canlı doğa, biyolojinin olduğu kadar diğer birçok bilim dalı için de çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Bugün insan tarafından doğrudan doğruya kullanılmayan birçok canlı, ileride bize paha biçilemez yararlar sağlayabilir. Bugün yararlanmakta olduğumuz evcil hayvanlar ve kültür bitkilerinin tamamının önceleri yabani olduğu düşünülürse bu değer daha da iyi

68) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, age, s. 190.

anlaşılabilir. Halen yabani bitkiler ve hayvanlardan yararlanma yolunda birçok araştırma yapılmaktadır. (69) Özellikle hayvanlar üzerinde yapılan birçok araştırmadan elde edilen bilgiler yüksek teknoloji ürünlerinin geliştirilmesinde kullanılabilir.

Hayvanlar ve bitkiler alemi hakkında insanların öğrendikleri her yeni bilgi ve keşfedilen her küçük büyük canlı türü insanın ufkunu, bilgisini, görgüsünü artırarak mutluluğuna, yaratıcılığına ve dünyayı daha iyi kavramasına katkıda bulunmaktadır. Eğer canlı yaşam iyi korunabilirse; sayıları birkaç milyonu bulan türlerin insanın mutluluğunu artırıcı etkisi çok büyük olabilir. Canlı varlıkların her türü, büyük bir bilgi hazinesi olduğuna göre genlerde saklanan bu bilgiler anlaşılabilirliğinde insanlık birçok meselesine çözüm getirebilecektir.

4) Estetik, Felsefî ve Ahlakî Nedenler

İlkel insanlar, doğadaki her olayı doğaüstü güçlere bağlayarak deniz, dağ tanrılarını yaratmışlar ve böylece doğayı tapılacak bir öge haline getirerek, tanrılarını dünya dışında aramışlardır. Rönesans yıllarında Hristiyanlıkla birlikte geliştirilen metafizik felsefe anlayışı ve düşünce tarzı ise doğanın gizemliliğini, tanrının dünya üstündeki isteklerinin bir uzantısı olarak açıklamıştı. Bugün çevreyi sadece ürünlerinin alındığı bir kaynak yerine, düzenlenip işlenecek bir kaynak olarak görme olgusu, doğaya karşı yeni bir bakış açısı yaratmaktadır. (70) Böylece doğayı bugün bile yaşamın merkezi olarak kabul eden felsefî akımların varlığı doğanın korunmasına destek vermiş olmaktadır.

İslamiyetten Budizme kadar pek çok din, insandan başka canlıların evrendeki önemine yer vermektedir. Eski çağlardan günümüze pek çok din ve felsefî akım insanların doğanın bir parçası olduğunu, doğanın diğer öğeleriyle denge içinde yaşaması gerektiğini savunmuşlardır. İnsanın diğer türleri yok etmesinin ahlaki ve felsefî açıdan yanlış olduğu görüşünü benimsemişlerdir. (71) Canlı bir doğa, insanlar için ekonomik, turizm ve eğitim açısından önemli olduğu kadar manevi açıdan güzellik ve huzur kaynağı olarak da önem

69) Tansu Gürpınar, "Doğayı Korumanın Gerekçesi ve ...", agm, s.127.

70) Ittelson, Prohansky, Rıvlin, Winkel, "Doğal Çevreye Tarihsel Yaklaşımlar", Mimarlık, Çev. ve Der. Ufuk Yeğenoğlu, C. Abdi Güzer, 1983/5-6, Yıl:21, Sayı:191-192, s.18.

71) Ferhat Şahin, "Canlı Türlerini Neden Korumalıyız?", İnsan ve Çevre Sağlığı Koruma Hizmetleri Dergisi, Temmuz 1991, Yıl:1, Sayı:2, s.11.

taşımaktadır. Doğal çevreye olan bakış açısı, zamana, mekana, ekonomik güce ve toplumlara göre değişebilmektedir.

Çevrenin yorumlanması, kültürlerin özgün konumlarına göre değişkenlik kazanmaktadır. Tarih boyunca sanatçılar çevrenin görsel açıdan değişen yorumlarını yaparken, yazarlar olaya düşünsel açıdan değişen perspektiflerde bakmışlardır. Bu yaklaşımların etkilerinden biri, doğanın taklit edilmesi ve karışık doğal çevreden düzenli, anlamlı bir çevre yaratılmasıdır. Böylelikle sanat, insanların kendilerine gerçeğin doğası ile ilgili mesajlar aktardıkları bir geri-besleme sistemi oluşturmuştur. (72)

Geleneksel İslam duyarlılığı dünyayı geçici yönüyle algılar ve insanın Allah'ın yarattığı el değmemiş doğanın karşısındaki geçici ve süresiz niteliğini ön plana çıkararak doğal çevre ile çatışmaktansa uyum içinde olmayı yeğlemektedir. (73) Bu nedenle de geleneksel müslüman kentlerinde ve bu arada Osmanlı kentlerindeki yapılarla yeşil alanlar bütünleşmiş olarak yer alır. Şehirlerin etrafındaki ormanlar kadar vahşi yaşam da korunmaya çalışılır. Bu doğaya saygılı anlayış sadece İslam kültürüne özgü olmayıp tüm Doğu felsefelerine hakimdir.

C. DOĞA KORUMA SİSTEMLERİ

Çevre koruması ile beraber sosyal ve ekonomik kalkınmayı hedef alan koruma sistemleri, kalkınma olayına koruma felsefesini açıkca yerleştiren bir yaklaşım olarak ekolojik kalkınmaya temel oluşturmaktadır. Bunlardan her biri, ulusal kalkınma planlarının; beslenme, eğitim, iskan, su, bilim ve teknoloji, savunma gibi temel gayelerinden bir veya birkaçı ile ilişkilidir. Bu bakış açısından doğa koruma sistemleri sürekli kalkınmanın aracı olarak görülmektedir.

Belirlenen doğa koruma sistemleri şüphesiz en ideal değildir ve ihtiyaçlara bağlı olarak değişecektir. Nitekim tezimizin temel konusu olan "özel çevre koruma bölgeleri" uygulaması da gelişmelerin yarattığı en son alternatiflerden biridir.

Korunan sahaların seçiminde kullanılan ve sonraki bölümlerde bahsi geçen ölçütler,

72) Ittelson, Prohansky, Rivlin, Winkel, agm, s.18

73) Sayyed Hossein Nasr, "Çağdaş Müslüman ve İslam Kentsel Çevresinin Değişimi", Mimarlık, 1982/8-9, s.11.

IUCN'nin Barff'ta Eylül 1972'de yapılan 11inci genel kurulunda, Milli Parklar ve Korunan Sahalar Komisyonunca onaylanmıştır. Milli Park tanımı ise Yeni Delhi'de Kasım 1969'da yapılan 10 uncu Genel Kurul toplantısında kabul edilmiştir. Dünya mirası ve biyosfer rezervi adaylıkları için kriterler IUCN ve UNESCO koordinasyonu ile geliştirilmiş ve bu kurumların ilgili komitelerince onaylanmıştır.

Bugün dünyanın 124 ülkesinde 3.7 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsayan çeşitli koruma bölgeleri kurulmuştur. Belirlenmiş muhafaza amaçları için seçilmiş ve bu amaçlarla uyumlu olarak yönetilen sahalara, muhafaza veya koruma alanları olarak incelenebilir. Bu yerler, yönetildiği amaçlara göre tanımlanabilir ve sınıflandırılabilir. Buna göre koruma amaçlarını yerine getirebilmek için gereken araçlar her özel duruma göre ve kültürel, yapısal, politik ve ekonomik duruma göre değişecektir.

1) Milli Parklar

Milli park kavramının ilk defa ABD'de 1872 yılında Yellowstone yöresinin milli park ilan edilmesiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Günümüze kadar ABD'de 20 milyon insanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek 300 ün üzerinde milli park ilan edilmesine karşın bu koruma sistemi Avrupa'da ancak 1960'lı yıllarda aktüel hale gelmiştir.

Milli park, insanın yerleşme ve kullanımı ile köklü değişime uğramamış bir veya daha fazla ekosistemi, bitki ve hayvan türleri, jeomorfolojik sitleri ve habitatları ile ilgi kaynağı olan veya üstün doğal manzara güzelliklerine sahip bulunan; ülkenin en üst uzman karar organınca, tüm sahada yerleşme ve kullanımı önlemek veya en kısa zamanda düzenlemek ve ayrılmasına neden oluşturan ekolojik, jeomorfolojik veya estetik özelliklere özenle yaklaşılmasını zorunlu kılmak yönünde aşamalar kaydedilen, ziyaretçilerin sanatsal, bilimsel, kültürel ve rekreasyonel amaçlarla yararlanmasına özel koşullarla izin verilen, nispeten geniş bir doğa parçasıdır. (74)

Bir başka tanıma göre milli parklar, bilimsel ve estetik bakımından milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarıdır. Milli parklarımızın bugünkü toplam sayısı 21'e ve kapladıkları

74) Nejat Özbaykal, "Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği Yaklaşımında Doğayı Koruma Yöntem ve Sistemleri", Tabiat ve İnsan, Haziran 1984, Yıl:18, Sayı:2, s. 17.

toplam alan ise 266.200 hektara ulaşmıştır. Buna göre milli parkların ortalama büyüklüğü 12.676 hektar olmaktadır. Koruma alanları içinde özel çevre koruma bölgelerinden sonra ortalama büyüklük olarak ikinci sırada milli parklar gelmektedir.

Milli Park olarak seçilecek yerlerde bulunması gerekli özellikler şunlardır.

a. Tabii ve kültürel kaynak değerleri ile rekreasyonel potansiyeli, milli ve milletlerarası seviyede müstesna özellik taşımalıdır.

b. Tesbit edilen kaynak değerleri gelecek nesillerin tabii ve kültürel miras olarak devralacakları ve sahip olmaktan gurur ve kıvanç duyacakları seviyede önem ve anlam taşımalıdır.

c. Müstesna kaynak değeri taşıyan tabii ve kültürel çevreler nispeten bakir, bozulmamış, bilinçsiz müdahalelerle tahrip olmamış veya teknik ve idari müdahalelerle ıslah edilebilir ve eski haline dönüştürülebilir durumda olmalıdır.

d. Ziyaretçilerin sanatsal, eğitsel, bilimsel, kültürel, rekreasyonel yararlanmaları, iç ve dış turizm aracılığıyla milli ekonomi içinde belli bir katma değer üretecek seviyede olmalıdır.

e. Saha büyüklüğü, kaynak değerleri yoğunluğu yönünden özel haller ve adalar dışında, dar bir şerit alanı şeklinde değil, en az 1000 hektarlık bir alan genişliğinde olmalı ve bu alan bütünüyle koruma ağırlıklı zonlardan meydana gelmelidir. İdari ve turistik amaçlı geliştirme alanları bu minimum saha büyüklüğünün dışındadır.

f. Devlet mülkiyeti esastır.

"Milli parklarımızın çoğunda doğa korunması amacı, dinlenme ile birlikte birinci plandadır. Esasen bir milli park kurulurken dinlenme tek başına bir amaç olamaz. Bölgenin korumaya değer ekolojik bütünlüğünün bulunması gerekmektedir. Ülkemizde esas itibariyle son yıllara kadar milli parklar konusunda derinlemesine bir incelemeye girildiğini söylemek mümkün değildir." (75) Bu konudaki en önemli eksikliklerden birisinin milli parklarımızın

75) Zerrin Toprak, Kent Yönetimi ve Politikası, ABAM Yayınları No:3, İkinci Baskı, İzmir 1988, s.86-87.

tanıtımına önem verilmemesinin yanında çevrelerinden kopmuş organik bağlantılarını kuramamış yerler hüviyetinde yeterince turistik potansiyellerinden istifade edememeleridir. (76)

Milli Parklar Kanunu gereği, tüm bitki ve hayvan türlerinin tehlike durumlarını gösterir bir taslak liste hazırlanmış, bunlardan en fazla nesli tehlikeye düşmüş 3 tür olan fok, deniz kaplumbağası ve su samurlarının yayılış alanlarını tesbit gayesi ile çalışmalar yapılmıştır. Bilindiği gibi Akdeniz foku, ve deniz kaplumbağaları, özel çevre koruma bölgelerinin de korumaya çalıştığı türler arasında yer almaktadır.

2) Tabiatı Koruma Alanları

Tabiatı koruma alanları, bilim ve eğitim bakımından önem taşıyan nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri ihtiva eden ve mutlak korunması gerekli, sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış tabiat parçaları olup, tabii çevrenin korunması ve çevre sorunlarının önlenmesine katkı sağlayacak en önemli koruma statülerinden biri durumundadır.

Tabiatı koruma alanları tesisindeki temel amaç; bu özelliklere sahip bulunan yörelerin korunması, bunların tabii yaşam formlarının ve genetik özelliklerinin devamlılığının sağlanmasıdır. Bu suretle günümüzde kendisini giderek daha çok hissettiren ve halk sağlığını tehdit eder duruma ulaşan çevre sorunlarının hallinde sağlıklı çevreleri muhafaza etmek ve gerektiğinde ıslah ederek yeni sağlıklı çevreler yaratmak suretiyle katkıda bulunmak, bu değerlerin gelecek nesillerin, bilimsel ve eğitsel çalışmalarının istifadesine sunmak ise diğer temel amaçtır.

Genellikle bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılan koruma alanlarının seçim ölçütleri şunlardır:

a. Milli ve milletlerarası seviyede tipik, emsalsiz, nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve tabii olayların meydana getirdiği seçkin örnekleri ihtiva etmelidir.

b. Genel olarak, hassas ekosistemlere veya biyolojik veya jeolojik önemli farklılıklara ve genetik kaynaklara sahip bulunmalıdır.

76) Koray Başol, Doğal Kaynaklar Ekonomisi, İstiklal Matbaası, İzmir 1985, s.84-85

c. Bu özellik ve farklılıkları, bilim, eğitim, araştırma veya ilgili kuruluşlar tarafından tesbit edilmiş olmalıdır.

d. Saha büyüklüğü, kaynak değerlerinin yaşamlarını uzun süreli olarak devam ettirmelerini sağlayacak yeterli bir büyüklükte olmalıdır. Saha sınırları, bu büyüklüğe, onu çevreleyen ve amacı, kaynak değerlerini çevre etkilerinden korumak olan, yeterli genişlikte bir tampon ilave edilerek geçirilmelidir. Orman ekosistemleri için bu büyüklük en az 25 hektar, tampon zon ise 200 metre olmalıdır.

e. Devlet mülkiyeti aranmalıdır.

Tabiatı koruma alanı çalışmaları ilk kez 1977 yılında 1595 sayılı kanunun 3. maddesinin 25. bendine dayanılarak başlatılmıştır. Tabiatı koruma alanları aynı zamanda biyogenetik rezerv niteliğine sahip alanlardır. Bu yeni statüdeki çalışmalar hızla sürdürülmekte olup, ülkemiz şu an bu statüde toplam 25.000 hektarı aşan büyüklükteki 18 adet sahaya sahip bulunmaktadır. Bu sahaların ortalama büyüklükleri ise yaklaşık 1389 hektardır.

3) Muhafaza Ormanları ve Orman İçi Dinlenme Yerleri

Bir başka koruma statüsü olan muhafaza ormanları ise daha çok ormancılık faaliyetleri içinde düşünülmeyle birlikte temelde bir koruma statüsüdür. Toprak kayması ve erozyona mani olan, meskun mahalleri ve önemli tesisleri toz ve kum fırtınalarına karşı koruyan ve nehir yataklarının dolmasını önleyen orman ve makiliklerin korundukları alanlar olup bugüne kadar toplam 387.238 hektarlık bir alanı kaplayan 45 saha, muhafaza ormanı olarak ayrılmış bulunmaktadır.

Orman içi dinlenme yerleri ise halkımızın artan rekreasyon ihtiyacına cevap verebilmek ve özellikle kıyı kesimlerimizdeki yoğun kullanımları disiplin altına alabilmek ve böylece doğanın tahribini önlemek amacı ile düzenlenmekte (77) olup hitap ettiği alana göre A, B ve C kategorilerine ayrılmaktadır. Bu sahalarda basit tesis ve düzenlemeler yapılmak ve yoğunluklar makul ölçülerde tutulmak suretiyle tabiatın tahribi bir ölçüde önlenmeye çalışılmaktadır. Orman içi dinlenme yerlerinin bugünkü toplam sayısı 372 ye ulaşmış bulunmaktadır.

Yurdumuz ormanlarının yayılış alanları oldukça dar sınırlar içinde olup, daha çok kıyı

77) Osman Çelik, "Çevre Açısından Ormanların Önemi", Çevre ve İnsan, Ocak 1991Yıl:5, Sayı:13, s.85.

şeridi ve kıyıya yakın alanlarda bulunmaktadır. Ülke yüzölçümünün yaklaşık üçte birini kaplayan ormanlarımızın sınırları insanların çeşitli faydalanma baskısı ve özellikle yangınlar nedeniyle daralmaktadır. Ormanlarımızın gerek bu tür etkileriden korunması gerekse tür zenginliğinin korunması için yaklaşık üçte biri koruma altına alınmıştır. Özellikle erozyonun önlenmesi ve ormanlardan beklenen diğer faydaların elde edilmesi açısından muhafaza ormanları, ayrılması kadar toplam orman varlığımızın artırılması da gerekmektedir.

4) Tabiat Parkı / Tabiat Anıtı

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'na göre tabiat parkları ise; bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçaları olarak tanımlanmaktadır. Bugüne kadar 5 saha tabiat parkı olarak düzenlenmiş bulunmaktadır.

Doğa ve tarih zenginlikleri ile dolu olan Türkiye, doğal anıtlar bakımından da çok şanslı bir konuma sahiptir. Kapadokya yöresindeki peribacaları, Pamukkale'deki travertenler, sarkıt ve dikitlerle dolu mağaralar, şifalı ılıca ve kaplıcalar, volkanik krater ve göller, kanyon ve menderes şekilli vadiler içinde akan akarsular, iki kıtayı birbirinden ayıran eşsiz güzellikteki İstanbul ve Çanakkale boğazları ile kıyılarımızı birer dantel gibi işleyen körfez, koy, lagün ve deltalarımız dahi yer kabuğu evrimindeki belirli jeolojik devirleri karakterize eden doğal anıtlarımızdandır.

Birçok ülkede, önemi ve yeri yıllar önce anlaşılan, doğal güzellikleri ve ilginç yönleri uygun tanıtma kampanyaları ile toplumların beğenisine ve kültürüne sunulan, özel kanunlarla korunan doğal anıtlar ülkemizde henüz yeterince bilinmemektedir. Gerek dış tanıtımın gerekse doğal anıtların yakın civarlarının dünyada özellikle kongre turizmi hareketlerinin odak noktası olma özelliğinden yararlanılarak, turizmi çeşitlendirmek ve doğal ve kıyı alanlarındaki turizm baskısını hafifletmek için bu alanları değerlendirmek (78) önem kazanmaktadır. Türkiye'deki doğal anıtların tahribinin önlenmesi için öncelikle doğal anıt potansiyelleri ve envanter çalışmaları hızla tamamlanmalıdır.

5) Biyogenetik Rezerv

Biyogenetik rezerv, tehlike altında bulunan veya ender, benzeri bulunmayan bir veya

78) M. Sezai Kırıkoğlu, "Çevremiz ve Doğal Anıtlar", Milliyet, 6 Mart 1991

birkaç tipik habitat, biyosenöz veya ekosistemler tarafından karakterize edilen ve hukuki bir statüden yararlanan bir koruma zonunu ifade eder.

Bir biyogenetik rezervin başlıca iki amacı vardır:

1) Zorunlu kaynak olarak çeşitli tipteki habitat, biyosenöz ve ekosistemlerin biyolojik dengesini ve dolayısıyla korunmalarını, potansiyellerinin, genetik çeşitliliğinin ve temsili önemlerinin devamlılığını garanti altına almak suretiyle gelecek kuşakların yaşamaları ve gelişmelerine olanak sağlamak. Bu amacı i) Biyolojik gelişimin bağlı olduğu yeni genetik kombinezonlar yaratmak; ii) hayati önem taşıyan biyolojik sistemlerimizin devamlılığını sağlamak; iii) ıslahı ümit edilen bozulmuş bölgelere ithal edilebilecek damızlık türlerin stokunu meydana getirmek olarak grublandırabiliriz.

2) Bilimsel ve eğitsel amaçlar için biyogenetik rezervlerin ekosistemlerini biyolojik araştırmanın emrine verme amacı da i) ekolojik ilişkileri daha iyi tarif etmek; ii) ekosistemlerin en iyi şekilde korunması ve yönetimi için bilimsel planlar düzenlemek; iii) uzmanların eğitimi ve yetiştirilmesini sağlamak, iv) imkanlar ölçüsünde halkın eğitilmesi ve yetiştirilmesini sağlamak şeklinde açıklanabilir.

Asıl amacı bir veya birçok karasal veya akuatik habitat, biyosenöz veya ekosistemlerin etkin bir şekilde korunması ve biyolojik dengenin devamlı olarak sağlanması olan biyogenetik rezerv alanlarını karakterize eden ölçütler; tipik, eşsiz, ender veya tehlike altında olmasıdır. Biyogenetik rezerv sahasının (79) bu ölçütlerden en az birine uyması gerekir.

79) Tipik: Bu ölçüt, belli bir bölgenin tipik görünümünü temsil eden flora ve fauna elemanları ile karakterize edilir. Tipik bir habitat veya biyosenöz yahut ekosistem ulusal veya bölgesel ölçüde geniş bir yayılışa sahip olsa da dünya ölçeğinde küçük bir yayılışa sahip olmalıdır.

Eşsiz: Eşsiz bir habitat veya biyosenöz veya ekosistem, ait olduğu habitat, biyosenöz veya ekosistemler içinde fark edilir, seçilir, belli tipde spesifik görünümü ile karakterize edilen bir biyogenetik rezervdir.

Ender: Nadir olan habitat, biyosenöz veya ekosistemleri biyogenetik rezerv sahaları için hayati önem taşırlar. Bunlar ulusal ölçüde olmayabilirler veya bunun tersi de olabilir ve genellikle tipik veya eşsiz özellikleriyle karakterize edilirler.

Tehlike altında: Habitat, biyosenöz veya ekosistemlerin korunması biyogenetik rezerv sahaslarının, başlıca amacı olduğundan tehlike şartı özellikle hassas yerlerde büyük rol oynar. Bunlar bir ülkede tehlike altında olmadıkları halde diğer bir ülkede tehlike altında sayılababilirler.

Özel çevre koruma bölgeleri ile biyogenetik rezervlerin ilgi alanları zaman zaman çakışmaktadır. Örneğin, özel çevre koruma bölgeleri sınırları içinde barınan caretta caretta kaplumbağaları, ve monachus monachus gibi koruma altındaki türler biyosenöz veya ekosistem açısından eşsiz ve tipik olarak nitelendirilen Datça, Köyceğiz-Dalyan ve Göksu Delta'sının doğal varlıklarıdır ve bu alanlar aynı zamanda biyogenetik rezerv niteliğindedirler. Gerek özel çevre koruma bölgeleri, gerekse biyogenetik rezerv alanlarında koruma esas amaç olmaktadır. Ancak, bu amaç özel çevre koruma bölgelerinde koruma-kullanma dengesi içerisinde kontrollü insan faaliyetleriyle birlikte gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Buna karşılık turizm balıkçılık, tarım gibi insan faaliyetleri biyogenetik rezerv alanlarında bulunmamaktadır.

Biyogenetik rezerv sisteminde sahanın korunması, ortamı tahrip edebilen her türlü müdahaleden kaçınma, habitat, biyosenöz, ekosistem tiplerinin potansiyel ve çeşitliliğini imkân ölçüsünde ıslah etme ve uzun vadeli tedbirler almak suretiyle sağlanmaktadır. Bu korumanın sağlanabilmesi için ekolojik prensiplere ve sahanın hassasiyetine göre insan faaliyetlerini mevzuatla sınırlayarak yönetmek gerekmektedir.

6) Av Koruma, Üretme ve Yerleştirme Alanları

Ülkemizdeki avcılık ve yaban hayatının korunması, geliştirilmesi, düzenlenmesi 1937 sayılı Kara Avcılığı Kanunu ve bu Kanunun 16. maddesine istinaden her yıl alınan Merkez Av Komisyonu kararlarına göre yapılmaktadır. Buna göre ülkemizde 26 memeli ve 321 kuş türü kesin koruma altında bulundurulmaktadır. Bu türler dışında 10 memeli ile 54 kuş türünün avlanmasına belli sürelerde ve belli limitler dahilinde ve yasaklanan avlanma usullerine uymak şartıyla izin verilmektedir.

Av koruma ve üretme sahaları, sayıları azalan veya nesli tehlikeye düşen av ve yaban hayvanlarının yaşama ortamları ile birlikte korundukları alanlar olup, 1.500.000 hektar büyüklüğünde toplam 94 adet av koruma ve üretme sahası kurulmuştur. Bu sahalar 14 av ve yaban hayvanı türü için ayrılmış olmakla birlikte sahanın tamamında avcılık yasaklanarak doğadaki bütün türlerin korunması sağlanmaktadır.

Av üretme istasyonları ise, doğada mevcut popülasyonlara takviye olarak kurulan tesislerdir. Halen 9 tür av ve yaban hayvanının üretildiği 37 adet av üretme istasyonu mevcuttur. Av yerleştirme alanlarına gelince bunlar, üretme istasyonlarında üretilen türlerin ekolojik

isteklerine uygun alanlara bırakıldıkları yerlerdir. Bu sahalarda her türlü avcılık yasaklanmaktadır. Av yerleştirme alanlarının sayısı 20 olup, 4 tür için yerleştirme çalışması yapılmıştır.

Flora - fauna ve av hayvanları açısından zengin olan ülkemizde de bazı hayvanlar tükenmeye başlamıştır. Ancak av hayvanı olarak nitelendirilen yaban hayvanları, Avrupa'da soyları tükenirken; bizde 1937'den beri süren başarılı çalışmalarla yeterli popülasyon büyüklüğüne ulaştırılabilmişler ve av turizmüne bile açılabilmişlerdir. Fakat ülkemizde aynı başarı tüm hayvanlar için sağlanamamıştır.

Soyu şimdilik tükenme tehlikesi taşımasa da bazı kuş türlerimizin popülasyonları oldukça azalmıştır. 1990 yılında TBMM Adalet Komisyonunda kabul edilen ve Kara Avcılığı Kanunu tasarisına eklenen geçici üçüncü madde "tarıma ve hayvancılığa zarar veren hayvanlar dışındaki bütün avların 2 yıl süreyle yasaklanmasını" öngörmüştür. (80) Ancak kanunun taslağının yasalaşamaması ile bu hükmün de uygulanması mümkün olmamıştır.

7) Diğer Özel Korunmuş Alan Sistemleri

a- MARPOL 78 Protokolünde "Özel Alan"

MARPOL 78 Protokolünün V numaralı Eki'nin kural 1/(3) de "özel alan" tanımlanmış ve Ek V'in izleyen kurallarında özel alanlarla ilgili diğer düzenlemelere yer verilmiştir. (81) Ek V'e göre, "özel alan" deyimi ile; "oşinagrafik ve ekolojik şartlarının belirli teknik nedenleri ve trafiğinin özel karakterleri ile denizin çöp ile kirlenmesinin önlenmesi için özel zorlayıcı metodlar benimsenmesini gerektiren bir deniz alanı" kastedilmektedir.

Kural 5(1), özel alanları; Akdeniz Alanı, Baltık Denizi Alanı, Kızıldeniz Alanı ve Körfezler Alanı olarak belirleyerek sınırlarını tanımlamaktadır.

80) Bu madde, 4 milyon civarında avcının bulunduğu ülkemiz açısından cesur bir adımdı. Söz konusu tasarinın mimarı olarak Metin Gürdere'nin şu saptaması av hayvanları konusundaki durumu izah etmekte iyi bir örnek olsa gerektir. "3.5 milyon avcı var. Yılda yüz milyon fişeği 50 milyon kuşa atsalar, bunun yüzde 20'si isabet alsa gerisini siz düşünün"; Mehmet Saraç, "Av Yasağı Tartışması", Cumhuriyet, 23 Kasım 1990.

81) Marpol 73 Sözleşmesini tadil eden Marpol 78 Protokolü ve anılan protokole ilişkin I, II ve IV numaralı ekler ile 1984 1985 ve 1987 tarihlerinde yapılan Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait uluslararası sözleşmesine ülkemiz 3.3.1990 tarih ve 90/442 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla katılmış, sözleşme metni 24 Haziran 1990 tarih ve 20558 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Marpol 78 protokolünde tanımlanan 5 adet özel alandan ikisi ülkemizi yakından ilgilendirmektedir. Bunlardan Akdeniz Alanı; içinde bulunan körfezler ve denizler dahil, Akdeniz'in tümü anlamına gelmektedir. Akdeniz'le Karadeniz arasındaki sınırı 410 Kuzey enlemi teşkil etmekte ve batıda 50 36' Batı boylamında Cebelitarık Boğazını kestiği yerde sınırlanmaktadır. İkinci özel alan Karadeniz alanı olup; bu özel alan Karadeniz'in tümünü kapsamaktadır.

Kural 5(2) ye göre, bu Ek'in 6. kuralının hükümleri saklı kalmak koşuluyla hangi çöplerin yasak olduğu ve hangilerinin atılabileceği düzenlenmektedir. Özel alanlar dışında çöplerin boşaltımını düzenleyen kural 3'e göre; 4., 5., 6. kuralların hükümleri saklı kalmak koşuluyla sentetik halatları, sentetik balık ağıları, plastik çöp torbalarının denize atılması yasaklanmaktadır. Özel alanlarda ise bu yasağa ilave olarak; kağıttan yapılanlar, paçavra, cam, maden, şişeler, porselen, istif tahtaları, istif tahtaları ve ambalaj malzemelerini içeren bütün diğer çöplerin de atılması yasaktır. Oysa aynı çöpler diğer alanlarda karadan en az 12 deniz mili uzakta atılabilmektedir. Hatta belirli şartlarda 3 deniz mili uzaklıkta da bu çöplerin atılmasına müsaade edilebilmektedir.

Özel alanlarda yiyecek artıkları ise karadan pratik olduğu kadar uzakta ve her durumda en yakın karadan 12 deniz milinden daha az olmayan bir uzaklıkta denize atılabileceklerdir.

Kural 5(4) e göre; sınırı özel alana bitişik olan her sözleşme tarafının Hükümeti mümkün olduğu kadar çabuk bu ek'in alma tesislerini düzenleyen 7. kuralına göre özel alan içindeki bütün limanlarda, bu alanlar içinde çalışan gemilerin özel ihtiyaçlarını gözönünde tutarak, uygun alıcı tesisler bulundurulmasını sağlamakla yükümlüdür.

b- Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğinde "Özel Koruma Alanı"

2872 sayılı 9 Ağustos 1983 tarihli Çevre Kanununun 1. ve 3. maddelerinde öngörülen amaç ve ilkeler doğrultusunda 8, 9, 10, 11, 12, ve 13. maddelerine dayanılarak hazırlanan Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'nin amacı her türlü faaliyet sonucu atmosfere yayılan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki emisyonları kontrol altına almak; insanı ve çevresini hava alıcı ortamındaki kirlenmelerden korumak; hava kirlenmeleri nedeniyle çevrede ortaya çıkan, umuma ve komşuluk münasebetlerine önemli zararlar veren olumsuz etkileri gidermek şeklinde belirlenmektedir.

Yönetmeliğin altıncı maddesinde hava kalitesinin sınır değerleri "insan sağlığının korunması, çevrede kısa ve uzun vadeli olumsuz etkilerin ortaya çıkmaması için atmosferdeki hava kirleticilerin, bir arada bulunduklarında, değişen zararlı etkileri de gözönüne alınarak tesbit edilmiş konsantrasyon birimleriyle ifade edilen seviyeler" olarak tanımlanmıştır. Maddenin izleyen bendlerinde çeşitli hava kirleticiler için uzun vadeli sınır değerleri (UVS) ve kısa vadeli sınır değerleri (KVS) verilmiştir. Bu değerler genel değerler olup (C) bendinde kış sezonu ortalaması sınır değerleri ve hedef sınır değerleri verilmiştir.

Aynı maddenin 3. bendinde "bilhassa hassas hayvan, bitki ve eşyayı hava kirliliğinin zararlı etkilerinden korumak için özel koruma alanlarında kükürt dioksit, gaz halinde anorganik klor ve flor bileşikleri, çöken tozlarla kurşun ve kadmiyum için özel sınır değerlerinin tatbik edileceği" belirtilmektedir. Bu değerler maddenin başında belirtilen genel sınır değerlerinden daha düşük olarak tesbit edilmiştir.

Yönetmeliğin "Hassas Kirlenme Bölgelerinin Korunması ve Temiz Hava Planları" başlığını taşıyan 6. bölümündeki 6. maddesinde hassas kirlenme bölgelerinin tarifi şu şekilde yapılmaktadır. "Hassas Kirlenme Bölgeleri, hava kirlenmelerinin ortaya çıktığı veya beklendiği, ortaya çıkma sıklığı ve süresi, ulaştığı yüksek konsantrasyon değerleri ve çeşitli kirleticilerin birarada etki etme tehlikesinden dolayı zararlı etkilerin önemli ölçülerde meydana gelebildiği bölgelerdir" (md. 49/1) Hassas Kirlenme Bölgelerinin tesbit yetkisi Çevre Bakanlığının görüşü alınmak şartıyla Valiliklere verilmiştir. (md. 49/2)

Madde 49/4 ise hassas kirlenme bölgelerinin tesbitini düzenlemektedir. Hassas Kirlenme Bölgelerinin büyüklüğü ve şekli ise md 49/5 de düzenlenmiştir. Buna göre; bir hassas kirlenme bölgesi 48 km² den küçük alınmamalıdır. İstisna olarak özel topoğrafik ve meteorolojik şartların rol oynadığı durumlarda daha küçük bölgeler belirlenebilir. Bir hassas kirlenme bölgesinin bir ilin hudutları içinde kalmasına dikkat edilmekte ve alanları basit geometrik şekiller altında düzenlenmektedir.

Yapılan değerlendirmeler, hassas kirlenme bölgesinin tamamında veya bir kısmında insan ve çevresi için zararlı etkilerin ortaya çıktığını veya beklendiğini gösterirse, bu durumda Valilikler bu bölge için temiz hava planları yapmaktadırlar. Temiz Hava Planları; tespit edilmiş ve beklenen hava kirlenmelerinin ve bunlardan doğacak zararlı etkilerin, mahiyetini ve etki alanını, hava kirlenmelerinin sebepleri hakkında yapılan belirlemeleri, hava kirlenmeleri-

nin azaltılması için alınan tedbirleri ile önceden alınması gereken tedbirleri ihtiva etmektedir.

Bu yönetmelikte konumuz açısından önemli bir madde de belirli bölgelerin korunmasına düzenleyen 53. maddedir. Buna göre;

"Bir bölgedeki tesis ve yakıtların insan ve çevresi üzerindeki zararlı etkileri normal tedbirlerle ortadan kaldırılamıyorsa bu bölgeler Valilikler tarafından özel koruma bölgesi olarak tesbit edilebilir. Valilikler özel koruma bölgelerinde; hareketli tesisleri çalıştırmamaya, sabit tesisleri kurmamaya, hareketli ve sabit tesisleri sadece belirli zamanlarda çalıştırmaya veya bunlardan yüksek işletme teknikleri talep ederek çalıştırmaya, tesislerde yakıt kullanıdirmamaya veya sınırlı olarak kullanıdirmaya yetkilidirler." (md.53/1)

"Valilikler, esasları tebliğle düzenlenecek şekilde kritik meteorolojik şartların mevcut olduğu veya hava kirlenmelerinin çok hızlı artış gösterdiği bölgelerde, insan ve çevresi üzerinde meydana gelecek zararlara karşı ilgililerden öğrenilen kritik meteorolojik şartlar ortaya çıkar çıkmaz; hareketli veya sabit tesisleri sadece belli zamanlarda çalıştırmaya, önemli ölçülerde hava kirlenmelerine yol açabilen yakıtların tesislerde kullanılmasını yasaklamaya veya sadece kısıtlamaya yetkilidir." (md.53/2)

II- KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMACI POLİTİKA

Kültür varlıklarının korunması en başta ideolojik-kültürel bir olgudur ve bir bilinç sorunudur. Bir ulus içinde, koruma olayına sahip çıkan olmadıkça, koruma da olamamaktadır. Çeşitli biçimlerde uluslaşma süreçlerinden geçen ve bu süreci tamamlayan Avrupa ülkelerinde her ne kadar koruma anlayışında birtakım sınıfsal ayrılıklar varsa da, bu olgu genellikle toplumsal bilince ulaşmış denebilir. Bu bilinçten kaynaklanarak, Avrupa ülkeleri korumanın örgütsel, parasal vb tabanını kurmuşlardır. Bu nedenle görece olarak başarılı sayılabilecek koruma ağırlıklı planlama ve uygulama çalışmaları yapabilmektedirler.

A. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMANIN GELİŞİMİ

Tarihi çevre olgusunun giderek artan önemde gündeme gelmesiyle, geleneksel dokular, kendilerini yaratan geçmişin tanıkları olarak günlük yaşama katılmakta ve çevreye özgün bir boyut kazandırmaktadır. Bu nedenlerle, 1960 lardan sonra çevre ölçeğinde koruma, bir yandan ülkelerin yasalarında yer almaya başlarken, öte yandan da konuyla ilgili uluslararası düzeyde çok sayıda kongre, sempozyum vb. toplantılarla tartışılmaya başlanmış, geleneksel dokuların yeni işlevlerle canlandırılması ve bu yörelere ekonomik işlerlik kazandırılması ana hedef olmuştur. Aşağıda bu konu dünya ve Türkiye açısından kısaca incelenmiştir.

1) Dünyada Kültür Varlıkları Korumacılığının Gelişimi

Kültür varlıklarının ve özelde tarihi çevrenin korunması konusunda çok sayıda katılımı gerçekleştirilen ilk çalışmanın 1933 Atina Sözleşmesi (82) olduğu söylenebilir. Atina Sözleşmesi mevcut kentlerin daha yaşanılır olması için yapılması gerekenlere yer verdiği kadar eski kent dokularının karşılaştığı sorunların tesbiti ve çözüm yolları konusunda da alternatifler getirmiştir. Atina Sözleşmesinin ardından bir diğer önemli toplantı ise, 1964 yılında Tarihi Doku ve Abideler Uluslararası Konseyi (ICOMOS) önderliğinde hazırlanan Venedik Sözleşmesidir. Bu sözleşme, UNESCO tarafından yürütülen 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Konvansiyonuna da temel oluşturmıştır.

Tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında çalışmalar yürüten bir uluslararası kurum da Avrupa Konseyidir. 1969 Kasım'nda Brüksel'de yapılan Avrupa Konseyi Tarihi Doku ve Kültürel Mirastan Sorumlu Bakanlar Konferansı'nın sloganı "geçmişimiz için gelecek" ola-

82) Milletlerarası Modern Mimari Kongresi, Atina Sözleşmesi, Çev. Ayda Yörükân, İmar İskan Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırma Dairesi Yay. No:52, Ankara 1969, s.21-111.

rak belirlenmiştir. Bu toplantıda, savaş sonrası girilen büyük çaplı imar faaliyetlerinin sosyo-ekonomik ihtiyaçların önceliği nedeni ile genelde insancıl olmayan yerleşmelerin oluşmasıyla sonuçlandığı ve eski merkezlerin bu gelişmelere paralel olarak nüfus kaybına uğrayarak terk edilmesi nedeni ile yok oluşuna dikkat çekilerek "entegre koruma" kavramı ortaya atılmıştır. Entegre koruma ile tarihi dokunun çevresi ile birlikte güncelliğinin arttırılarak korunabilirliğine katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Brüksel Konferansı sonuçları ışığında 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kabul edilmiştir.

Avrupa Mimari Miras Yılı'nın ardından entegre koruma kavramı çerçevesinde büyük kentlerde karşılaşılan koruma sorunlarını ele alan 1976 Berlin Konferansı; kırsal mirasın korunmasına ağırlık veren 1977 Granada Sempozyumu ve tarihi binaların yaşanabilirliğinin tartışıldığı 1978 Ravello Sempozyumu gibi toplantılar düzenlenmesine devam edilmiştir. Bu toplantıların ardından yapılan kentsel miras ve kent planlama kavramlarının birlikte ele alındığı 1982 Berlin toplantısı ile 1980-81 yıllarını kapsayan Avrupa Konseyi Kentsel Yenileşme Kampanyası diğer önemli uluslararası faaliyetlerdir.

Avrupa Konseyi, tarihi mirasın korunmasını toplumsal ve ekonomik hayatın bir türevi gibi görerek korumanın yalnızca kültürel bir faaliyet olmadığı, yeni bir yaklaşımla mekan işletmeciliği ve toplumsal bir kaynak olarak görülmesi gereğine işaret etmiştir. Böylelikle kültürel amaçlar "yatırım stratejileri" ile birlikte düşünülmekte ve kentsel yenilenme için gerekli mali kaynaklar bu yeni yaklaşım ile belirlenmektedir. Bu bağlamda, yapılacak makro-ekonomik maliyet-fayda analizleri sırasında gözetilen nominal maliyetler değil, yaratılan istihdam olanaklarını da göz önünde bulunduran reel maliyetler olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım uyarınca, geleneksel finans kurumları, yeni finans teknikleri ile takviye edilmeli veya yerlerini bu yeni metod ve tekniklere bırakmalıdır.

Korumaya ayrılan fonları bütünüleyici metod ve teknikler ana başlıklarıyla; i) restorasyon harcamalarındaki vergilerin azaltılması; ii) bayındırlık hizmetlerini yükümlenen kamu idarelerinin bütçe kaynaklarının koruma amacıyla kanalize edilmesi; iii) kamu fonlarının oluşturulması ve işletilmesi; iv) bireysel girişimler ve özel fonların kurulması ve işletilmesi; v) koruma projeleri yoluyla istihdam olanakları yaratılması şeklinde özetlenebilir.

Bölgesel ekonomiyi destekleyici genel süreçler içinde restore edilmiş binaların kendi kendine yeten faaliyetlerde kullanımı ise fonları bütünüleyici metodlar içinde özellikle ülkemiz

için en önemlisidir. Bu metod, entegre koruma plan ve politikaları restorasyon ve düzenleme çalışmalarına hazırlanırken, özel sektörün bu alanlarda faaliyet göstermesini sağlayıcı fuar, panayır satış ve sergi birimleri vb. ticari etkinliklerin de düzenlenmesi şeklinde gelir getirici ya da kendi kendini finanse edici bir nitelik taşımaktadır. Bireysel girişim ve derneklerin bölge ekonomisini kalkındırmayı amaçlayan her türlü yaratıcı fikir ve katkısı ise metodun geliştirilmesi açısından önem kazanmaktadır.

Konut kullanımları için ayrılmış binalarda yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve yüksek gelir grupları için çekici hale getirilmesi ile kamuoyu yaratma faaliyetlerinin, bazı ülkelerde kullanım dışı olan bu tür alanların konut stokuna katılarak ekonomik fayda yaratır hale gelmesini sağladığı (83) belirtilmektedir. Avrupa Konseyi kültür varlıklarının korunması konusunda yukarıda açıklandığı gibi metod önerilerinde bulunduğu kadar; uluslararası platformda tavsiye kararları ve andlaşmalar yoluyla da çalışmalar yürütmektedir.

Konseyin çalışmalarına aktif olarak katılan Türkiye'nin bazılarında da taraf olduğu Avrupa Konseyi tavsiye kararları "yasa yönetmelik ve yönergelerin mimari mirasın entegre korunmasında uyum sağlanması", (R76/28); "su altı kültürel mirası" tavsiye kararı Ekim 1978; "Avrupa mimari mirasının korunması" tavsiye kararı, (1979); "mimari mirasın korunmasında hükümetlerin rolü" önerge, (1979); "yerel ve bölgesel idarelerin rolü" önerge, (1979); "bağımsız kuruluşların rolü" önerge, (1979) ve "bölge planlama ve Avrupa kıyı bölgelerinde çevre koruma" tavsiye kararı, (1984) dır. Avrupa Konseyi, özellikle kültür varlıkları korumacılığı konusuna önemli katkılarda bulunmaktadır.

"Kültür Politikaları Üzerine Dünya Konferansı"nda (Mexico 1982), kalkınma politikaları ve bu politikalara yönelik hazırlanan fiziksel planlamalarda, dünya halklarının kültürel gelişmelerinin göz ardı edildiği, bunun ise ağırlıklı olarak mimari mirasın ve doğal çevrenin korunup geliştirilmesinin "kalkınma önünde bir engel sayıldığı" yanlış politikalarından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Konferansın bu sorunu tüm ülkelerin gündemine getirmeye yönelik çabaları üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Aralık 1986 da "Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı (1988-1997)" programını onaylamıştır. UNESCO desteğinde sürdürülen programının öncelikli hedeflerinden biri, bu mirası korumak kadar kalkınma

83) Feral Eke - Ümit Özcan, "Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslararası Deneyimler", Mimarlık, 1988/2, Yıl:26, Sayı:228, s.36

sürecinin değişiminin gerekleriyle halkların kültür yaşamının kesintisiz bir biçimde sürmesi zorunluluğunu bağdaştırabilmesi için zenginleştirmek ve yenilemeye katkıda bulunmaktır.

2) Türkiye'de Kültür Varlıkları Korumacılığının Gelişimi

Türkiye'de çağdaş anlamda kültür varlıkları korumacılığının başlaması 19. yüzyılda taşınabilir ve taşınmaz eski eserlerin ve her türlü mimarlık anıtının saklanmaya, korunmaya değer olduğu düşüncesinin kabul görmeye başlamasıyla koruma konusunda önlemler alınması, hukuki düzenlemeler yapılması ve müzeler kurulması da bu yüzyılda başlanmıştır. Ayasofya'nın, eski camilerin, medreselerin ve hatta bazen arkeolojik eserlerin korunması ve bakımı konusunda Selçuklular ve Osmanlılar döneminde bazı çalışmalar yapılmışsa da; bunlar bugünkü anlamda kültür varlıkları korumacılığının dışında tek yapı korumacılığı anlayışı ve belli politika ve hukuki düzenlemelerin haricinde yapılmış çalışmalardır. (84) Birinci Selim döneminde bazı değerli yapıtların Topkapı sarayının belli bölümlerinde toplanması, yine Topkapı sarayında "kutsal emanetler" in saklanıp daha ileriki dönemlerde de sınırlı ziyarete açılması bunun örneklerindendir.

1848 de çıkarılan 1. Ebniye Nizamnamesinin bazı maddelerinde ve 1882 yılında çıkarılan Ebniye Kanununda taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile ilgili bazı düzenlemeler yer almıştır. Türkiye'de eski eserlerin korunması ile ilgili düzenlemeler ve kuruluşlar görüldüğü gibi çok eskilere dayanmakta olup doğrudan kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili ilk düzenleme ise 1879 yılında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesidir.

1909'da yeniden örgütlenen Evkaf Nezaretine bağlı bir yapım ve onarım dairesinin kurulması bu konudaki diğer bir önemli gelişmedir. 1912 yılında ise Muhafaza-i Abidat Nizamnamesinin çıkmasının hemen ardından 1913 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesine bağlı olarak Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni oluşturulmuştur. Sekiz kişiden oluşturulan bu kurul özellikle İstanbul'daki tarihi eserlerin saptanması konusunda çalışmalar yapmıştır.

1920 de ise görevi eski eserlerin toplanması, korunması, müzelerin kurularak geliştirilmesi olan bir Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmuş; bu Müdürlük daha sonra Hars yani Kültür Müdürlüğü adını almıştır. 1925-1930 arasında ise bir taraftan Ankara Etnoğrafya Müzesi kurulmaya çalışılırken, diğer yandan 1920 de kurulan Asar-ı Atika Müzeler

84) Bu konuda bkz: Orhan Alsaç, Türkiye'de Restorasyon, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, İstanbul 1992, s.9-23.

Müdürlüğü (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü) 1972 de bir Bakanlar Kurulu kararıyla Başbakanlık Kültür Müsteşarlığına bağlanıncaya kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak çalışmıştır.

1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuş, bu bilimsel nitelikli kurul, tarihi ve mimari eserin korunması ve onarılması konusunda aldığı kararlarla kültür varlıklarımızın korunmasına önemli katkılarda bulunmuştur. 1973 yılında ise 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1950-1983 döneminde başta İmar Yasası ve Anayasa olmak üzere hukuki düzenlemede kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

1982 Anayasasının "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerin özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahibine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir" hükmünün yer aldığı 65. maddesine dayanarak 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tesbitinin Kültür Bakanlığınca yapılarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma (Yüksek) Kurulları kararıyla tescil edileceğini belirtmektedir. Konuyla ilgili 1951 tarihli 5085 sayılı kanunda ise benzer görevler daha önce Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na verilmiş idi.

Kültür ve tabiat varlıklarını koruma görevi 2863 sayılı Kanunla Kültür Bakanlığına verilmiş olduğu halde, 2873 sayılı Milli Parklar Kanununda, Özel Çevre Koruma Bölgeleri ile ilgili KHK lerde, ve Çevre Kanununda da aynı görevlerden bahsedilmekte ve bu konuda bir çok başlılık yaratılmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun çok sık ve anlamsız değişmesi ve teşkilatın yapısında sık sık oynamalar yapılması ile bu mevzuatla oluşturulan farklı teşkilat ve kurulların birinde görev yapan üyelerin diğer kurullarda da görevli bulunması (85) haklı olarak eleştiri konusu yapılmaktadır.

Daha çok teşkilatın genel politikası ve yönetiminden sorumlu olması gereken ve biraz da siyasi bir kimlik kazanmış, teknik eleman olma zorunluluğu da bulunmayan ve teşkilat bünyesindeki çok farklı uzmanlık alanlarını ilgilendiren hususları bilmek durumunda olmayan bürokratlar koruma kurullarında görev almaktadır. Ancak uygulamada uzmanlık bilgisi bulunmayan müsteşar, müsteşar yardımcısı vb sıfatlı görevlilerin kurullarda görevli olması

85) Kemal Görmez, Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro, Ankara 1991, s.46

hem asli işlerini aksatıcı hem de kurulların uzmanlık kararlarını sağlıklı almasını ve etkin çalışmasını engeller nitelikte görülmektedir.

B. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMANIN NEDENLERİ

İnsanın tarih boyunca yaşamını sürdürdüğü tarihsel çevre, geçmiş yüzyıllardan kalan ve geçmiş toplumların kullandığı ve bugüne aktarılmış olan belli kütlelerden ve yaşam alanlarından oluşmaktadır. Tarihi ve kültürel çevreyi koruma ve sahiplenme, sosyo-ekonomik sistemin ve belli ideolojilerin oluşturduğu düşünce biçimlerinin etkisinde şekillenmektedir. Ülkemizde ise tarih kayıtlarımızın yetersizliği ve hızlı değişme gibi nedenlerle değer yargılarımız özellikle Osmanlının son dönem eserlerini korumaya yönelik olarak geliştirilememiştir.

Tarihi çevre koruması, nüfus, arazi kullanımı ve ekonomik yapı üçlüsünün korumacı anlayışla birarada ele alınmasıyla sağlıklı gerçekleştirilebilir. Bu bir arada ele alış ise ülke ve bölge düzeyinde yapılmış envanter çalışmaları sonucu belirlenen politikaları planlama aracıyla hayata aktarmakla mümkün olur.

Kültür varlıklarını korumanın nedenleri, amacımıza ve olaya bakış açımıza göre değişebilmektedir. Bu durumda koruma için toplumu güdüleyen nedenler de farklı olmaktadır. Kültür varlıklarını korumanın nedenleri sık sık restorasyon ilkelerine dönüşebilmektedir. Restorasyon tartışmaları aslında ekonomik olma ve sosyallik arasında bölünmüştür. Restorasyonun tanım olarak elverişsiz yönü restore edilen yapının fiziki yaşamının kısa olması, bir müddet sonra tekrar tamire ihtiyaç göstermesidir. Uygulamada kültür varlıkları için diğer yapılara göre restorasyona gitmek konusunda daha esnek davranılmakla birlikte fayda ve maliyet tartışmaları içerisinde bu tür çalışmalara gidilmesi görüşünü savunanlar da az değildir. Çünkü restorasyon ilkeleri fayda-maliyete dayanmaktadır. Oysa kültür varlıkları temelde muhafaza etme fikrine dayanmaktadır. Aşağıda bu konu çeşitli yönleriyle incelenmiştir.

1) Ekonomik Nedenler

Her yapı kendi inşa edildiği çağın gereksinmelerini yanıtlayacak nitelikte biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla toplumsal yapı ve gereksinimler değiştiğinde, işlevini yitiren yapıların büyük kesimi ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte, yapılar genellikle uzun

ömürlü ve dayanıklı kuruluşlar olduğundan, günümüze kadar ulaşan yapıları yeniden işlevlendirip kullanıma sunarak yapı stoğuna katkıda bulunma amacı özellikle konut niteliğindeki mimari eserlerin ülkemiz gibi konut açığı bulunan ülkelerde ekonomik nedenleri ön plana çıkarmaktadır. Çeşitli dönemlerin yapı malzemesi ve yapı tekniği açısından fikir verecek nitelikte yapıların hem tarihsel birer belge hem de bugünkü yapı tekniğini geliştirme açısından faydalı olması, kullanılabilir olanların kullanıma sunulabilmesi açısından korunmaları gerekir.

Eski eserin özellikle de taşınmazların bazı küçük elemanlarını düzenli ve bütüne saygılı olarak yapılan ama bazen hiç bir orjinal parçanın kalmadığı bir yenileme yöntemi genellikle işlevsellik ve estetik adına yapılmaktadır. Böyle bir çalışmada eski eser bütünüyle malzeme, renk ve metod olarak farklı bir biçimde yeniden yapılmasına rağmen orjinaline sadık kalınmaya da çalışılmakta eskiyi anımsatan ama kullanışlı yapıların elde edilmesi sağlanmaktadır.

Böyle bir yaklaşım yapı israfı diye adlandırılabileceğimiz durumu da, bir dereceye kadar önleyebilmektedir. Fakat Türkiye'de eski konut alanları, gerek yapım özellikleri gerekse mali desteğin ve restorasyon tekniklerinin yetersizliği ve yeterli sayıda restoratörlerin yetiştirilmemesi nedeniyle, yeniden işlevlendirilememektedirler. Çağdaş sağlık donatımının, eski ahşap ya da hıms yapılarımıza yerleştirilmesi olanaksız gibi gözükmektedir. Bugüne kadar eski yapılarımıza genelde konut veya işyeri olarak ekonomik bir işlev kazandırılmadığını söyleyebiliriz.

2) Tarihsel Nedenler

Tarihsel işlev deyimi, eldeki kentsel çevrenin önemli tarihsel olayları anımsatması, ya da eski sosyo-ekonomik yapıyı simgeleyen ipuçlarını içinde barındırması olgusunu anlatmaktadır. Sanat tarihi açısından önem taşıyan yapı, yapı topluluğu ve kentlerin korunması da, bu işlevin sınırları içine girmektedir. Bu açıdan bakıldığında korumanın tarihsel işlevi, müzeli bir nitelik taşımaktadır. (86) Korumanın gerekçesi ve taşıdıkları değer bakımından kültür varlıklarını beş kümede toplayan Yavuz-Keleş; "bir dönemin ya da tarihsel bir olayın simgesi olan yapıtlar" ile "bir tarihsel olaya bağlı anıtlar" ve "tarihsel belgeleri taşıyan

86) Uğur Tanyeli, "Korumanın İşlevi Üzerine Gözlemler", Mimarlık, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158, s.31.

yapılar" şeklinde tarihi yapıları üç gruba ayırmıştır. (87) Bizce bu üç gruptaki tüm eserler tarihi yapılar ve anıtlar adı altında toplanabilir ve her üçünün de korunması temelde tarih bilincinin yaşatılmasını sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla bu anlamda bir koruma eylemi, ancak pek az yerde sözkonusu olabilmektedir.

Tekeli'nin eski eserlerin korunmasını savunanların bu savlarını dayandırdıkları temellendirmeler arasında saydığı estetik olarak ya da başka ölçütlere göre değerli olanı koruma yaklaşımında, değerlilik ölçütü açısından bir sınırlama getirilmektedir. Korunması gerekenler değerli olanlardır. Buna göre, tarihsellik tek başına korumak için bir gerekçe oluşturmamaktadır. Korunması gereken sanat açısından, kültür açısından, çevre açısından değer taşımalıdır. Her değer yargısının kendisinin de tarihsel olduğu düşünülürse, herhangi bir kuşağın değer yargısına dayanarak verilecek koruma kararının daha sonraki nesiller açısından pek çok yanlıgıları içermesinin mümkün (88) görüleceği belirtilmektedir.

İlk yapıldığı yılların yapım malzemesi ve metodlarını belgeleyen ancak harap olduğu ve yıkıldığı için, sağlamlaştırılmasına gereksinim duyulan anıtsal yapılar çok kez, sahip olunan imkan ve araçlar çerçevesinde, dokunmadan veya çok az bir önlem ile "tarih bilinci"ni korumak amacıyla yaşatılmaktadır.

3) Kültürel Nedenler

Ülkemizde özellikle eski konut alanları ve kentsel çevre korumasının temel işlevi kültürel nedenlerdir. Türkiye gibi önemli bir kültür kopukluğu gösteren bir ülkenin, bütünüyle kendi dışındaki kaynaklara dayanarak çağdaş bir kültür yaratması olanaksızlığı ile ri sürülerek, genel olarak korumanın ülkemizdeki ana işlevi, bir kültürel olgular deposu (89) yaratmak olduğu söylenmektedir.

Kişinin sağlıklı olarak toplumsallaşabilmesi için yaşadığı çevre ona sürekli olarak tarihsel geçmişin simgelerini, işaretlerini aktarabilmelidir. Geçmişin göstergelerini taşıyan bir çevrede yaşayarak toplumsallaşan bir kimse, kültürün sürekliliğini kolayca edinecek ve tarih bilincine sahip olacaktır. Böylece süreklilik içinde geçmişin simgelerini de taşıyan yeni

87) F. Yavuz - R. Keleş, age, s.187-188.

88) İlhan Tekeli, "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler", Mimarlık, 1988/2, Sayı: 228, s.57.

89) Uğur Tanyeli, agm, s.31.

yaşam sağlam kültür temelleri üzerine oturulacaktır. Bu tür bir temellendirme ve korumacılık anlayışında amaç geçmişin aynen canlandırılmasını öngören nostaljik bir özlem olmadığı (90) belirtilmektedir.

Tekeli'ye göre korumacı tutumları savunanların bu savunmalarını dayandırdıkları bir diğer temellendirme, kültürel nedenleri arasında düşünülmekle birlikte korumayı ulusal benlik yaratmakta bir araç olarak gören daha dar kapsamlı bir savdır. Ulusallık ideolojisi çoğu kez bir ülkenin tüm tarihini kavrayacak genişlikte değildir. Bu nedenle de böyle bir yaklaşım altında korumacılığın amacı darlaşmakta ve seçmeci hale gelmektedir. Bu halde geçmişin korunmasından çok, yeni ideolojiye uygun yeni geçmişler yaratılması söz konusu olabilir. Türk İslam Sentezi adı verilen görüşün koruma konusunda yapmaya çalıştığı da varsayılan bir geçmiş yaşama, kişileri özendirmeye çalışmak şeklindeki bir kültürel amaç (91) olduğu görülmektedir.

4) Turistik Nedenler

Yıkılma ve çökme sonucu var olan malzeme ile yapının restorasyonu veya en fazlası, orjinal malzemesini kullanarak yeniden yapılmasında orjinal malzeme, form ve plan ile ilgili güvenilir bilgi ve veriler gereklidir. Bir sonraki nesile "kültür değerlerinin aktarılması" amacıyla yapılan bu tür koruma ve restorasyonu güdüleyen sembolik değer, ulusal ve kültürel bütünlüğün sağlanması ve kültür turizmidir.

Yapıyı orjinal yerinden kaldırıp, açık hava müzesi olarak değerlendirmek veya korunan bir yapı grubuna katmak şeklindeki kültür varlıkları korumacılığını güdüleyen, kaynak bilgi ve kültür turizmidir. Başka bir ifadeyle korumaya kültürel turizm açısından yaklaşılarak da tanım yapılmaktadır. Burada koruma bir ticari amaçla ele alınmaktadır. Korumanın nedeni sağlayacağı gelir ya da döviz olmaktadır. Bu konuda korunacak olanın önceliğini turistin varsayılan beğenisi oluşturmaktadır.

Tarihsel çevreyi korumanın sebeplerini i) "tarihsel çevreyi koruyarak yeniden bir işlevsel yararlılık sağlamak; ii) tarihsel çevreyi koruyarak, geçmişin içerdiği verileri çağdaş yöntemlerle yeniden yorumlayarak, eski kültürün en önemli öğelerini geleceğe dönük kuram-

90) İ. Tekeli, agm, s.5.

91) Agm, s.58.

ları oluşturmak için kullanmak" (92) şeklinde iki olgu ile açıklamak da mümkündür.

Tarihi dokunun korunması konusunda karşılaşılan en önemli sorunlar mimari miras kapsamında ele alınan ve restorasyonu gereken çok büyük miktarlardaki taşınmaz varlığından kaynaklanmaktadır. Kültürel zenginliklerin korunması konusu, karşımıza öncelikle mali kaynakların yetersizliği sorununu çıkarmaktadır. (93) Mali kaynak yetersizliklerinin yanı sıra teknik kullanılmayan onarım çabalarının yarattığı tahribat, tarihi alanlarda nüfus ve fonksiyonel gerilemeler, kültürel miras ile konfor ihtiyacı arasındaki çelişkiler bu değerlerin zaman içinde yok olmasına yol açmaktadır.

C. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÖNTEMLERİ

Aşağıda kültür varlıklarını koruma yöntemleri gelişme süreci itibariyle ele alınmıştır.

1) Tek Yapı Korumacılığı

Çok eski çağlardan beri insanlar oturdukları mekanların ömrünü uzatmak amacıyla birtakım tamir, yenileme faaliyetlerine girişmişler; başlangıçta ekonomik bir amaçla yapılan bu faaliyetler daha sonraları özellikle dinsel yapılar ve tarihi eserlerin gelecek nesillere devri, tarih ve kültür mirasının yaşatılması amacıyla da yapılmaya başlanmıştır. Bu şekilde önceleri yapının işlev ve yapım biçimini değiştirmeden yapılan bir yapının çatısını tamir etmek, sıvasını badanasını yenilemek taşıyıcı sistemini yeniden yapmak gibi faaliyetler genellikle onarım ve sağlamlaştırma tanımları kapsamında sürdürülmüştür.

Bir taşınmazın bazı özelliklerinin korunarak ancak mevcut işlevlerinin değiştirilerek veya yenileri eklenerek korunmaya çalışıldığı durumlarda daha çok bir restorasyon uygulaması sözkonusudur. Bazı durumlarda yapının onarım veya restorasyon yoluyla ömrünün uzatılması mümkün olmayabilir. Yapı onarılamayacak kadar veya restore edilemeyecek kadar çok yıpranmış olduğu veya bulunduğu alanın zorunlu olarak başka kullanımlara ayrılması gerektiğinde yapının çizimleri yapılarak gerektiğinde fotoğrafları çekilerek yeniden inşa edilmesi yoluna gidilebilir. Bu durumda yapının biçimi ve dokusu ve süslemelerinin yapının yeniden yapılamadığı durumlarda gelecek nesillere ulaştırılması fotogrametri ile yapılan

92) İsmet Okyay, "Tarihsel Çevreyi Koruma ve Ulusal Kültür Sorunsalı", Mimarlık, 1976/3, Sayı:148, s.38.

93) F. Eke - Ü. Özcan, agm, s.35.

tıpkıçizimlerin sergilenmesi yoluyla da yapılabilir.

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de önceleri yalnız eski eser ya da tarihsel anıt olarak belirlenen yapılar tek tek koruma altına alınıp onarılmış, onların içinde bulunduğu çevre düşünülmemiştir. Bu durum bir süre sonra korumaya alınan taşınmazların olduğu gibi kalmasına karşın çevrelerinin hızla değişmesine, hatta o yapıya yabancılaşmasına yol açmıştır. Böyle durumlarda yapı özgünlüğünü kaybettiği gibi genelde bakımsızlık veya rantın yüksek olduğu semtlerde yer alması durumunda çeşitli yöntemlerle tescilden çıkarılarak çok katlı yapılaşma alanı olarak yeniden değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Tek yapı korumacılığı taşınmaz kültür varlıkları için geliştirilmiş bir yöntem olup taşınabilir olanlar için uygulanan koruma yöntemi genelde müzecilik şeklinde olmaktadır.

2) Müzecilik

Kültür varlıklarının korunması taşınabilir olanlarının biraraya toplanmasıyla başlamıştır denilebilir. Taşınabilir kültür varlıklarının korunması bugün de genellikle müzeler veya özel koleksiyonlar yoluyla kapalı alanlarda sergilenmesi yoluyla yapılmaktadır. Ancak nadir de olsa taşınmaz kültür varlıklarının da açık hava müzesi veya müze-kent şeklinde bir koruma statüsüne tabi tutulduğuna rastlanmaktadır. Örneğin ülkemizde Aslantaş Milli Parkında doğal güzellikler arasındaki arkeolojik yerleşim kalıntıları üstü örtülmek suretiyle bulundukları yerde fakat müzecilik anlayışına benzer bir anlayışla oldukça başarılı bir şekilde korunmaktadır. Taşınmaz eserlere yönelik açık hava müzeciliği Aslantaş örneğinde olduğu gibi her zaman arkeolojik eserlere yönelik olmayıp tarihi kentler için de uygulanabilmektedir.

Tarihi çevre koruması konusunda başarılı örnekler sergileyen bir ülke olan Arnavutluk'ta tarihi eser yoğunlukları açısından önem taşıyan Tiran, Peşkopia, İşkodra ve Durres'te Kültürel Anıtlar Enstitüsü" tarafından restorasyon çalışmaları yürütülmektedir. Ayrıca Arnavutluk için çevre koruma ölçeğinde özel bir önemi bulunan Berat ve Ergeri yerleşmeleri "müze-kent" olarak tarihi çevre değerleri açısından bir bütünlük içinde korunmaktadır. Arnavutluk'taki tarihi çevre ölçeğinde koruma çalışmalarına öncülük eden bu iki kent, günümüze dek ulaşan yoğun tarihi bütünlüklerini hemen hiçbir değişime uğramadan aynen koruyarak geleceğe aktarma konusunda ender rastlanan başarılı örneklerdir. (94) Anadolu

94) Bu konuda bkz: Nur Akın, "Arnavutluk'ta İki Müze Kent Berat ve Ergeri'de Koruma", Mimarlık, Sayı: 1990/3, s.70-71.

kentleriyle büyük ortak özellikler gösteren bu iki kent hızla değişen ve bozulan Anadolu yerleşmelerinin korunabilmesi için örnek oluşturabilir.

Taşınmaz ve taşınır kültür varlıkları açısından çok zengin olan ülkemizde taşınır kültür varlıklarının korunması amacıyla 1846/47 yıllarında ilk Türk müzesi kurulmuştur. Burada toplananlar Mecma-i Asar-ı Atika (Eski Yapıtlar Koleksiyonu) ve Mecma-i Eslah-i Atika (Eski Silahlar Koleksiyonu) adlarıyla iki bölümde düzenlenmiştir. Bu müzeye daha sonra Müze-i Hümayun adı verilmiş ve yöneticiliğine de 1869 yılında Goold adlı bir İngiliz getirilmiştir. Dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın İstanbul dışındaki valiliklerden ellerindeki eski eserleri buraya göndermelerini istemek suretiyle destek verdiği bilinmektedir. 1871 de kaldırılan Müze Müdürlüğü 1872 de yeniden kurularak yöneticiliğine Philipp Anton Dethier atanmıştır. Günümüzde ise müzecilik ülkemizde başarıyla sürdürülmesine rağmen geçmişte devlet izniyle olduğu gibi bugün de gayri kanuni yollardan çok sayıda taşınır kültür varlıklarımızın yurt dışına çıkarılması bu konudaki en büyük problemlerimizden biri olarak karşımızda durmaktadır.

2) Kentsel ve Arkeolojik Sit

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre; "sit, tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır." (2863/md.3/a.3) Ülkemizde sit kavramı doğal ve kültürel varlıkları kapsamına alıp korunma gerekliliğine göre kısaca A1, A2 ve A3 olarak anılan üç grupta düzenlenmektedir.

Koruma kavramının kutsal tarihi yapılar çerçevesinden çıkıp, sivil yapılar ve yapılaşmaları da kapsamına almış olarak Türkiye'nin gündemine girmesi ancak son yirmibeş yılda gerçekleşebilmiştir. Bu değişim nedeniyle artık tek tek yapılar yerine kent parçalarının korunmasına çalışılmaktadır.

Tek tek çok fazla mimari değerleri olmadığı halde biraraya geldiklerinde, toplumun yapısını, kültürünü yansıtan sivil mimarlık değerlerinin bütün olarak korunması gerektiği son yirmi yılda anlaşılabilmiştir. Ülkemizde koruma amaçlı imar planlaması uygulamaları da

başlatılmış ve tek yapıdan özellik gösteren eski yerleşim birimlerinin evleri, çarşısı ve çevre düzenlemesiyle bir bütün olarak korunmasına geçilmiştir. Tarihi çevre koruma çalışmalarının başladığı 1970 li yıllarda Anıtlar Yüksek Kurulu aracılığıyla, 1980 e dek 100 e yakın kentsel sit kararı alınmış ve bu süre içinde Antalya, Gaziantep, Safranbolu, Tekirdağ gibi bazı örnekler için ayrıntılı koruma rapor ve planları hazırlanmıştır. Ancak Yüksek Kurulun fesholunduğu 1980 yılından 1983 yılına kadar geçen süre içinde yeni bir eski eser yasası beklentisiyle, tarihi çevre tescillerine oldukça uzun bir ara verilmiştir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununundan sonra tescilli yörelerin durumları yeniden gözden geçirilmekle birlikte; birçok eski eserin tescil ve koruma dışı bırakıldığı tartışmaları da bu yıldan sonra giderek yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Türkiye'de 1973 yılında tarihi çevre korumasına geçilmekle birlikte, bu alandaki sorunlarımız halen devam etmektedir. Yaşadığımız sorunların kaynağı ise tarihi çevre korumasının çok sayıda eski yapıyı her yapının kendine özgü sorunlarıyla birlikte ele almak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihi çevrelerdeki korunması gereken örneklerin hemen tümü konut olarak kullanılmakta ve onarımları söz konusu olduğunda mal sahibi-kiracı sorunları ivedilikle çözüm beklemektedir.

Mimari anlamda koruma, kabaca geçmişten kalan mimari varlığın sürdürülüp, yaşatılması demektir. Koruma, sistemli bir etki gerektiren bilinçli bir girişime ihtiyaç göstermektedir. Çünkü toplumsal değişimler, bir önceki çağın yarattığı mimari biçimleri genellikle işlevsiz kılmak, yoketmek eğilimindedir. Dolayısıyla eski bir yapı yıkılıp, yerine yenisi yapılacaktır ya da günün gereksinmelerine uyacak değişimler geçirecektir. O dönemin eğilimi tek bir yapı türünü koruma üzerinde de yoğunlaşabilir. Bu da büyük bir değişim süreci ve kimlik arayışı içindeki toplumları sarsabilir.

Kaynakların verimli kullanılması ve ülkemizin ihtiyaçları ve eski-yeni tüm yapı stoku gözönüne alındığında tarihsel değer taşıyan her yapıyı korumak yerine gereksindiğimiz nitelikleri içeren yapıları ya da kentsel çevreyi korumak yine de doğru bir yöneliş olarak (95) düşünülebilmektedir. Çok sayıda yapının korunması istenmekle birlikte, çoğu herşeye rağmen hızla elden çıkmakta ve bu arada korunması zorunlu olanlar da ilgi ve kaynak dağılımı nedeniyle korunamamaktadır.

95) Bu konuda bkz: U. Tanyeli, age, s.33.

4) Özel Korunmuş Alanlar

"Özel yöre" şeklinde bir koruma statüsü ülkemizde tesbitlerimize göre ilk kez 1979 yılında yapılan "Tarihi Çevre Korumasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli"nde konuşan Emre Madran tarafından ortaya atılmıştır. Madran konuşmasında tarihi çevre korumasıyla ilgili yasalarımızın temelde başarılı düzenlemeler olduğunu, problemlerin daha çok uygulamadan kaynaklandığını belirttikten sonra yasal düzenlemede bir yenilik olarak "özel yöreler yasası" çıkarılmasını önermiştir. Öneriye göre; bazı yöreler, bu düzenlemeyle "özel yöre" olarak saptanacak ve özel koşullar içinde koruma, geliştirme ve sağlıklılaştırma sürecine alınacaktır. (96) Bu fikir sözkonusu toplantıda açık bir şekilde ortaya konmadığı için konumuz olan özel çevre koruma bölgeleri ile ilişkisini kuramamaktayız.

Birleşmiş Milletlerin yürüttüğü Akdeniz Eylem Planının bir parçası olan "tarihi sit" kavramı, özel koruma alanlarının tarihi çevre bazındaki uygulama aracıdır. Akdeniz Eylem Programının yasal dayanaklarından olan Barcelona Konvansiyonuna ek Akdeniz'de Özel Koruma Alanları Protokolünce ülkemiz ve Akdeniz ülkelerinde doğa ve türlerin korunması ağırlıklı özel çevre koruma bölgeleri oluşturulmuştur.

Aynı çerçevede bu faaliyetten başka Cenova Dekorasyonu gereği Akdeniz'de Ortak Öneme Sahip 100 Tarihi Sit tespit edilerek korunmaya alınmıştır. Bu sitler arasında Türkiye'den Antalya, Aspendos, Bursa, Didim, Efes, Ölüdeniz, Halikarnas, İstanbul, Kynos, Kekova, Knidos, Milet, Bergama, Faselis, Priene, Truva ve Ksantos yer almaktadır.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda, "korunma alanı" kavramı tanımlanmıştır. Kanuna göre, "korunma alanı, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alandır." (md.3/a.1)

Korunması gereken kültür ve tabiat varlıkları ile korunma alanı bazen çakışmakla birlikte farklı anlamlara gelmektedir. Korunma alanı teriminde birkaç yapının bir arada bulunduğu önemli bir alan sözkonusudur. Yapılacak tespitlerde, kültür ve tabiat varlıklarının tarihsel, sanatsal, bölgesel ve diğer özellikleri dikkate alınmaktadır. Devletin imkanları göz

96) Emre Madran, "Tarihi Çevre Korumasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli", *Mimarlık*, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158, s.19.

önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenmektedir. Tespit ve tescil ile ilgili işlemler tamamlandıktan sonra sözkonusu eserler için tapu kütüğünün beyanlar hanesine, korunması gerekli kültür veya tabiat varlığı olduğu hususunda kayıt konmaktadır. (2863/md.7)

Korunma alanlarının tespitinde, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınır. Bu hususlarla ilgili esaslar, Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenmektedir. (2863/md.8)

Fransa'da, ülkesel düzeyde 60 koruma bölgesi (secteurs sauvegardés), İngiltere'de ise, yerel yönetim düzeyinde 5000 koruma alanı (conservation area) belirlenmiştir. Her iki ülkede de, koruma alanlarının belirlenmesinde değişik ölçütler kullanılmıştır. Fransa'da, az sayıda müzelik olacak kadar çok değerli koruma bölgelerinin tüm maliyetlerinin devlet tarafından karşılanması ile korunmaları sözkonusudur. İngiltere'de ise, koruma alanı olarak belirlenen yerler, genellikle içinde yaşantının sürdürüldüğü, tarihsel niteliği bulunması her zaman gerekmeyen, geleneksel kent yaşantısının sergilendiği pek sevimli olmadığı düşünülen yerleşmelerdir. Fransa'daki koruma yaklaşımı, güzel sanatlar geleneği ile renklendirilirken; İngiltere'de koruma, kentsel arazi kullanımı bütünü içinde değerlendirilmektedir. İngiltere'de amaç, daha çok sosyal ve ekonomik yaşam koşullarının ülkesel düzeyde yükseltilmesi (97) olarak düşünülmektedir.

Koruma alanları terimiyle tarihi ve kültürel çevre bütünü'nün öz yapısının (karakterinin) korunması kastedilmektedir. Öz yapıyı oluşturan niteliklerse; bütünü'nün elemanları arasındaki ilişkiler, konumu, kütle, yükseklik, renk ve malzeme kullanımı, doğal çevre ve yeşil örtüdür. Bir yerleşmeyi, bir kent parçasını yaşanılır ve çalışılır olduğu, gezilip görülmeye değer nitelikleri bulunduğu için korumak gereklidir. Ayrıca geleneksel değerlerimiz ve yitirildiğinde bir daha yerine koyulamayacak kültürel birikimimiz de, korumanın ağırlık taşıyan bir boyutudur.

Koruma alanlarında yürütülen koruma çabaları, açıkça ortaya konulan politikalara ve programlara dayandırılmalıdır. Koruma amaçlı plan ve programların biçimlendirilmesi ise,

97) Michael Middleton "Koruma Alanları", Mimarlık, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158, s.34.

açıkça belirtilmiş ve benimsenmiş hedefe bağlı olmalıdır. Korumadan beklenen amaç, açıkça belirlenmemişse, çalışmalar kaçınılmaz olarak birbirine karıştırılacak ve yetersiz kalacaktır ve şüphesiz kaynak israfı ortaya çıkmaktadır.

III- DEĞERLENDİRME

Türkiye'deki tarihi ve kültürel çevrenin korunması çabaları çok eskilere gitmekle birlikte koruma olgusu konusunda halen sağlıklı bir politika geliştirilememiştir. Hukuki düzenlemede yetersizlik ve yanlışlık iddiaları olmakla beraber, bunların düzeltilebileceği kabul edilmektedir. Ancak uygulamada ikili ahlak anlayışı ve korumacılığın geniş halk kitlelerinde destek bulmaması nedeniyle başarısızlıklar ve hatalı uygulamalar; koruyalım derken eski eserlerin tahribi gibi büyük olumsuzlukların giderilebileceği fikrini taşıyan yok gibidir. Çünkü, Türkiye'de korumacılık anlayışı halkta yerleşmediği gibi kamu kurumlarının da koruma olgusunu benimsemediği; benimseyenlerin de teknik, parasal ve yasal yetersizlikler nedeniyle başarısız olduğu kolayca söylenebilir.

Türkiye'de son yıllarda kültür varlıkları korumacılığı konusunda gelişmeler görülmekteyse de ülkemizde koruma olgusuna sürekli sanip çıkan bir kitle henüz bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak da, korumanın örgütsel, finansman, planlama vb. boyutlarında gerekli önlemleri sağlanamamıştır.

Kültür varlıklarımızı korumadaki genelde başarısız olmamamıza karşın milli park ve benzeri doğa korumaya yönelik uygulamalarımız ise daha başarılıdır. Bir yöre korunacak saha olarak ilan edilmeden önce yeterli envanter çalışması yapılarak gerekli görülen alanlardan milli park ilan edilmesi gerekenler hemen, ileride bozulma riski taşıyanlar da daha sonra ilan edilmek üzere rezerv alanı olarak belirlenmektedir. Milli park ve benzeri koruma alanları, doğal değerlerin korunması amacıyla ilan edilmesine rağmen bazıları yeterince korunamamaktadır. Buna karşın, hem kültür ve tabiat varlıklarının korunması hem de tüketilmiş stokların yeniden üretimi, kirlenmenin önlenmesi gibi çok farklı amaçları aynı yörede üstelik de insan faaliyetlerinin yoğun baskısının bulunduğu bir alanda sağlamaya çalışan özel çevre koruma bölgelerinin başarılı olma ihtimali ise daha zayıf gözükmektedir.

Sadece korunan bölgede yaşamlarını idame ettirmek durumunda olan yerli halkın varlığı durumunda bile koruma faaliyeti çok zorlaşmaktadır. Bu zorluğa, yöre halkı haricinde

turistik, spekülâtif amaçlı baskılar ile sanayileşme, tarihi eserlerin kaçakçılığı, nesli tehlikede olan türlerin korunması gibi çok daha farklı sorunların eklendiği özel çevre koruma bölgelerinde koruma da o ölçüde güçleşmektedir.

2873 sayılı Kanun gereği Milli Parklar Dairesi, idaresi altındaki bütün sahalar dahilinde tabii ve ekolojik denge ve tabii ekosistem değerlerinin bozulması, yaban hayatının tahrip edilmesi, bu sahaların özelliklerinin kaybolmasına ve değiştirilmesine sebep olan veya olabilecek her türlü müdahaleler ile toprak, su ve hava kirlenmesi vb. çevre sorunları yaratacak iş ve işlemleri yapılması, tabii dengeyi bozacak her türlü orman ürünleri üretimi avlanma ve otlatma yapılmasını yasaklamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE ÖZEL ÇEVRE

KORUMA BÖLGELERİ

I- ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİ ORTAYA ÇIKARAN ŞARTLAR

Çevre değerlerinin korunması gerekliliği ve doğadaki gerek flora gerekse fauna açısından yok olma tehlikesi içerisindeki alanlara doğru artan nüfusun yayılma baskısı bu alanların öncelikli koruma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Şüphesiz çevre korumayı ülke bütününde değerlendirmek gerekmektedir. Bu gerçeği gözardı etmeden bazı bölgelerin neden "daha özel" korunmaya muhtaç olduğu konusu aşağıda çeşitli yönleriyle incelenmektedir.

A. KIYILARIN KİRLENMESİ VE MEKANSAL BOZULMA

"Gelirlerin artması, teknolojinin ilerlemesiyle çalışma süre ve saatlerinin kısalması, insanların sosyal baskılar ve ekonominin çarkları içinde bunalması, ikinci konut yatırımlarının ticari öneminin gözardı edilemeyecek büyük boyutlara ulaşması gibi faktörler, uzunca bir süre boş kalan kıyı alanlarına olan talebi artırmıştır. Yol açtığı sosyo-ekonomik ve politik sorunların ağırlığı itibarıyla iç ve dış turizm hareketiyle de iç içe bulunan kıyı alanlarının kullanımı, bu değişmeden tamamen etkilenmiştir. Bu gelişime bağlı olarak kıyılarımız ve kıyı yerleşimlerinin akılcı kullanımı konusuna önemle eğilmek" (98) gerektiği artık dikkate alınmaktadır. İnsanların binlerce yıldır denize, kıyılara, hangi nedenlerden kaynaklarsa kaynaklansın, sürekli ilgisi bu alanların ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada da kaygı verici boyutlarda bozulmasına yol açmaktadır.

Dünyanın en kirli denizlerinden biri durumuna gelen Akdeniz'in kıyılarındaki yerleşim bölgelerinde atık sular, çoğunlukla hiçbir arıtma işleminden geçirilmeden denize bırakılmaktadır. Daha on yıl önceki Birleşmiş Milletler raporunda özellikle Cebelitarık ve Ön Asya arasındaki bölgenin her türlü tehlikeli madde için çöplük olarak kullanıldığı belirtil-

98) Zerrin Toprak, "Kıyı Yerleşimlerinde Turizm Faaliyetleri ve Çevre Değerlerimiz", İdarecinin Sesi Dergisi, Eylül 1990, Cilt:IV, Sayı:5, s.37. Ayrıca bkz: Özdoğan Aktar, "Güneybatı Sahillerimiz İçin Bir Öneri: Milli Sahil Planlaması", Çevre Koruma, Temmuz 1983, Ege Kıyıları Özel Sayısı,Yıl:17, s.16.

mişti. Artık kendi kendini temizleme yeteneğini kaybeden ve denize akan nehirlerin taşıdığı evsel ve kimyasal atıklarla kirlenerek % 40' ölü haline gelmiş Akdeniz'in (99) Batı sahillerinde kirlilik oranı insan sağlığını tehdit edecek oranda yükselmiştir. Kıyı sularının ve denizlerin kirlenmesi nedeniyle, İtalya, Yunanistan ve İsrail'in ve yer yer Türkiye'nin birçok sahilindeki yüzmeye suyu litrede 50.000 ile 150.000 ünite koli basili bulunmaktadır. Oysa Dünya Sağlık Örgütünün güvenilir bir deniz banyosu için önerdiği rakam bu miktarın litrede 5.000 üniteyi geçmemesidir. Doğuya doğru gidildikçe, kirlilik azalmakta; Türkiye'de ise en azından Güney ve Ege sahillerinde birkaç yer dışında bakteri tehlikesinden söz edilmemekte ve en temiz sahillerin halen ülkemizde bulunduğu kabul edilmektedir. Bununla beraber Dokuz Eylül Üniversitesinin ilgili birimlerince Ege ve Akdeniz sahilleri taranarak "Mavi Nokta" haritası çıkarılma çalışmaları sürdürülmektedir.

Kıyılar birçok batı ülkesinde ve Türkiye'de liman, rafineri, tersane ve kıyılarda kurulması gerekli sanayi tesisleri faaliyetleri yanı sıra rekreasyonel ve turistik kullanımdan dolayı baskı altında bulunmaktadır. Turizmin ve dinlenme faaliyetlerinin kıyılara olan ekolojik etkisi, plansızlık nedeniyle oldukça karmaşık bir sorun haline dönüşmektedir. Kıyılardaki deniz hayvanlarının, yaşamın ve su kalitesinin azalması; jeolojik özelliklerin kazılarla, suni kumsal oluşturulması ve kum alımıyla zarar görmesi ve genel görünümün estetiğinin bozulması gibi belirleyici etkiler bu kapsamdadır.

Öte yandan, orman yangınları, erozyon, göl, nehir, kıyısal suların kirlenmesi, balıkçılığın zarar görmesi, sanayi faaliyetlerinin ve termik santrallerin havayı kirletici, ormanları tahrip edici olumsuz etkileri, yöre halkının kültürel dejenerasyonu, ekosistemlerin ve yaşam ortamlarının bölünmesi, türlerin neslinin tehlikeye düşmesi, arkeolojik değerlerin yapılaşma, çalınma ve aşırı ziyaret nedeniyle tahribi ile sivil mimarlık örneklerimizin, yöresel geçim kaynaklarının, yerleşimlerdeki altyapı sorunları gibi çok sayıda olumsuz faktör de aynı yerde, yani kıyılarda yoğunlaşarak sorunları farklı boyutlarda ortaya çıkarmaktadır. insanların faaliyetleri bu olumsuzlukları kıyı alanlarında genelde tek tek değil toplu halde karşımıza çıkarabilmektedir.

Barcelona'da 1975 yılında yapılan uluslararası bir toplantıda, kısa adı ile MED-POL

99) Haluk Cecen, "Denizlerimiz Ölüyor", Çevre Koruma, Temmuz 1991, Sayı:43, s.25.

olan "Akdeniz'in Kirlenmesini İzleme ve Araştırma Programı" yürürlüğe konmuştur. MEDPOL'ün amacı bizim için çok büyük önem taşıyan kirlenmeye karşı korunmuş bir kıyı bölgesi yaratmaktır. Türkiye, denizlerin kirlilikten korunması ve doğanın korunması ile ilgili imzaladığı birçok sözleşmenin gereklerine yeterince uyamamıştır. Ancak MEDPOL ve onu izleyen diğer program ve andlaşmaların yürürlüğe konmasıyla deniz kirliliği, canlı türlerin yok olmasıyla ilgili araştırma ve koruma faaliyetleri yürütülmeye başlanmıştır.

Akdeniz Eylem Planı çerçevesinde İzmir'in pilot bölge seçilmesi ve İzmir'de bu konuda uluslararası bir toplantının düzenlenmiş olması sevindirici bir başlangıçtır. Bununla beraber, denizlerimiz, iç sularımız ve diğer sulak alanlarımız da kıyılarıyla birlikte giderek kirlenmekte ve sahip olduğu biyolojik çeşitliliği ve verimliliğini hızla yitirmekte, ekonomik ve estetik açısından değer kaybı devam etmektedir. Bize göre, bu alanlara yönelik koruma, rehabilitasyon ve verimlilik artırma çalışmalarının daha organize ve planlı bir şekilde yürütülmesi; bu çabalar esnasında ileriki bölümlerde daha da geniş olarak bahsedeceğimiz gibi özel çevre koruma bölgeleri mevzuatında konuyla ilgili yer alan hükümlerden de yararlanılması gerekmektedir.

B. TURİZMİN EKOLOJİK DEĞERLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ülkemizde turizm gelişmesinin önceden hazırlanan planlara uygun olarak gerçekleştirilmesi ilkesi, 1960'ların son yıllarında benimsenmiştir. Güney Antalya, Köyceğiz, Side ve Fethiye-Dalaman bölgeleri için turizm gelişme projeleri yaptırılmıştır. Uzun süreli kapsamlı çalışmalar sonucu doğanın korunması yaklaşımıyla hazırlanan bu projelerde, (100) bu alanlar için koruma-kullanma dengesi ilkesi dayanak alınmıştır.

Aslında bu fikri turizm planlarımızda da bulmak mümkündür. Nitekim, turizm sektöründe Bakanlığın etkinliğinin artırılması ve kamu özel sektör eşgüdümünün geliştirilmesi yönünde Aralık 1978 tarihinde hazırlanan ve 1979 yılında yürürlüğe konan "Geçiş Dönemi Politikası"nın üç ana amacından biri, yeniden üretilmez bir toplumsal miras olan doğal ve tarihsel kaynakların olanca zenginliği ile gelecek kuşaklara devredilmesini sağlayacak bir koruma-kullanma dengesini geliştirmek ve uygulamak (101) olarak belirlen-

100) Erdal Özhan, "Turizm ve Çevre" Cumhuriyet, 7 Temmuz 1998.

101) Kültür ve Turizm Bakanlığı, Oniki Öncelikli Yerleşim Merkezi, (Araştırma Yürütücüsü: Gürkan Gezim) KTB, Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 1982/9, s. 5.

miştir. Oysa, ülkemizde uygulama, kuramı takip etmemektedir. Bu amaçlara ulaşmada Geçiş Dönemi Politikasını belirleyen üç ana ilke; birikimin değerlendirilmesi, yoğunlaştırma ve uyarlamadır. Turizm planlamasına bağlı alınan ilkelere rağmen ikinci ve yoğun bir turist akınına uğrayan bu alanların doğal ve tarihi kaynaklarının tahribi hızla devam etmektedir.

Başlangıçta bu yörelerin birer turizm merkezi olarak gelişmesi yöre halkı ve Bakanlık bürokratlarını sevindirirken; zamanla kıyıların betonlaşması ve kirlenmesi, yeşil ve tarihi alanların tahribi gibi nedenlerle bir zamanlar turizm bölgesi olan veya yakın gelecekte turistik yapılaşma ve dinlenme amaçlı insan faaliyetlerinin çekim merkezi haline gelmesi muhtemel bu yerlerden bazıları hızla yokolan güzelliklerimizin "numune"leri olarak özel çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir.

1979 yılında uygulamaya konulan Turizm Gelişme Bölgeleri İstanbul (il), Antalya (il) Muğla (il) İzmir (alt bölge) ve Kapadokya (alt bölge) dan oluşmaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bilimsel tanı yetersizliğinin yönetim etkinsizliğiyle desteklenmesi sonucunda ülkemizde insanı hayrete düşüren ilginç tasarruflar ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de 1979 kararından yaklaşık on yıl sonra özel çevre koruma bölgesi ilan edilen oniki bölgenin çoğu bu turizm gelişme bölgeleri civarında yer almıştır. Hatta turizm bölgesi ilan edilen Kapadokya İhlara Vadisi, (102) 1990 yılında özel çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir.

Çevreye verilen değer ilkesi sık sık telaffuz edilmekle beraber, yine 1960 ve 1970 ler sonlarında hazırlanan iki turizm gelişme bölgesi projesinde yer alan öncelikli turizm alanları kısa süre sonra özel olarak korunması gereken yerler statüsüne çevrilmiş, bu da çok çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bize göre bunun nedeni, ülkemizin son yıllarda turizmi tek kalkınma yolu gibi değerlendirmesidir. Turizm gelişme projelerini hazırlayanların çevrenin, doğal ve tarihi değerlerin korunması gerektiği hususundaki duyarlılıklarına rağmen (?) bu projelerin hem hazırlanış hem de uygulama aşamalarında doğal çevrenin korunmasını olanaksız kılan

102) 5 Mart 1990 tarih ve 20452 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 18/1/1990 tarih ve 90/70 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Aksaray İhlara Güzelyurt Turizm Merkezi ilan edildikten yaklaşık bir yıl sonra 21 Kasım 1990 tarih ve 20702 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 22/10/1990 tarih ve 90/1117 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bu kez, yer yer sınırları çakışan bu alan üzerinde "İhlara (Kapadokya) Özel Çevre Koruma Bölgesi" adıyla, çevre kirlenmesine ve bozulmaya hassas, tarih ve tabiat varlıkları bulunan bu alanların gelecek nesillere intikalini sağlamak, getirilecek koruma ve gelişme kararları ile bu vasıflarının devamlılığını temin etmek amacıyla bir özel çevre koruma bölgesi tesbit ve ilan edilmiştir.

yanlışıklar yapılmıştır. Öncelikle turizmin geliştirilmesinde görevli Bakanlığa bağlı kişilerce hazırlanan "Turizm Gelişim Projeleri", psikolojik olarak yanlış bir hedefle başlamaktadır. Verilen bu hedef, projelendirilen bölgenin turizm açısından kullandırılması ve kullanımın olabildiğince ekonomik açıdan verimliliği esasına dayandırılmaktadır. (103) Bu bağlamda doğal ve kültürel çevre değerleri ikinci planda kalmaktadır. Başka bir ifadeyle plan kararlarında kullanma isteği, koruma gerekliliğine egemen olmaktadır.

Benzer yaklaşımı, 1981-82 yıllarında "Mekansal Gelişim Modeli Üzerine Hipotetik Bir Çalışma" ile Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz (İstanbul) kıyısındaki 22 turizme yönelik yerleşim merkezinde yapılan ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir çalışmada da görmek mümkündür. Bu çalışmada belirtilen dönemdeki "optimal" kış nüfusu büyüklüğü 7.000-8.000 civarında olan, aralarında Bodrum, Marmaris, Kuşadası, Alanya, Köyceğiz, Foça ve Fethiye gibi yerleşim birimleri bulunan, bu yerlerin yirmi yıl sonra "optimal" kış nüfusu büyüklüğü tavanının 14.000-15.000'e kayması hesaplanmıştır. Turizm Kenti (Destek Kent) niteliğinde ve kendilerine ait turistik bir "nodal bölge"ye sahip yerleşmeler olarak düşünülen bu yerleşimlerin çoğu, bilindiği gibi, 20 yıl dolmadan "optimal sınır" olan 15.000'i çoktan aşmış; ikincil konutların yoğun baskısıyla altyapı ve çevresel açılardan sayısız problemlerle karşı karşıya kalarak, turistik çekiciliklerini de gittikçe kaybeden yerleşmeler haline gelmişlerdir. Bu yerleşimler arasında yer alan Foça'daki arkeolojik ve tarihi değeri olan çok sayıdaki eser, kısmen turizm, çoğunlukla da ikincil konut yapımı uğruna geçen 30 yılda tahrip edilmiştir. Arkeolojik eserler beton yığınları altında toprağa gömüldükten sonra yoğun kurtarma çabaları içine girilmiş; hatta ilgili yönetici ve karar alıcılar aleyhinde sert eleştirilerde bulunulmaktan da kaçınılmamıştır. Ancak bunun yeterince etkili olduğu kanaatini taşımıyoruz.

Turizm Bakanlığının hazırladığı Turizm Gelişim Projelerinde yapılan yanlışların turizm potansiyelimizi de olumsuz etkilemesine rağmen turizm adına yapılan yanlışlıklar hala devam etmektedir. Bunun belki de tek istisnası, başlangıç aşamasında olduğu için umutla baktığımız Güney ve Batı Anadolu Çevre Kalkınma Projesi (GAÇ) dir.

Turizm Bakanlığı 1990 yılında Güney ve Batı Anadolu Çevre Kalkınma Projesi (GAÇ) çerçevesinde bölgedeki toplamı 47 yi bulan turistik yöre, belde ve ilçenin doğal altyapısının

103) Erdal Özhan, "Turizm ve Çevre" agm.

korunması, çevre kirliliği ve doğal yapının kirlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla çalışmalar yapmayı; ayrıca bu yörelerin içme suyu, kanalizasyon, çöp imha ve atık arıtma tesislerinin yapımına destek vermeyi amaçlamıştır. 1995 yılında tamamlanması planlanan GAÇ, Türkiye'nin çekici turistik yörelerinin tüm altyapı ve çevre sorunlarının çözümünü öngörmektedir.

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 3/c maddesinde "turizm alanları", turizm bölgeleri içinde ... tespit ve ilan edilen doğal veya sosyo-kültürel değerlerin yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlanmaktadır. Turizm bölge, alan ve merkezlerinin tespiti ile ilgili 4. madde ise "turizm bölgeleri, turizm alanları ve turizm merkezlerinin tespitinde, ülkenin doğal, tarihi, arkeolojik ve sosyo-kültürel değerleri, kış, av ve su sporları ve sağlık turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyeli dikkate alınır" demektedir. Yasanın bu iki maddesinden de görüldüğü gibi turizm potansiyeli olan yerler, çevre kanununun koruma kapsamına giren alanlardır.

Yine, orman mevzuatının ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun ve Çevre Kanununun amaçlarının sınırlarını çok zorlayıcı olan taşınmaz malların turizm amaçlı kullanımı" başlıklı 8. maddesi de oldukça ilginçtir. Söz konusu bu madde hükmüyle, turizm için Türk ve hatta yabancı uyruklu yatırımcılara Hazine malları tahsis edilmekte ve kamu hukuku ilke ve esasları da dikkate alınmamaktadır. Üstelik ormanlar, kıyılar ve antik değerler bundan zarar görmektedir. (104) Yine 8. maddeye göre, turizm alanlarında ve merkezlerinde Turizm Bakanlığının talebi üzerine imar planı yapılmış ve turizme ayrılmış yerlerdeki taşınmaz mallardan Hazineye ait olan bu yerlerle Orman Bakanlığının sorumluluğundaki ormanlar ilgili kuruluşlarca Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edilmektedir. Bize göre, bu alanların planlamasının tek bir Bakanlık sorumluluğuna verilmesi yerinde değildir.

"İki ucu keskin bir bıçak" benzetmesi yapılan turizm konusunda Turizm Bakanlığı, bir yandan kamu arazilerinin ve ormanların turizme tahsisi ile doğal tahribata yol açarken; diğer yandan da, 2000'li yıllarda turizm zengini ve Avrupa ile dünyanın turizmde odak ülkesi haline getirmeye çalıştığı, 1990 rakamlarıyla iki trilyon civarındaki ülkemiz turistik yerleşmelerinin çevre ve doğal yapı ve altyapı sorunlarına yönelik bu projeye korumacılık

104) M.Tului Sönmez, "Hukukun Eşref Saatinin Ayarı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Yıl: 25, Cilt: XIV, Sayı: 200, s. 16-17.

faaliyetlerine hız vermeye başlamıştır.

Turizm olgusu neredeyse son yirmibeş yıldır Türkiye'nin gündemindedir. Yıllardır diğer Akdeniz ülkelerinin kazançlarına özlemle bakan Türkiye'de turizm, ödemeler dengesine çözüm arayan yöneticilerin umudu olagelmıştır. Turizm sektörü son on yılda turizm için gerekli alt ve üst yapının giderek iyileşmesi ve hükümetlerin turizm yatırımları için sağladığı çok özendirici olanaklar sonucu gözle görülür bir atak yapmıştır. Ne var ki ülkemizin turizm konusundaki bu atağı, turizmin önemli kaynaklarından biri olan doğal ve tarihi güzellikleri üstelik yine turizm adına geri dönülmez bir şekilde bozmaktadır.

Turizmi döviz getirici, iş sahası yaratıcı ve yabancı sermaye çekici önemli bir sektör olarak gören 1980 sonrası hükümetleri turizme çok önemli teşvikler vermiş, 1982 yılında 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasasını da çıkararak kamu arazilerinin hatta ormanların turizme tahsisini öngören düzenlemeler yaparak uygulamışlardır. Turizmi, sanayileşme kadar önemli ve sanayileşme için gerekli döviz sağlayıcı bir sektör olarak gören 1980 sonrası hükümetleri uluslararası anlaşmalara atılan imzalara, turizmin ancak tabii ve doğal güzelliklerin varlığı halinde geliştirilebileceğine dair yapılan bilimsel çalışmalara ve İspanya ile İtalya tecrübelerine rağmen kıyıların, doğal ve tarihi değerlerinin bozulmasına ve kaybına uzun yıllar göz yummuşlardır.

Kamu eliyle bu alanları turizm yatırımcılarına tahsis ettikten sonra 1988 yılında özel çevre koruma bölgesi uygulamasını başlatarak yapılan hatalardan dönmeye çalışmışlardır. Dönemin Çevreden Sorumlu Devlet Bakanı, Gökova, Fethiye ve Köyceğiz'in 5 Temmuz 1988 tarihinde özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesi üzerine "ilk özel çevre koruma bölgelerinde pilot uygulama denenecek. Alınan sonuçlara göre özel koruma bölgeleri genişletilebilecek. Bu konuda İtalya ve İspanya'nın düştüğü hataları yapmak istemiyoruz" (105) şeklinde açıklama yapmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, doğal ve tarihi değerlerin ve hassas ekosistemler ile soyu tükenmekte olan türlerin birarada bulunduğu ekolojik açıdan çok önemli alanların özel çevre koruma bölgesi olarak ilan edilmektedir. Bu alanlarda koruma-kullanma dengesi çerçevesinde hazırlanmış fiziki planlama araçlarının uygulanmaya başlanması olumlu bir

105) Cumhuriyet, "Çevreye Özel Koruma" 6 Temmuz 1988.

adımdır. Ancak özel çevre koruma bölgelerinin ülkesel ve bölgesel planlama çalışmalarından yoksun olarak yapılması da ciddi bir eksikliktir.

Yıllardır turizm gelişmesinin hızlandırılması için ulaşım ve haberleşmenin yetersizliği, turizm yörelerinin altyapı eksiklikleri, eğitilmiş insan gücünün bulunmayışı gibi konulara çözülmesi gereken önemli sorunlar olarak bakılırken, son bir iki yılda turizm gelişmesinin kendisini önemli bir sorun olarak görmeye başlayanların ve kurulan dev tesisleri kaygıyla izleyen sayısı artmaya başlamıştır.

Ülkemizde kuramsal olarak çevre koruması yolunda alınan mesafeye rağmen uygulamada mevzuat çelişkileri, hatalı uygulamalar sürüp gitmektedir. Her bakanlık kendi ilgi alanına giren konuda bütünlükten yoksun ilgili bakanlıklardan kopuk kararlar alarak uygulamakta, bakanlıkların kendi ilgi alanına giren konularda bile sürekli politikasının varlığından bahsetmek mümkün olamamaktadır.

Çevre sorunlarını, en çok turizm yatırımcılarını ilgilendirmektedir. Çevrenin bozulması ile seyahat acentaları ve turistler kendilerine yeni mekanlar bulabilmelerine rağmen, bu alanlara altyapı yatırımlarını yapan devletin ve tesisler kuran özel sektörün bu yatırımlarını taşıması olanaksızdır. Bu nedenle çevre koruma sorunu devlet-özel sektör işbirliği altında, geliştirme ve düzenleme amaçlı bölgesel planlama ile mümkün olabilecektir. Bölgesel planlamalar kapsamında yer alan, fiziksel planlama çalışmalarının turizme yönelik kaynakları koruması ve turistik alanlardaki çevreye zararlı kullanımları önlemesine yardımcı olacak şekilde yapılması gerekmektedir. (106)

Ülkemizde özel çevre koruma bölgeleri için güçlü bir teşkilat ve yasal temel oluşturulmuş bulunmaktadır. Öyle ki, Özel Çevre Koruma Kurumu, turizm faaliyetlerinden imar planlarına kadar bölge hakkında hemen her konuda karar alma ya da danışılma ve bilgi verme orgunu durumundadır.

C. BİYOLOJİK SİSTEMLER VE EKOSİSTEM VERİMLİLİĞİ

Kalkınmalarını sağlamak için ülkelerin seçtikleri hedefleri ne olursa olsun, doğal kaynakların değerlendirilmesi ve envanter çalışmalarının çıkarılması önemli konular arasındadır.

106) Faik Küçüktopuzlu, "Turistik Faaliyetlerin Turizm Alanındaki Ekolojik Yapıya Etkileri", Turizm Yılı 91, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara 1991, s.253.

Doğal kaynakların kıtlığı ülkeler arasında çatışmalara dahi yol açmaktadır. Şüphesiz konunun önemi ister bitki ister maden olsun denizaltındaki zenginliklere dayanmaktadır.

1) Endemik ve/veya Nesli Tehlikede Olan Türler Sorunu

Çok değişik yeryüzü şekilleri, yükselti farklarına sahip olan ülkemiz coğrafi konum ve denizlerin de etkisiyle farklı iklim özelliklerine sahiptir. Üç kıtanın kesişiminde bulunan ülkemiz iklim ve arazi şartlarının farklılığı dolayısıyla tropik ormanlar istisna dünyanın sayılı gen kaynaklarından biridir. Ülkemiz biyolojik zenginlikler açısından neredeyse tüm Avrupa kıtası kadar zengindir. Ülkemizdeki bitki ve hayvan varlığının üçte biri endemik olup bu bazı türlerde daha da yüksek olabilmektedir. Birçok kuşun ve bitkinin nadir yaşama ve üreme alanları da ülkemizde bulunmaktadır. Bunlardan sığıla ağacı, Akdeniz foku ve caretta caretta kaplumbağaları ile kelaynaklar en çok bilinenlerindendir. Sayısı azalan ve yaşam ortamları daralan bu nadir türlerin bazıları da Milli Parklar Dairesince "biyogenetik rezerv" veya "tabiatı koruma alanı" düzenlemeleriyle gelecek nesillere intikal ettirilmeye çalışılmaktadır.

Bunlardan sığıla ağacının habitatu olan Muğla'nın Köyceğiz ve Marmaris yöresi, Akdeniz Foku'nun yaşadığı nadir alanlardan olan Foça ve zengin flora ve faunasına ek olarak caretta caretta kaplumbağalarının da yaşadığı alan olan Dalyan İztuzu yörelerinin "özel çevre koruma bölgesi" ilan edilmesi bu nadide türlerin korunma şanslarını arttırmıştır.

Bu varlıkların yaşam alanları olan sular kirlilik etkisiyle oksijen kaybı ve tek hücreli bitkilerin (fitoplanktonların) yok olması ile bir bakıma daralmakta veya kaybedilmektedir. Bu sorunun giderilmesi amacıyla mevzuat düzenlemelerine girişilmiştir. Örnelemek gerekirse, Çevre Bakanlığına bağlı Özel Çevre Koruma Kurumu Kurulmasına Dair KHK'nin Özel Çevre Koruma Kurulunun görevleri ve yetkilerinin sayıldığı 7. maddesi (a) bendiyle Kurula "uluslararası andlaşmalar dikkate alınmak suretiyle bölgedeki kara, kıyı ve deniz kaynaklarının verimliliklerinin korunmasını, kirlenmesinin önlenmesini, Bölgenin geliştirilmesini ve tükenmiş stokların yeniden korunmasını sağlayıcı hedefleri belirleme alınması gerekli tedbirlerin araştırılmasını sağlama ve bu amaçla yapılan faaliyetleri izleme" görevi verilmiştir. Bu alanlarda su ürünlerinin verimliliğini ve sürekliliğini sağlamak açısından yeni tedbirler alınmasına imkan veren bu düzenlemeyle su ürünleri potansiyelimizi daha iyi kullanmamız için gerekli araştırma ve koruma çalışmalarının yapılmasına imkan verilmiştir.

Toplam denizlerimiz ve sularımız içerisinde çok az bir yer kaplayan özel çevre koruma

bölgelerindeki sınırlı su alanların korunması, bütün tatlı ve tuzlu sularımızın korunması sağlanamadığı takdirde faydalı olamayacağı kanaatini taşımaktayız. Gerçekten de burada burada korunan ve geliştirelen türlerin açık denizlere veya iç sulara salınarak üretimin artırılması gerekecektir. Bu gereklilik denizlerin de temiz olmasıyla anlamlıdır.

2) Kıyısız Suların Ekonomik Önemi

Denizlerin yosun gibi henüz değerlendirilmeyen zenginliklerinin insanlığın açlık sorununa çözüm olabileceği söylenmekte ve denizlerin verim potansiyeli üzerine 1965'ten bu yana bilimsel araştırmalar yapılmaktadır. Denizlerin verimliliği konusunda yapılan araştırmalarda denizler derinliğine göre üç kuşakta incelenmiştir. Bu kuşaklar, açık denizler, kıyısız sular ve zengin dip sularının yüzeye çıktığı yerlerdir.

Açık denizler üretim bakımından çöllere benzer. Kıyısız sularda üretim açık denizlerdekinin iki katı, zengin dip sularının yüzeye çıktığı yerlerde ise altı katıdır. Ancak dip sularının yüzeye çıktığı yerler $362.36 \times 10^6 \text{ km}^2$ yüzölçümüne sahip dünya denizleri içerisinde $0.36 \times 10^6 \text{ km}^2$ gibi çok az bir yer kapladığından; balık ve diğer deniz üretimi açısından payı çok küçük kalmaktadır. Dünya denizlerinin onda biri kadar alan kaplayan kıyısız sular, hem besin üretimi hem de yoğun insan faaliyetleri açısından büyük önem taşımaktadır. (107)

İnsanların önemli gıda maddelerinden balık üretim alanları ve akuakültür protein kaynağı olduğu için besin güvenliği açısından önemli görülmekte ve istihdam imkanı yaratmaktadır. Kıyısız sularda besin zinciri kısa olmakta ve açık deniz balıkçılığına göre çok daha az enerji girdisi gerektirmekte, buna karşılık yaklaşık dört kat daha randımanlı olmaktadır. Bu nedenle hayati bir besin maddesi olan balık üretimi açısından önemi daha da artmaktadır.

1983 yılında 76.8 milyon ton olan ve her yıl bir milyon ton artan balık üretimimin büyük kısmı denizlerden gelmektedir. "Doğal olarak varolan tatlı su balıklarının ya tamamen avlandığı veya kirlilik sebebiyle zarar gördüğü yolunda belirtiler olduğu (108) ileri sürülmektedir. Oysa denizler kadar, göller ve nehirlerde de doğal olarak yetişen proteince zengin balık ve diğer su ürünlerini elde etmede zorlanan ve bu değerli besin maddesini değil

107) M. Kışlalıoğlu - F. Berkes, Ekoloji ve Çevre Bilimleri, age. s. 77-78.

108) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, age. s. 178.

ülkemizin iç kesimleri, kıyı bölgelerinde yaşayanlar için bile "lüks gıda" maddesine dönüşmüştür.

Günümüzde dünya üzerinde 4 milyara yakın insanın sağlıklı, yetersiz beslenme ve açlıkla karşı karşıya bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu insanların büyük çoğunluğu da yoksul, kaynakları sınırlı ve ekonomik imkanları yetersiz olan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bu ülkelerin beslenme sorunu ise yıllık nüfus artışının, yıllık gıda üretimi artışından daha fazla olmasından, yani gıda üretiminin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bugün dünyada gelişmekte olan 93 ülkenin 56'sında, gelişmiş 34 ülkenin ise beşinde yıllık toplam gıda gereksinimi, yıllık gıda üretiminden daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Bilim adamları hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan ve giderek etkisini arttıran beslenme sorunlarıyla ilgili olarak tüm doğal kaynaklarda üretimin artırılması sağlanamadığı takdirde, önümüzdeki yıllarda dünyada bir gıda krizinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz hale gelebileceğini belirtmektedirler. Türkiye ise, 60 milyonluk nüfusuna rağmen tarımsal üretimi nüfus artışından fazla olan, kendi ürettiği gıda ile kendini besleyebilen, ayrıca çeşitli gıda maddeleri de ihraç eden bir ülkedir.

Türkiye'nin bu yüksek üretim potansiyelinden bitkisel kaynaklı olanlar çok yüksek boyutlara ulaşan erozyon, tarımsal toprakların kaybı, toprakların yanlış ve plansız kullanımı, hatalı sulama ve gübreleme ve drenaj uygulamaları nedeniyle tehdit altındadır. Bir kısım topraklarımız sulanamadığı için yeterli üretim yapılamazken, çoğu kıyılarda yer alan ve çok çeşitli ürünleri yetiştirmeye uygun bazı değerli, küçük kıyı ovaları ise yoğun bir şekilde tarımsal amaçlı kullanımlardan uzaklaşmaktadır. Halbuki, bu küçük kıyı ovaları verim ve ürün çeşidi, turfanda sebze-meyva yetiştiriciliği ve sadece muz çay gibi bu alanlarda yetişebilen kıymetli ürünleri yetiştirmesi bakımından yüksek ekonomik öneme sahiptirler. Bu nedenle korunmaları gerekirken tam tersine en çok zarar gören tarım alanları olmaktadır.

Özel çevre koruma bölgeleri uygulaması ile bu tür ovaya çok güzel bir örnek oluşturan ve aynı zamanda çok önemli bir sulak alan durumundadır. (109) Göksu Deltasının önemli bir

109) Bu konuda bkz: Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Özel Çevre Koruma Bölgesi Göksu Deltası, (Haz. Ali Özer, Faruk Mortaş) Çevre Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Yayın No: 16, Ankara 1992, s.15-28.

kısmı koruma altına alınmıştır. Ülkemizin gelecekteki besin güvenliği açısından başta bu tür ovalar olmak üzere tüm 1-3 derece tarım topraklarımızın tarım dışı kullanımlardan ve erozyon gibi olumsuz etkilerden korunması gerekmektedir.

Ülkemizdeki son elli yılda nüfus 3 kat artarken, su ürünleri üretimi 4 kat, hayvan sayısı 3 kat artmıştır. Toplam bitkisel gıda üretiminde de 3 kat artış olmasına rağmen şu anda ülkemizde bitkisel gıda üretimi hayvansal kökenli gıda üretiminden 3 kat daha fazladır. Bu nedenle Türkiye'de bitkisel proteinle beslenme oranı, hayvansal proteinle beslenme oranından 3 kat daha yüksektir.

Türkiye'de nüfus başına düşen yıllık ortalama kırmızı et miktarı 20 kg, su ürünleri miktarı ise 8 kg kadardır. Fakat Avrupa ülkelerinde bu rakamlar sırasıyla 40-80 kg ve 16-60 kilogramlar arasında değişmektedir. Son yıllarda Türkiye'nin yıllık kırmızı et üretimi 1.000.000 ton, su ürünleri üretimi ise 600.000 ton civarında olmaktadır. Bu bilgiler değerlendirildiğinde günümüz Türkiye'sinde hayvansal kökenli gıda üretimi yetersizliğinden kaynaklanan dengesiz beslenme sorunu olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizdeki bu dengesizliği gidermek için hayvansal üretimimizi arttırmak gerektiği açıktır. Ancak, mevcut mera mera alanlarımız hektar başına düşmesi gereken hayvan sayısının oldukça gerisinde kalmaktadır. Başka bir ifadeyle, mevcut hayvan sayımız için bile meralarımız yetersizdir. Ayrıca şu anda mera olarak kullanılan topraklarımızın bir kısmının sulu tarım veya orman alanı gibi diğer kullanımlara ayrıldığı dikkate alınırsa hayvancılığımızın gerileyeceği açıktır. Bu durumda, Türkiye'nin hayvansal gıda üretim açığının varlığı ve bu açığın hayvan sayısının arttırılması yoluyla karşılanmasının mümkün olmaması nedeniyle bu problem karşısındaki bütün dikkatimiz su ürünleri üretim potansiyelimiz üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Araştırmalara göre, kırmızı ete göre hem daha ucuz olmasından, hem de bünyesinde vitamin, fosfor ve iyot gibi maddeleri bulundurması bakımından insanın sağlıklı ve dengeli beslenmesinde su ürünlerinin daha önemli ve etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Beslenme sorunlarına çözüm arayan bilim adamları da giderek yetersiz hale gelen karasal tarım ürünlerinin dışında su ürünlerinin en güvenilir gıda kaynağı olduğunu ve su sahalarının da hayvancılığa göre daha ucuz protein üreten kaynaklar olduğunu vurgulamaktadırlar. Fakat su sahalarının doğal şartlarda sınırlı bir biyolojik üretim kapasitesinin bulunduğu, bu nedenle

avcılık yoluyla elde edilecek su ürünleri miktarının da sınırlı olabileceğini (110) belirtmektedirler.

Balıkçılık konularında çalışan bilim adamları bugünkü su kirliliğinin ve aşırı avcılığın devam etmesi halinde, en modern teknoloji uygulansa dahi denizlerden bugünkünün ancak 2-3 katı kadar üretim sağlanabileceği görüşündedirler. Karasal alanlardaki üretim de ancak denizlerdeki üretim kadar arttırılabilir. Bu nedenle ortaya çıkabilecek hayvansal gıda açığını kapatmak, bugün dünyada uygulanan ve gelişen balık yetiştiriciliği sayesinde, denizlerin kıyı şeridlerinde kurulacak balık çiftliklerinde veya denizlerde yavru balık stoklanmasıyla denizlerde üretimin arttırılması yoluyla mümkün olabilir. Bu yolla tatlı su sahalarından bugünkünün 15-20 misli ürün elde edilebileceğini vurgulanmaktadır. (111)

Türkiye, sağlıklı ve dengeli beslenmede en ucuz protein kaynağı olan su ürünleri üretimi bakımından her türde su ürünlerinin üretimine, yetiştirilmesine ve geliştirilmesine elverişli çok büyük su kapasitesine ve su ürünleri potansiyeline sahip olan dünyanın şanslı ülkelerinden biridir. 8.000 km lik kıyıları ve küçümsenemeyecek miktarda iç sulara sahip ülkemizin su ürünleri konusundaki bu şansını iyi koruyup kullanabilmesi bu potansiyelini envanter çalışmalarını tamamlayarak, planlama, geliştirme ve kullanma aşamalarını iyi değerlendirerek disiplinlerarası çalışmayla değerlendirmesine bağlıdır.

Kıyısal suların verimliliğini "sürdürülebilirlik" sınırları dahilinde arttırmak, nehir ve iç sularda potansiyel balık üretim alanlarını daha iyi kullanmak ve balık çiftçiliği de denen yapay alanlarda balık üreticiliği (akuakültürü) geliştirmek için tüm dünyadaki yoğun çabalar ülkemizde de değişik boyutlarda gündeme gelmiştir Bir yandan Karadeniz'de hamsinin korunması ve avlanma büyüklüğü tartışılırken; diğer yandan da nehirlerde somon, dalyanlarda çipura gibi değerli balıkların üretimi yönünde çalışmalar sürmektedir.

Kıyısal sular ve sulak alanların böylesine önemli olması, bu alanların korunmaya değer diğer alanlardan "daha özel" bir koruma statüsüne tabi tutulmasını gerektirmiştir. Ülkemizdeki özel çevre koruma bölgeleri bu türden bir uygulamadır. Kuş Cenneti Milli

110) Mustafa Karabatak, "Su Ürünleri Potansiyelinin Gıda Kaynağı Olarak Korunması ve Geliştirilmesi", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 25-31 Mayıs 1990, Ankara, s.133.

111) Agm, s.133-134.

Parkı, Çamaltı Tuzlası koruma sahası ve benzeri deniz ve tatlı su alanlarının koruma çabalarına özel çevre koruma bölgeleri uygulaması ile yeni bir anlayış kazandırılmıştır. Özel çevre koruma bölgeleri uygulamasında genellikle kara ve kıyı ekosistemleri aynı anda bir bütün olarak korunmaya çalışılmaktadır. Türkiye'deki oniki özel çevre koruma bölgesinden Ihlara (Kapadokya) hariç tümü hem su hem kara ekosistemini kapsamaktadır.

D. TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMACI ANLAYIŞIN GELİŞİMİ VE KAMUOYU BASKISI

Halkın idarenin tasarruflarına destek vermesi ya da karşı çıkması bu değişimin önemli sonuçlarından birisi olarak görülmektedir. Ülkemizde çevreye ilişkin konular halkın yaptırım gücünü farkettiği bir platform görünümündedir. Ülke çapında politik arenada bu yöndeki tartışmalar Gökova termik santralini kurma çalışmalarıyla başlatılmış; bunu Aliğa termik santrali ile Köyceğiz Dalyan'daki otel inşaatı izlemiştir. Köyceğiz Dalyan'daki İztuzu yöresine yapılmak istenen otelin yeri bugün özel çevre koruma bölgesi olarak korunmaktadır ve sözkonusu otel de yapılamamıştır. Bu gelişmelerde halkın ve bazı baskı gruplarının büyük rolü olmuştur.

Dalyan'ın İztuzu kumsalına Federal Almanya'dan bir yatırımcı şirketin 2.000 yataklı bir otel yapımına girişmesi, Avrupa ülkelerinden ve özellikle Federal Almanya'dan çevre korumacı grupları harekete geçirmiştir. Otel yapımı halinde, kaplumbağaların neslinin tükeceğini savunan Alman çevre korumacılara bir süre sonra Türkiye'den bazı çevre korumacı gruplar da katılmıştır. Bu grupların otel inşaatının durdurulmasını istemeleriyle konu gündemdeki yerini almış (112) ve tartışmaları üst derecedeki yönetime aktarmayı başarabilmişlerdir.

Otel inşaatına karşı çıkılarak yörenin korunmaya alınması isteği üzerine, Kültür ve Turizm Bakanlığı önce, "kaplumbağalar için binlerce dönüm alanı milli park olarak ilan edemeyeceklerini" açıklar. Bu açıklamadan kısa süre sonra, Mayıs 1987'de Bakanlık yetkilileri fikir değiştirerek, Dalyan'ın milli park olarak ilan edilmesinin benimsendiğini, finansman sorununun halledilmesi durumunda bunun gerçekleştirileceğini, ancak otel yapımından vazgeçmenin mümkün olmadığını açıklarlar. Ancak bölge, milli park olarak ilan edilmez. Ara-

112) Şevket Özdemir, Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Palme Yayınları, Ankara 1988, s.110-111.

dan geçen bir yıldan sonra 12 Haziran 1988'de alınan ve 5 Temmuz 1988'de Resmi Gazete'de yayınlanan, 88/13019 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Fethiye ve Gökova'ya ilaveten Köyceğiz-Dalyan yöresi, özel çevre koruma bölgesi olarak ilan edilerek koruma altına alınmış olur ve otel inşaatı durdurulur. Bu karar, ulusal baskının yönetimleri tek başına uyaramadığı, çevre korumanın aslında uluslararası dayanışmadan daha çok etkilendiğinin iyi bir örneği durumundadır.

Bütün bu gelişmeler ancak otel yapımını durdurmuş; ancak geceleri karaya çıkarak kumsal üzerinde yoğun insan faaliyetleri ve tesislerin etkisiyle üremeleri engellenmesi için; 17/5/1991 tarihinde onaylanan Köyceğiz-Dalyan 1/25.000 özel çevre koruma bölgesi çevre düzeni planının 5.13 maddesine göre; "kumsal alanlarında günübirlik deniz aktivitesine (büfe, soyunma kabini vb.) ve bilimsel araştırmacılara hizmet verecek, tekne trafiğini düzenleyecek ve kumsalın kontrol ve güvenliğini sağlayacak, doğal çevreye uygun hafif elemanlardan oluşan yapılar dışında yapı yapılamayacağı, bu yapılar için Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığının olumlu görüşünün zorunlu olduğu" (113) hüküm altına alınmıştır.

Kurum gerekli inceleme ve araştırmaları yaptıktan sonra bölgenin koruma kullanma dengesi çerçevesinde imar planlarını belirlemiş ve yayınlamış; ayrıca Alman Teknik İşbirliği Kuruluşu (GTZ) ile işbirliği yaparak bölgenin korunması konusunda çalışmaları da başlatmıştır.

Soyları tükenmekte olan dev deniz kaplumbağalarının Akdeniz'deki 14 yumurtlama bölgesinden biri olan Dalyan, Muğla'nın Köyceğiz ilçesine bağlı, Köyceğiz gölü ile Akdeniz'in birbirine kavuştuğu noktada kurulmuş, küçük bir yerleşim merkezidir. Doğal güzellikler ve tarihi kalıntılar açısından çevresi oldukça zengin olan Dalyan'da, dev deniz kaplumbağalarına ilaveten, yüzden çok kuş türü, fok, soyu tükenmekte olan mavi yengeçler yaşamaktadır. Bağlı olduğu ilçe olan Köyceğiz'den bile fazla turizm potansiyeli olan ve daha hızlı gelişen Dalyan'ın gelecekte 15.000 nüfus ve 1.000 yatak kapasitesine sahip turizm ağırlıklı bir yerleşim birimi olacağı (114) sanılmaktadır.

113) Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Özel Çevre Koruma Bölgesi Köyceğiz-Dalyan, Özel Çevre Koruma Bölgesi Tanıtım Serisi (2), Çevre Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Genel Yayın No: 92-13, Ankara 1992, s.20-51.

114) Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Özel Çevre Koruma Bölgesi Köyceğiz-Dalyan, age, s.73.

II- ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN SEÇİMİ, KURULMASI VE YÖNETİMİ

Bu kısımda özel çevre koruma bölgelerinin seçimi, kurulması ve yönetimi Özel Koruma Alanları Faaliyet Merkezi ve Türkiye açısından incelenmektedir.

A. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGESİ KATEGORİLERİ

Özel çevre koruma bölgelerinin seçimi, oluşturulması ve yönetimi konusunda özel koruma alanları merkezinin ilgili uluslararası örgütlerin bu konuda tesbit ettikleri kategoriler doğrultusunda olanların seçim özelliklerini belirleyecek olan bir sınıflama yapılmıştır. Aşağıda özel koruma alanları kategorileri ve her kategorinin amacı ve özellikleri (115) kısaca verilmiştir.

a. Bilimsel rezerv / tam tabiat rezervi / tam deniz rezervi: Doğal çevrenin bilimsel çalışma, çevresel izleme ve eğitim için varolan, bu çevreyi ekolojik olarak temsil eden örneklerine sahip olmak amacıyla ve genetik kaynakların dinamik ve evrimlerini sürdürecektir şekilde devam ettirebilmesi için, doğayı ve doğal süreçleri bozulmamış bir durumda korumak.

b. Milli park / milli deniz rezervi: Ulusal ya da uluslararası önemdeki geniş, doğal ve peyzajı değerli alanları, bilimsel, eğitsel ve rekreasyonel kullanımlar için korumak.

c. Doğal / kültürel anıtlar: Önemli doğal, kültürel ve arkeolojik özellikleri benzersiz olma niteliklerinden dolayı ya da özel yararlarından ötürü korumak.

d. Yönetim altındaki tabiat rezervi / yaban hayatı sığınakları / deniz sığınakları: süreklilikleri için özgül insan idaresinin gerektiği yerlerde, önemli türler, tür grupları, biyotik topluluklar yada çevrenin fiziksel özelliklerini korumak için gerekli doğal koşullarını sağlamak.

e. Korunmuş kara peyzajı / deniz peyzajı: İnsan, kara ve deniz arasındaki uyumlu etkileşimin örneği olan değerli doğal kaynak peyzajları ya da kıyıları, bu alanların normal yaşam biçimi ve ekonomik faaliyetleri içerisinde turizm ve rekreasyon yolu ile kamunun eğlenme fırsatlarını da sağlayarak korumak.

f. Kaynak rezervleri: Uygun bilgi ve planlamaya dayalı amaçlar belirtilene kadar,

alanın doğal kaynaklarını gelecekteki kullanımlar için korumak ve kaynakları etkileyebilecek faaliyetlerin gelişimini engellemek.

g. Doğal biyotik alan / antropolojik rezerv: Çevre ile uyum içinde yaşayan insan toplumlarının yaşam biçimlerini, çağdaş teknoloji tarafından olumsuz yönde etkilenmeden sürdürebilmelerine olanak sağlamak .

h. Birden fazla kullanımlı yönetim alanı / yönetimaltındaki kaynak alanı / balıkçılık rezervi: Balıkçılık üretimi, yaban hayatı, turizm ve açık hava rekreasyonunun devamını, öncelikle ekonomik faaliyetlerin desteklenmesine yönelik doğanın korunması ya da özgül koruma amaçlarına ulaşmak amacı ile belirlenmiş bir çok bölge ile birlikte sağlamak

Bu sınıflamaya ek olarak, koruma alanlarının uluslararası kabulünü de kapsayan biyosfer rezervi, dünya orta mirası alanı ve biyogenetik rezerv gibi kategoriler de vardır.

B. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİN SEÇİMİ

Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokolün yürürlüğe girmesinden sonra tüm Akdeniz havzasında bu protokolün uygulama çalışmalarından sorumlu olan Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)'nin yakın işbirliği ile çalışmalarını sürdürmekte olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Özel Koruma Alanları Faaliyet Merkezi RAC/SPA (Regional Activity Centre for Specially Protected Areas)'nin temel amaçları Akdeniz'de özel koruma alanlarının seçilmesi, kurulması, yönetilmesi, personel eğitimi, bölgesel kıyı ve deniz koruma ağı oluşturma konularında Akdeniz ülkelerine yardım etmek olarak belirlenmiştir. Merkez ayrıca, 14 Akdeniz ülkesinin taraf olduğu "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi" eki protokollerinden biri olan "Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol"ün uygulama çalışmalarından sorumludur.

RAC/SPA'ya göre hükümetler, protokolün bölgesel amaçlarını ve içeriğini dikkate alarak "Özel Koruma Alanı" olarak belirleyecekleri alanlar; için geliştirilen ölçütler (116) aşağıda verilmiştir. Bu ölçütler:

a. Deniz ve kıyı kaynaklarının verimliliklerinin korunması ve tüketilmiş stokların yeniden kurulması,

b. Önemli türlerin genetik çeşitliliğin ve ülkenin ekosistem ve doğal yaşama alanlarının

tüm tipik örneklerini de içeren, doğal kaynakların zenginlik ve çeşitliliğin korunması,

c. Deniz ve kıyı kaynaklarının akılcı kullanımı ile bağlantılı özellikle turizm ve balıkçılık gibi ekonomik faaliyetlerin çevresel yönden dengeli ve sürekli gelişimi ,

d. Kıyı topluluklarının ve kaynak kullanıcılarının çevre kalitesinin sağlık ve güvenliklerinin korunmasıdır.

Türkiye, protokolün bir tarafı olarak dönemin çevreden sorumlu teşkilatı olan Çevre Genel Müdürlüğü ve ilgili ulusal kuruluşların işbirliği ile protokol hükümleri ve seçim ölçütleri çerçevesinde 1988 yılında Akdeniz'de 14 özel olarak korunması gereken alanı Akdeniz Eylem Planı Koordinasyon Merkezine ve RCA/SPA'ya bildirmiştir. Bu alanlar: Dilek Yadımadası Milli Parkı, Beydağları (Olimpos) Milli Parkı, Köyceğiz-Dalyan İztuzu Alanı, İdyros, Beldibi Mağaraları, Yumurtalık Dalyanı, Akyatan Dalyanı, Köyceğiz Adası, Karahayıt, Hurmalıbük, Homa Dalyanı, Büyük Menderes Deltası, Sırtlandağ ve Ölüdeniz'dir.

Birleşmiş Milletler'e yukarıda adı geçen alanların bildirilmesine rağmen bugüne kadar ilan edilen üç kararnameyle 12 özel çevre koruma bölgesi belirlenmiş, ama bu belirlemede yukarıdaki ismi geçen alanların bir kısmı halen kararname kapsamına alınmazken; listede olmayan bazı alanlar ise sürpriz bir kararla özel çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir. Bazı uzmanlar bu başvuru dışında hükümetin ayrı koruma alanları ilan etmesini "çifte standart " olarak (117) değerlendirmektedirler.

Böyle alanların belirlenebilmesi aslında ülke kaynaklarının envanterinin çıkarılarak bir durum tesbitini, bütün kamu kurumlarının uyacağı koordineli ve uygulanabilir bir ülke ve bölge planını ve kaynak kullanım planlarının yapılmasını gerektirir. Bu çalışmalar ise uzun ve yorucu olup ülkemiz açısından henüz çok eksiktir. Bu durumda bazı alanların özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesi yetersiz bilgiye dayanmakta, dolayısıyla spekülasyona ve öncelik sırasının yanlış tesbitine açık bulunmaktadır.

RAC/SPA'ya göre; korumaya değer alanları belirlemek amacı ile mevcut tüm verileri derleyecek ve gerektiğinde ek bilgi sağlamak üzere yeni çalışmalar yapacak olan her ülkenin; bu alanların seçiminde gözönünde bulundurması gerekli hususlar şunlardır: (118)

117) Mustafa Balbay, "Korumada Çifte Standart", Cumhuriyet, 30 Temmuz 1988.

118) Nuran Talu, "Akdeniz'de Özel ...", agm, s.47

a. Türlerin dağılımını ve miktarını, belirlenen standart bir sınıflamaya göre yaşama ortamlarını ve klimatoloji, jeomorfoloji, hidroloji, sedimantasyon, jeokimya, su kalitesi gibi fiziko-kimyasal parametreler ve benzeri çevresel özellikler,

b. Rekreasyon, turizm, balıkçılık ve akuakültürün sosyo-ekonomik kullanımları ve gelişme potansiyelleri,

c. Turizm, kentleşme, sanayi, madencilik, sondaj, tarama, boşaltma, tarım, akuakültür, gemicilik ve deniz çalışmalarının mevcut ve potansiyel tehditleridir.

Ülkemizin özel çevre koruma bölgelerinin 1988 Mart ayından Temmuz ayına kadar geçen yaklaşık dört aylık bir dönemde belirlendiği düşünüldüğünde, bu alanlar için aranılan ilkelerin tüm yönleriyle tesbit edildiğini söylemek güçtür. Gerçekten de, bu kadar kısa bir sürede Türkiye'nin 8.000 kilometrelik kıyı şeridinin Marmara ve Karadenizin Akdeniz Eylem Planına dahil olmaması nedeniyle incelemeye alınmaması durumunda bile oldukça uzun bir kıyı şeridi hakkında yeterli bilgi toplanarak seçilecek alan konusunda sağlıklı bir karar verilmesi bize göre mümkün görülmemektedir.

Tabiat ile ilgili bilimsel araştırmaların çoğunlukla üniversite öğretim elemanlarınca yürütüldüğü bilinmekle birlikte, daha çok zamana ve ayrıntılı çalışmaya ihtiyaç gösteren tabiat tahribi ile ilgili konular zaman ve imkan yokluğundan gerçekleştirilememektedir. (119) Zengin flora ve faunaya sahip ülkemizin üzerinde yerli ve yabancı uzmanların yıllardır çalıştığı halde yeterli envanterinin yapılamadığını düşünürsek özel çevre koruma bölgelerinin seçiminde gözönünde bulundurulması gereken ve veri olarak el altında olması gereken bilgilerin birçoğundan yoksun olduğumuz anlaşılmamaktadır.

Bu çerçevede, hakkında bilgi toplanan, özel olarak korunması gereken alanlar için ölçüt olabilecek ilkeler;

a. Ekolojik ilkeler: Çeşitlilik, doğallık, alandaki tür yada proseslerin bağımlılığı, tipik olma derecesi, benzersizlik, bütünlük, verimlilik, duyarlılık,

b. Sosyal ilkeler: Yerel halk tarafından kabul edilme, halk sağlığı, rekreasyon, kültür, tarih, arkeoloji, estetik, yerel faaliyetlerle çıkar çatışması, güvenlik, ulaşılabilirlik, sabit nok-

119) Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, (Kollektif) II. Baskı, TÇSV Yayını, Ankara 1990, s. 91-92.

ta yada referans değeri, eğitim, araştırma,

c. Ekonomik ilkeler: Ticari türler açısından önemi, balıkçılık açısından önemi, alanını değerine göre tehditlerin yapısı, ekonomik faydalar, turizm,

d. Bölgesel ilkeler: Bölgesel önem, ulusal önem, bölgesel bilinçlenmeye katkısı, uygun kullanımların teşhiri,

e. Pragmatik ilkeler: Aciliyet, büyüklük, tehdit derecesi, etkinlik, fırsatlar, bulunabilirlik, yenilenebilirlikten oluşmaktadır.

Özel çevre koruma bölgelerinin ortaya çıkışını ve nasıl seçildiğini Cumhuriyet Gazetesinden Doğan köşesinde olayın yakın tanıklarından biri olarak aniden gelişen bir karar olarak nitelerken (120) Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığına göre ise, ülkemizde bir yerin özel çevre koruma bölgesi olarak ilan edilebilmesi için aşağıdaki koşullardan en azından üçüne uygun olması gerekmektedir. Bu koşullar:

i) Arkeolojik açıdan değer taşıması, önemli bir savaşa sahne olması, kutsal yerler yada tarihi mezarlıklar gibi ülkemizin tarihi, arkeolojik ve kültür zenginliğini yansıtmaması,

ii) Turizm ve yaban hayatının gelişmesine katkıda bulunacak özelliklere sahip olması,

iii) Yangın, madencilik ve zirai faaliyetler gibi nedenlerle biyolojik yapısı bozulmamış olması ve biyolojik zenginliklere sahip olması,

120) Doğan, bu konuda gazetede köşesinde aynen şöyle yazmaktadır: "Başbakan Turgut Özal'la Mart ayı ortalarında Antalya'da özel bir sohbetimiz var. Antalya'daki otelin odasında Başbakan Özal, eşi Semra Hanım, o tarihteki Sağlık Bakanı Bülent Akarcalı, o tarihteki Dışişleri Danışmanı Cem Duna, o tarihteki genel başkan yardımcılarından Güneş Taner ve Özal'ın basın danışmanı Can Pulak ile birlikte oturuyoruz. Çeşitli konular arasına aniden "çevre korumacılığı" ve buna ilişkin önlemler giriyor. Özal büyük bir ilgiyle dinliyor.

Güneri Civaoglu bölgeyi çok yakından bildiği için çevrenin korunması ve buna bağlı olarak "bu kıyılarda betonlaşmanın ve yapılanmanın önüne geçilmesi" amacıyla düşünce jimnastiği yürüttüğünü anlatıyor. Galiba daha sonra çizdiği bir haritayı ve korunmaya alınması gereken yerleri Can Pulak'a iletiyor. Pulak, Mart ortalarında Başbakan Özal tarafından anılan bölgelere gönderiliyor. Uzmanların da katılımıyla "yapılanmaya karşı önlemek, çevre kirliliğinden korumak" üzere belli yerler saptanıyor. Dünyü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu Kararnamesinin ilk tohumu Antalya'da atılıyor. ... Bu karardan Bakanlar Kurulu üyelerinin haberi yok. İmzalanan boş kararnamelerden biri iki gün önce dolduruluyor ve "Bakanlar Kurulu Kararına " dönüşüyor. Yani, karar Bakanlar Kurulu'nda tartışılmıyor. Başbakan Özal ve konudan sorumlu Devlet Bakanı Adnan Kahveci kararı geliştiriyor": Yalçın Doğan, "Ankara'dan" Cumhuriyet, 6 Temmuz 1988.

iv) Kara parçası ile akarsu ve göl gibi sulak kısımlarıyla birlikte jeomorfolojik ve ekolojik bakımdan bir bütünlük içinde kalabilecek olması,

v) Yerleşim bölgeleri dışında kalması ve uzun vadede böyle bir yerleşime uygun olmasıdır.

C. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN KURULMASI VE YÖNETİMİ

Koruma alanlarının kurulmasını sağlamak için öncelikli olarak sorumlu bir otorite belirlemek gerekmektedir. Amaçları iyi tanımlanmış bu otoritenin; (121)

1. Kurumsal sorumlulukları ve ilişkileri tanımlayan,
 2. Özel koruma alanlarının seçilmesi, kurulması ve geliştirilmesi için mekanizmaları ve öncelikleri oluşturan,
 3. Akdeniz koruma alanları ağının koordinasyonundan sorumlu bölgesel merkez ve otoritelerle iletişim kuran,
 4. Deniz ve kıyı konularında sorumluluğu olan farklı kuruluşların yükümlendikleri faaliyetler arasında koordinasyon sağlaması gerekmektedir.
- Yukarıda belirtilen şartlara uygun olarak kurulacak teşkilatın;
- a. Türleri ve tehlike altındaki yaşam bölgelerini koruyan,
 - b. Tehdit altındaki, ender bulunan, endemik ve ticari türleri, tehdit altındaki benzersiz, tipik ve değerli deniz yaşama ortamlarını ve kültürel, arkeolojik ve tarihsel alanları koruyan,
 - c. Sürekli korumayı sağlayan,
 - d. İlgili araştırma ve incelemeleri yürüten ya da düzenleyen,
 - e. Her koruma alanı için, bilimsel verilere dayanarak, yönetim planlarının geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik mekanizmaları sağlayan,
 - f. Koruma alanları dışında kalan, ancak bu alanları olumsuz yönde etkileyebilecek kirli kaynaklarını, faaliyetleri ve gelişmeleri denetleyen,
 - g. Koruma alanları ve bunlara bitişik tampon alanlardaki kullanımı düzenleyen,
 - h. Deniz koruma alanlarında denizciliği ve demir atılmasını denetleyen,
 - ı. Yönetmelikler yürürlüğe koyan ve zorlayıcı mekanizmalar sağlayan bir sorumluluk

121) Nuran Talu, "Akdeniz'de Özel ..." agm, s. 48.

taşıması özellikleri bulunmalıdır.

Özel koruma alanlarının yönetiminde ilk yapılması gereken bir yönetim planının hazırlanmasıdır. Bu yönetim planı, doğal kaynakların akılcı kullanımını geliştirecek ve değerlendirecek tüm koruma alanlarında uygulanacak bir plan olmalıdır. Koruma alanlarının maksimum kullanımını ve koruma amaçlarını yerine getirebilmeyi sağlamak amacı ile belirli ve uygun durumlarda hassas zonlar oluşturulabilir. Diğer kullanımların özel koruma alanlarına tecavüzünü engellemek için, koruma alanlarının çevresinde tampon bölgelerin kurulmasının yararlı olacağı (122) belirtilmektedir.

"Hassas zon", 13 Kasım 1989 tarih ve 383 sayılı KHK'de, özel çevre koruma bölgesi içinde yer alan ve Başkanlıkça düzenlenen planlarda özel işaretlerle gösterilen; niteliğine göre, tesbit edilen tedbirlerle zaman, mekan ve faaliyet türleri açısından çok kısıtlı kullanımlara izin verilen ve gerekli sayı ve nitelikte özel personel tarafından kontrol edilen doğal rezerv alanını ifade eder" şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı kararnamenin Çevre Koruma Araştırma ve İnceleme Dairesi Başkanlığı başlığını taşıyan 13/h maddesinde de 1/25.000 ölçekli planlarda hassas zon olarak gösterilerek onaylanan Bölgedeki faaliyetleri izleme, bu zonlar içinde bulunan planlarla fonksiyon getirilen kamu mülkiyetindeki alanların işletilmesini ve denetlenmesini sağlama görevi bu daireye verilmiştir.

Nesli tehlikede olan türlerin, ekosistemlerin ve fiziksel-kimyasal parametrelerin yönetimin etkinliğini ölçmek açısından sınanması özel koruma alanlarını yönetim ilkelirinden bir diğeridir. Dalyan özel çevre koruma bölgesi sahil kesimi bilindiği gibi caretta caretta türü deniz kaplumbağalarının yumurtlama alanı olup bu alanda çok sayıda bilimsel çalışma yapıldığı gibi bu hayvanların güvenlik içinde yumurtlaması ve nesillerinin devamı için çok sayıda yerli ve yabancı çevreci, bu alanın korunması için çabalarda bulunmuştur. Kaplumbağaların rahatça yumurtlayabilmesi için yumurtlama bölgesine girmek yasaklanmış olup yasakların uygulanabilmesi ve alanın korunması için personel de görevlendirilmiş, ancak yetersiz kalmışlardır. 383 sayılı KHK'nin 25. maddesine göre 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun 2. maddesinin 1/c fıkrasındaki "kaplumbağaların her vakit avlanabileceğine" dair hükmü bu kanun hükmünde kararnamenin uygulandığı bölgede; yani özel çevre koruma bölgelerinde uygulanmamaktadır. Hassas zon niteliğindeki bu alana bütün yasaklara rağmen

122) Agm, s. 49.

insanların girip çıkabilmektedir. Karayolunun hassas zonun çok yakınına kadar gelmesi nedeniyle bu alana çok kolay ulaşılabilmesi ve denetimlerin yetersizliği hassas zon uygulamasının özel çevre koruma bölgelerinde yeterince oturmadığını göstermektedir.

Ülkemizin birçok temel meselesinde gözlemlediğimiz politikasızlık ve yetersiz çalışmaların ürünü hatalı uygulama ve yanlış yönlendirmeler, turizm ve çevre konularında da kendini göstermektedir. Turizmi, çevreyi, kent ve bölge planlama ile eski eserler konularını yakından ilgilendiren özel çevre koruma bölgeleri uygulamaları da bu türdendir.

III- TÜRKİYE'DE ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN GELİŞİMİ

Dünya'nın yüzde 5.7 lik kısmını oluşturan Akdeniz ülkelerinde 350 milyon insan yaşamakta ve kıyıları her yıl 100 milyon turist çekmektedir. Akdeniz, bu yoğun nüfusun çeşitli faaliyetleri sonucu kirlenmiştir. Bunun üzerine Akdeniz ülkeleri sözkonusu kirlilikten kurtulmak için ikili ve çok taraflı birçok andlaşma imzalamış olup, Türkiye de bu andlaşmalardan birçoğuna aktif olarak katılmıştır. Aşağıda bu süreç ve buna bağlı olarak ülkemizde özel çevre koruma bölgelerinin gelişimi anlatılmaktadır.

A. BARCELONA KONVANSİYONU VE AKDENİZ'DE ÖZEL KORUMA ALANLARI PROTOKOLÜ

Akdeniz kuzey kesimindeki yoğun sanayi faaliyetleri ve tüm kıyı ülkelerinin kanalizasyonlarının çoğunun yeterli bir arıtma olmaksızın kapalı bir göl durumunda olan ve suları ancak 80-100 yılda bir yenilenebilen bu denize akıtılması, sözkonusu su sistemini büyük ölçüde kirlenmiş ve insan sağlığına aykırı bir durum oluşturmuştur. Yoğun deniz trafiği ve deniz kökenli diğer kirlenme unsurları da eklenince, ekolojik, sağlık, balıkçılık ve turizm açılarından büyük öneme sahip Akdeniz denizler sistemi sözkonusu tüm değerlerini yitirme aşamasına gelmiş, sadece ulaştırma amaçlı kullanımı herhangi bir zarar görmemiştir. Bu durum Birleşmiş Milletler ve Akdeniz ülkelerini harekete geçirerek; Akdeniz, bir dizi uluslararası anlaşmayla koruma altına alınmıştır. Aynı anlaşmalarla Akdeniz'in kara, deniz ve hava kaynaklı kirlenme unsurlarından da korunarak temiz tutulmasına çalışılmaktadır. Bu çerçevedeki en önemli faaliyet Akdeniz Eylem Planı ve Barcelona Konvansiyonudur.

Akdeniz'e kıyı 17 ülke ile AT'nin temsilcileri, Akdeniz'in kurtarılabilmesi ve

çevresinde yaşayanların sağlıklarını korumak amacıyla 1975 yılında Barselona'da yapılan, "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi ve eki Protokollerini kabul etmişler ve Akdeniz Eylem Planını başlatmışlardır. Birleşmiş Milletler Çevre Programının gözetiminde 1975'den beri sürdürülen Akdeniz Eylem Planına Türkiye de aktif olarak katılmaktadır.

4 Kasım 1980 tarih ve 17150 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2328 sayılı Kanunla "Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına ait Sözleşme ile iki Protokol ve Eklerinin Onaylanması" uygun bulunmuştur. 12 Haziran 1981 tarih ve 17368 sayılı Resmi Gazete'de de sözleşmenin metni, 8/2067 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yayınlanmıştır. Sözleşme metninin giriş kısmında Akdeniz'in özel durumu ve mevcut uluslararası sözleşmelerin yetersizliği dile getirilmektedir. Zaten Barcelona Sözleşmesinin temelinde de bu yatmaktadır. 3. maddeye göre taraflar bölge ve alt bölge anlaşmalarının da dahil olduğu ikili veya çok taraflı anlaşmalara girebileceklerdir.

"Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait Sözleşme"nin giriş açıklaması Akdeniz'in dünya denizleri içindeki özel durumunu ve niçin korunması gerektiğini çok güzel açıklamıştır. Bu açıklamaya göre taraflar; i) Akdeniz'in kapladığı saha içinde deniz çevresinin iktisadi, sosyal, sıhhi ve kültürel değerinin bilincinde,

ii) Bu ortak mirasın, günümüzdeki ve gelecekteki nesillerin istifadesi için korunması konusundaki sorumluluklarının tamamen farkında olarak,

iii) Kirlenme dolayısıyla deniz çevresine, denizin ekolojik dengesine, kaynaklarına ve meşru kullanma şekillerine yönelmiş tehdidin farkında olarak,

iv) Akdeniz Bölgesi'nin kendine has hidrografik ve ekolojik özelliklerini ve özellikle kirlenme tehdidi altında olduğunu gözönünde bulundurarak,

v) Kaydedilen ilerlemelere rağmen, bu konuda mevcut uluslararası sözleşmelerin, deniz kirlenmesinin bütün boyutlarını ve kaynaklarını kapsamadığını ve Akdeniz Bölgesinin özel ihtiyaçlarına cevap vermediğini belirterek,

vi) Bölge ölçeğinde birbirleriyle ilişkilendirilmiş geniş bir tedbirler bütünü içinde Akdeniz Bölgesi'nin korunması ve geliştirilmesi için Devletlerin ve ilgili uluslararası kuruluşların yakın işbirliğine ihtiyaç bulunduğunu gerçeğiyle anlaşılmaya varmışlardır.

Ülkemizin temiz sahilleri, kendi Topluluk sınırlarında oldukça titiz ancak diğer ülkeler için hassas olmadığını düşündüğümüz Avrupa'dan, kuzey sınırlarımızı çevreleyen ülkelere, nehirler ve gemilerden kaçak atılan zehirli variller yoluyla kirlenmeye başlamıştır. Bu konuda ülkemizce yeterli önlem de alınamamıştır. Öte yandan, Barcelona Sözleşmesinde Akdeniz Alanı tanımlanırken Marmara Denizi ve Karadeniz, Akdeniz alanı dışında tutulmuştur. (md.1) Ucuz ama ülkemiz için tehlikeli bir bertaraf yolunu tercih eden Avrupa ülkeleri, özellikle Tuna nehriyle denizlerimize ulaşan kirliliğin sorumluluğundan kendilerini kurtarabilecek ve bu sayede çok yüksek boyutlara varan atıklarının bir kısmını Karadeniz'e gönderebileceklerdir.

Barcelona Sözleşmesinin 4. maddesindeki genel yaptırımlara göre taraf ülkeler kirlilikle mücadele için bütün tedbirleri almakla yükümlüdürler. Ancak bu madde, Karadeniz ve Marmara Denizinin Sözleşme kapsamı dışında tutulması nedeniyle bu iki denizimizin kirlenmesini önlemek için kullanılamamaktadır. 4. maddede tarafların genel yükümlülükleri şu şekilde belirlenmiştir.

"1. İşbu Sözleşme ve yürürlükte bulunan Protokollerinin hükümlerine taraf olanlar, tek tek veya birlikte, Akdeniz Bölgesi'nde deniz çevresinin korunmasını ve daha iyi duruma getirilmesini sağlamak üzere, kirlilikten korunma, kirliliği hafifletme ve kirlilikle mücadele için gerekli bütün tedbirleri alırlar.

2. İşbu Sözleşmenin imzaya açıldığı sırada imzaya açılan Protokoller dışında, Sözleşmenin uygulanmasını yönlendirmek için gerekli olan, üzerinde görüş birliğine varılmış tedbirleri, usulleri ve standartları kapsayan yeni protokollerin hazırlanmasında ve kabulünde Taraflar işbirliği içinde çalışırlar.

3. Taraflar, Taraflarca ehliyetli olarak kabul edilen diğer uluslararası kuruluşlarda, Akdeniz Bölgesi'nin deniz çevresini her çeşit kirlilikten koruyacak tedbirlerin alınması için faaliyet göstermeyi taahhüt" etmektedirler.

Türkiye, Barcelona Sözleşmesinin temelini oluşturan Akdeniz Eylem Planı'na aktif olarak katılan, projeler yürüten, mali destek veren ve İzmir Körfezi ile İskenderun Körfezi projeleri gibi bazı pilot proje uygulamaları için örnek seçilen bir ülke olmasına rağmen, gerek mali ve teknik yetersizlikler, gerekse çevre konusundaki politikanın belirlenmesi ve hukuki

düzenlemelere ilişkin bazı yönetmeliklerin çıkarılamamış olması nedeniyle bu sözleşmenin genel yükümlülüklerine henüz yeterince uyamamıştır. Ancak, son yıllarda denizlerinin temizliği için çalışmalarına hız vermiş bulunmaktadır. Merkezi yönetimin yürüttüğü kirliliği önleme çalışmalarına; yerel yönetimler, kanalizasyonlara tam arıtma, bunun gerçekleşmediği yerlerde fosseptik uygulamaları, başta deri sanayi olmak üzere sanayi tesislerine arıtma tesisi kurma zorunluluğu getirmeleri gibi cesur ve ümit verici çalışmalarla çok olumlu katkılarda bulunmaya çalışmaktadırlar.

Akdeniz deniz sistemi kara kökenli kaynaklardan olduğu kadar deniz ve hava kökenli kaynaklardan da kirletilmektedir. Zehirli variller, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki tanker kazaları, karasularımızda kaçak sintine boşaltan gemiler, yatlardan ve her türlü deniz araçlarından sulara atılan çöp ve atıklar nedeniyle bu konu sık sık ülkemizin gündemine gelmektedir ve ülkemiz denizlerinin temizliği açısından büyük önem taşımaktadır. Barcelona Sözleşmesinin Eklerinden "Akdeniz'in Gemilerden ve Uçaklardan Vaki Olan Boşaltma Sonucunda Kirlenmeden Korunmasına Ait Protokol" ile bu tür boşaltmalar en aza indirilerek Akdeniz'in deniz kökenli kirlenmeye karşı korunması amaçlanmıştır.

Protokolün II numaralı Ek'inde sıralanan artıkların ve diğer maddelerin Akdeniz'in deniz sahasına boşaltılabilmesi için her defasında, önceden milli makamlardan izin alınması gereklidir. (md.5) Akdeniz'in deniz sahasına boşaltılacak diğer artıklar veya maddeler için önceden yetkili milli makamlardan izin belgesi alınması gereklidir. (md.6) 5. ve 6. maddelerde belirtilen izin belgelerinin verilebilmesi için, bu Protokolün III numaralı Ek'inde ortaya konulan bütün unsurların dikkatli olarak incelenmesi gereklidir. (md.7) Teşkilat, bu izin belgelerinin kayıtlarını alacaktır.

Barcelona Sözleşmesine Ek Protokollerde "Fevkalâde Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol"ün 2. maddesine göre; "bu Protokolün amaçları açısından "bağlı menfaatler" terimi, diğer menfaatlerin yanında, sahildar bir Devletin menfaatlerinin dolaysız olarak, i) balıkçılık faaliyetleri de dahil olmak üzere, kıyı sularında, limanlarda veya körfezlerde yapılan faaliyetler; ii) su sporları ve dinlenme de dahil olmak üzere, sözkonusu bölgenin tarihi ve turistik çekiciliği;

iii) sahil nüfusunun güvenliği; iv) canlı kaynakların korunması" noktalarında etkilenmesini veya tehlikeye düşmesini ifade etmektedir.

B. TÜRKİYE'DE ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Özel çevre koruma bölgelerinin doğuşunda, Orman Bakanlığını ve onun örgütsel yetkilerini aşan ve doğa korumacılığının yanı sıra, tarihi eserlerin korunması, kültür bitkilerinin verimliliklerinin artırılması, su ürünlerinin geliştirilmesi, yapılaşmanın kontrolü gibi çok sayıda amacın birleştiği alanların ayrı bir koruma statüsü gerektirdiği düşüncesi rol oynamıştır.

Bu düşünce ve uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerimiz neticesinde Çevre Kanununda gerekli değişiklikler yapılarak özel çevre koruma bölgelerinin kurulmasının hukuki dayanağı oluşturulmuştur. Buna göre;

"Kırsal ve kentsel arazi kullanım kararına uygun olarak tespit edilen koruma alanları ve bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanım esasları yönetmelikle belirlenir. Tespit edilen bu esaslar çerçevesinde aşırı ve yanlış kullanım nedeniyle ülkenin temel ekolojik sistemlerinin dengesinin bozulması, hayvan ve bitki türlerinin nesillerinin tehlikeye düşürülmesi, doğal zenginliklerin bütünlüklerinin tahribi yasaktır. Bakanlar Kurulu, ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı alanları, tabii güzelliklerin ileriki nesillere ulaşmasını emniyet altına almak üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla, Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esasları ile plan ve projelerin hangi Bakanlıkça hazırlanıp yürütüleceğini belirlemeye yetkilidir. Bu bölgelere ilişkin plan ve projelerin hazırlanmasında 3194 sayılı Kanunun 9 uncu maddesi hükümleri uygulanmaz. (2872 sa. K., md.9, Değişik, 3416/md.4)

Çevre kanununda bu değişiklikle birlikte önce 5 Temmuz 1988 tarihli Resmi Gazetede, 88/13019 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Gökova, Fethiye ve Köyceğiz - Dalyan özel çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir. Bu karar çok çeşitli çevrelerin olumlu veya olumsuz ilgisini çekmiş basında ve kamuoyunda çeşitli yönleriyle haftalarca tartışılmıştır.

Özel çevre koruma bölgelerinin ilanı kararına tepkiler kararı olumlu bulanlar, eksik bulunlar ve tümünden eleştirenler şeklinde üç grupta toplanmıştı. Kararı eksik bulanların en önemli eleştirisi, Türkiye'de korumaya alınması gereken daha çok yerin olduğu, sadece bir-

kaç bölgenin korumaya alınmasının diğer bölgeler üzerinde tehdit unsuru oluşturmaktadır. Kararı eksik bulanlardan Öymen (123), 5 Temmuz kararını olumlu bulmakla birlikte diğer korunmaya değer kıyılarımız açısından olumsuz gelişmeleri teşvik edeceği endişesini taşımaktadır.

Seyahat acentası, turizm işletmecisi gibi bazı grupların yöneticileri ise, koruma alanlarının yaygınlaştırılması ve tüm kıyı yörelerinde yatırım izni verme yetkisinin belediyelerden alınması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. 5 Temmuz 1988 tarihinde yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla Köyceğiz - Dalyan, Fethiye ve Gökova'nın özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesi üzerine, bazı çevreci grupların temsilcileri ise, "hükümetin olaya ciddi olarak sarılmadığını, sadece birkaç koyu korumaya almakla çevrenin korunmayacağını, bir koyu koruyup öbüründe inşaat yapma olayına tamamen karşı olduklarını belirtmişlerdir. Özel çevre koruma bölgesi ilanını bir bölme olayı olarak niteleyip bütün alanlar birbirinden etkilemeye için çevreyi bölerek korumanın mümkün olmadığını (124) ifade etmişlerdir.

TBMM Çevre Komisyonu üyesi ve SHP Milletvekili Güneş Gürseler ise, bu kararın Komisyonun hedefleri arasında yer aldığını, Tekirdağ'dan başlayarak tüm Türkiye için geliştirilmesi ve taviz vermeden uygulanma gerektiğini; alınan karar ile yapılaşmanın

123) Altan Öymen'in bu konudaki fikirleri aşağıya aynen alınmıştır. "Bu yurdumuzdaki önemi yeni yeni anlaşılmaya başlanan çevre koruması alanındaki atılmış ilk ciddi adımdır. Bu alanda şimdiye kadar pek çok hata yapılmıştır. En tipik olanı, bugün koruma altına alınmasının gereği nihayet fark edilmiş olan Gökova Körfezi'nde bundan dört yıl önce yapımına başlanan termik santraldir.

Onun gibi... Güney ve batı sahillerimiz "turistik tesis yapıyorum" diye alınan imar izinlerine dayanılarak - hem de birer çirkinlik anıtı halindeki- özel yapılardan oluşmuş "utanç duvarları"yla kapatılmıştır. Ve kapatılmaya devam etmektedir. Bu gidişe birkaç yerde de olsa ve çok geç de olsa nihayet "Dur" denilebilmesi, umut vericidir. Böylece Dalyan'daki -bütün dünyayı ilgilendiren- kaplumbağalar dahil, çevrenin doğal zenginliklerini gören veya duyan herkes rahat nefes alacaktır.

Tabii, bu "rahat nefes alma"nın daha yaygın hale gelmesi, bu özlemlerin kapsamının genişletilmesiyle mümkündür. Akdeniz'de Ege'de, Marmara'da, Karadeniz'de aynı tehlikeler altında kalan daha pek çok doğa cennetimiz var. Devletin koruyucu eli oralara da mümkün olduğu kadar kısa zamanda uzanmalıdır. Fazla vakit geçirmeye hiç gelmez. Çünkü oralardaki tehlike şimdi daha da büyümüştür. Kararname kapsamı içine giren yerlerle ilgili tedbirlerin bir "pilot uygulama" olduğu açıklanmıştır. Bunu işiten "işbirici" müteahhitler, "aman elimizi çabuk tutalım, pilotluk sırası buraya da gelmeden işi bitirelim" demeye, şimdiden başlamış olmalıdırlar." : Altan Öymen, "Umut Verici Bir Adım" Milliyet, 8 Temmuz 1988.

124) Cumhuriyet, "Korumaya Üç Tepki", 7 Temmuz 1988.

önleneceğini ve tüm doğal çevrenin korunacağını (125) belirtmiştir.

Karara, özel çevre koruma bölgelerinin tesbit edilen sınırlarının tutarsızlığı yönünde eleştiride de bulunmaktadır. (126) Mimar Ekinci ise; hem doğal sit hem de antik Psilis kentinin içinde yer aldığı üstelik yörenin en uzun kumsalının da bulunduğu arkeolojik sit alanı olan Köyceğiz yakınlarındaki Sarıgerme'yi örnek göstererek, böylesine önemli bir alanın, 5 Temmuz 1988'de ilan edilen özel çevre koruma bölgelerinin de dışında tutulmasını eleştirmektedir. Gerçekten de ilk hazırlanışında, koruma haritası Sarıgerme'nin hemen batısında bitip, doğusunda yeniden başlamaktadır. Aradaki "koruma dışı" alanda ise asıl korunması gereken binlerce yıllık kent kalıntılarını yok edencesine tesisler yükselmektedir. Psilis'in antik limanı da beton temeller altında kalmıştır. (127)

Özel çevre koruma bölgelerinin ilanında etkin bir rol oynamış olan dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın 1988'de ilk koruma bölgelerinin ilanı üzerine verdiği demeçler bu konudaki rolünü ortaya koymaktadır. Özal'ın görüşleri bugüne dek hükümetin ve ilgili kuruluşların politikasında fazla değişikliğe uğramadan devam ettirilmektedir. Özal: "bazı bölgeleri koruma kapsamına aldık. Bunda temel amacımız kıyıları korumak ve yat turizmini geliştirmek. Bir iki merkezde deniz kıyısından içerde olmak koşuluyla yoğun otel yapımına izin vereceğiz. Bunların dışındaki koylar korunacak. Bu otellerin bulunduğu yerlerde koylara tekneyle seferler düzenlenecek. Bu koylarda ise fazla bir yatırım olmayacak" şeklinde beyanatta bulunmuştur.

125) Cumhuriyet, "Korumaya Üç Tepki", 7 Temmuz 1988.

126) Örneğin Hikmet Çetinkaya'nın verdiği bilgilere göre; sınırların tespitinde sorunlar bulunmaktadır Kendi ifadesiyle, "Marmaris Karacasöğüt Limanı önünde Karacaada var. Karacaada koruma alanı içinde görülüyor. Oysa Karacasöğüt Limanı bu önlem alanının dışında. Yani Liman korunmaya alınmıyor, ada alınıyor. yine bir başka terslik şöyle: Gelibolu Limanı çevre korunmasına alınıyor, Gelibolu Adası ise alınmıyor. Bir başka örnek Köyceğiz'de Dalyan, İztuzu Sülüngür Gölü, Delikada, Dalyanköy. Bu yöreler çevreye özel koruma uygulanacak yerler arasında Oysa Köyceğiz Ekincik ve Maden İskeleyi koyları özel koruma dışında tutuluyor. Gökova Limanı, Sedir Adası, Karaca Adası, Gelibolu Limanı, Karaburnu, Hırsız Limanı vs. özel korumaya alınan yerler. Sedir Adası zaten doğal sit alanı, ama Çatı Limanı, Yedi Adalar, Mal Deresi, İngiliz Limanı gibi nice güzel koylar ve bükler koruma dışında bırakılmış.

Özel korumaya alınan yörelerin en kapsamlısı olan Fethiye Faralya Köyünden Belceğiz'e kadar uzanan Fethiye Körfezi'nde de bazı büyük özel yatırımcıların, holdinglerin izinli alanları veya tesislerinin bulunduğu Kalemli Yazmanı Koyu, Oyuktepe-Samanlık yöresi, Paçaviz Burnu gibi yerler koruma dışı tutulmuş ... koylardan ve büklerden söz ediliyor.: Hikmet Çetinkaya, "Ayrıcalık Niye?", Cumhuriyet, 7 Temmuz 1988.

127) Oktay Ekinci, "Çevremiz"de Demokrasi Bekliyor, E Yayınları, İstanbul 1991, s.45.

Dönemin Başbakanı Özal yaptığı açıklamalarla yapılacak uygulama ve kurulacak teşkilat hakkında da yönlendirici bilgiler vermiştir. Özal "Türk mimarlarının yanı sıra yurtdışından da ünlü mimarlar çağıracağız. Onlar bölgeyi araştıraraklar, inceleyecekler ve yapılmasında sakınca olmayan yatırımlara izin verecekler. Mimarlarla birlikte Başbakanlığa bağlı olarak çalışacak özel bir teşkilat kuracağız. Bu teşkilat doğrudan Başbakanlığa bağlı, ama Valiliğin de desteğiyle çalışacak. Eğer bu teşkilat gerekli görürse mevcut koruma alanlarını biraz daha genişletebilir. Koylarımızı önümüzdeki jenerasyona yemyeşil, betonlaşmamış bir şekilde bırakacağız" (128) demiştir. Özal'ın yabancı mimarlar getireceğiz şeklindeki açıklamaları mimarlar odası tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır.

İlk koruma alanlarının ilanında Özal'ın direktifleri ile bölgede birkaç aylık araştırma yapan Can Pulak'ın önerileri önemli rol oynamıştır. Asıl rol ise yöreyi yatla dolaşan, tatilini de bu yörelerde geçiren ve eşsiz güzellikteki koylara hayran kalarak ortaya atılan özel çevre fikrine katılan Özal'ındır. Özal'ın bu rolünü çok iyi görüp ifade edenlerin başında da Öymen (129) gelmektedir.

İlk özel çevre koruma bölgeleri ilanı günü yapılan resmi ve yarı resmi açıklamalara dayanarak Cumhuriyet Gazetesinin verdiği bir habere göre bir yetkili; "neden ilk olarak Köyceğiz, Fethiye ve Gökova seçildi?" biçimindeki soruyu; "çünkü buralar, turizm açısından en önemli bölgeler. Buraları kaybetmememiz lazım" diye yanıtlamıştır. Hükümet yetkilisi kararnamenin hazırlanmasının amacını "çevre korumacılığını belirli bölgelerde yoğunlaştırmak" olarak açıklamış ve "esas yapmak istediğimiz, özel çevre koruma bölgelerinde turizm planlamasını makro düzeyde yapmak. Planlar makro yapıldığında, sahilin gerisinde kalan alanı da geliştirme imkanımız olacak. Sahilin arkasında kalan alan, gelişmeye kapanıyor. Sahil bir otele veriliyor, arkası turizme kapanıyor. Sahilin bir tesis ta-

128) Cumhuriyet, "Kıyılarımızın Tümü Korunmalı", 9 Temmuz 1988.

129) Öymen: Ülkemizde -ve hele şimdiki dönemde- böyle şeyler, eğer emir yüksek yerden gelirse gerçekleşir. Son kararnamede de böyle olmuştur: Göcek ve Fethiye'ye yaptığı son gezilerde, oraların güzelliğine ve onları tehdit eden tehlikeyi bizzat gören Başbakan, "özel koruma" emrini hemen oracıkta vermiştir.

Usul böyle olduğuna göre, Başbakan'ın turistik gezilerinin sıklaşmasını -eleştirmek ne demek- teşvik etmeliyiz. O'na "Aman Bodrum'a da uğrayınız.. Kalkın'ı da teşrif buyurunuz.. Kuşadası'nı unutmayınız.." diye davetnameler göndermeliyiz. Ki, isterse Başbakan'ın başkentten daha da uzak kalması pahasına olsun..Bu sevindirici adımın arkası gelebilsin.." Altan Öymen, agm.

rafından kullanımı engellenecek" diye konuşmuştur. (130)

Hükümet yetkilisi "makro düzeyde turizm planlaması yapmak" gibi bilim adamları ve konunun uzmanlarının da katıldığı bir fikirden bahsetmekle umut verici gelişmelerinin habercisi gibi görünmüştür. Özel çevre koruma bölgeleri uygulamasının üst kadame yöneticileri veya yakın çevrelerine ait yapıların çevresini koruduğu görüşü uygulamadaki örneklerle açık bulunmaktadır. Bu nedenle çelişkiden bahsetmek mümkündür.

Özel çevre koruma bölgelerinin uygulamasında görülen tutarsızlıkların bir kısmı zaman içerisinde giderilmişse de; bazıları devam etmektedir. Hükümet yetkilileri ilk olarak çalışmaların başlatıldığı özel çevre koruma bölgelerinde kıyıların betonlaşmaması için pilot uygulamanın deneneceği, alınan sonuçlara göre, özel çevre koruma bölgelerinin genişletileceği, bu konuda İtalya ve İspanya'nın düştüğü hatalara düşmek istemedikleri doğrultusunda beyanat vermekle beraber; Köyceğiz, Fethiye ve Gökova'da yapılan tahsisler ile verilmiş ön izinlerin ve mevcut plan kararlarının iptal edilmeyeceğini, Gökova santralinin tamamlanacağını söylemektedirler.

Bir başka yanlışlık da, kıyıların betonlaşmaması ve turizmin gelişmesi istenirken; tarıma, ormanlara ve insan sağlığına da zarar veren Yatağan santrali örneği de ortadayken, doğal ve kültürel değerler açısından hassas olan bir sit alanına kurulmakta olan Gökova santralinin kapatılmamasıdır. Aynı şekilde betonlaşmayı önleyeceğiz denmesine karşın hemen ardından verilmiş olan tahsis ve ön izinlerin ve mevcut plan kararlarının iptal edilmeyeceğini duyurarak yapılaşmanın sürmesine "tesisleri doğaya uygun hale getirmek" şartı ile izin vermek de bize göre tutarlı değildir.

Nitekim, 10 Kasım 1989 tarih ve 20338 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 89/14406 sayılı Bakanlar Kurulu kararının ekine göre;

"12.6.1988 tarihli ve 88/13019 sayılı Kararnamenin eki Karar ile özel çevre koruma bölgesi olarak belirlenen yerlerde mevzuat hükümlerine göre yetkili mercilerce kendilerine kesin tahsis yapılmış olan yatırımcılardan Özel Çevre Koruma Bölgesi Başkanlığınca yatırımlarına izin verilmeyeceklere;

a) Turizm alanı veya merkezi olarak ilan edilen yerler ile Hazineye ait yerlerde,

b) Turizm alanı veya merkezi dışında kalan orman arazilerinden, Başbakanlık, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı'nca müştereken belirlenecek yerlerde,

"Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik" in 10uncu maddesinde öngörülen ilan şartı aranmaksızın Turizm Bakanlığı'nca arazi tahsisi yapılabilir. (md.1) 1 inci maddede belirlenen yerlerde kendilerine önizin verilmiş olan yatırımcılardan, bu izin süresi içinde gereken işlemleri tamamlayarak kesin tahsis aşamasına gelmiş bulundukları Çevre Koruma Kurulu'nca kabul edilenlere de 1 inci maddede öngörülen esaslar çerçevesinde yeni arazi tahsisi yapılabilir (md.2)

Yukarıda aynen aldığımız hukuki düzenlemeden yararlanarak, başlanmış inşaatların sürmesine izin verilmiş ve buralarda kendilerine arazi tahsisi yapılmış kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla da olsa başka arazilerin, ormanların, kamu mallarının yeniden tahsisine izin verilmiş olması bizce yerinde değildir. Turizm için ormanların, Hazine arazilerinin 49 yıllığına kiralanması neticesinde bu yeni alanlarda tahribat olmayacağını kim söyleyebilir. Kamunun malı olan bir arazinin özel mülkiyetin zilyetliğine verilerek halkın buralardan yararlanmasına kapatılması kamu yararı ilkesine terstir.

Özel çevre koruma bölgeleri uygulaması kararını tümünden eleştiren ve karşı çıkan Sönmez; Çevre Kanununun çevre korunması başlığını taşıyan 9. maddesinin çevrenin korunması ve geliştirilmesi amaçlarını aşarak, kamusal toprakların özel amaçlara yönlendirilmesi, kamusal taşınmazların özel mülkiyete dönüştürülmesine yol açacak nitelikte olduğunu belirtmektedir. Yasa maddesini ilginç olarak yorumlayarak, özel çevre koruma bölgesi esprisinin ortaya koymasının hukuki gereğinin ilk bakışta anlaşılır olmadığını (131) ileri sürmektedir.

Ülke çevre master planının hazırlanmasını öngören 389 sayılı "Çevre Müsteşarlığının Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"yi yürürlükten kaldıran (?) 383 sayılı Başbakanlık (Çevre Müsteşarlığı) Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kararname'de "ülke çevre master planından hiç söz edilmediği ve yasaların bile sahip olmadığı güç ve yetkilerin bu KHK ile Kurum'a, verildiği belirtilerek düzenleme eleştirilmektedir. Ayrıca gerçek ve tüzel kişilere ait taşınmazların kamulaştırılabildiği, ilgililere bu "özel koruma bölgesi"nden taşınmaz mal tahsisinin yapılabildiği, ada ve parsel bazına

131) Bu konuda bkz: M.Tului Sönmez, agm. s. 18.

kadar imar planlarını yapma ve yaptırma yetkisinin verildiği tüm imar planlama sisteminin tebdil ve tağyir edildiği, belediyelerin yetkisinde olan imar planlarının yapılmasının, onaylama ve yürürlüğe koyma yetkisinin ellerinden alındığı bu KHK milli emlakın bedelsiz olarak *ilgililere* devredilmesine imkan veren bir hukuk metni olduğu (132) ileri sürülmektedir.

Bize göre özel çevre koruma bölgelerinin ilan edilip buralarda başarılı uygulamaların gerçekleştirilebilmesi için güçlü teşkilata ve etkin bir devlet gücünün kullanılmasına ihtiyaç bulunduğu görüşünden hareketle bu alanların yönetiminden sorumlu Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı üstün yetkilerle donatılmıştır. Çevre Bakanlığının kurulmasıyla daha önce Başbakanlığa bağlı olan Kurum bu Bakanlığa bağlanmıştır.

C. ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİNİN KURUMSALLAŞMASI

Özel Çevre Koruma Kurumu kurulmadan önce bu alanların yönetimi için bir Turizm Bölge Valiliği gündeme geldiyse de, Özal'ın isteği ve bir bölge valiliği kurmanın zorluğu ve siyasi açıdan olumsuz görülmesi nedeniyle bundan vazgeçilmiştir. Çok sayıda çıkarın çatışmasına konu olan özel çevre koruma bölgelerinden sorumlu Kurum, bu çıkarlar nedeniyle bazı çevrelerden yoğun bir tepkiyle karşılanmaktadır.

88/ 13019 sayılı Bakanlar Kurulu kararının 1. maddesi "...kara ve deniz sınırları belirtilen alanlar(ın); çevre kirlenmesi ve bozulmasına karşı korumak, buraların doğal güzellikleri ve tarihi kalıntılarının gelecek nesillere intikalini teminat altına almak amacıyla "Özel Çevre Koruma Bölgesi" olarak tesbit ve ilan" olunduğunu belirtmektedir. Aynı kararın 2. maddesinde belirtilen bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esaslarıyla plan ve projeleri hazırlamaya ve söz konusu alanlarla ilgili yeni bir düzenleme yapılincaya kadar uygulamanın gerçekleştirilmesini temin maksadıyla on yıl süre ile kurulacak geçici teşkilat; 19 Ekim 1989 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş ve kuruluş Kararnamesi 13 Kasım 1989 tarih ve 20341 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığını Kuran ve görev ve yetkilerini belirleyen 383 sayılı KHK'nin amacı "... 2872 sayılı Çevre Kanununun 9. maddesine göre "Özel Çevre Koruma Bölgesi" olarak ilan edilen ve edilecek alanların sahip olduğu çevre değerlerini korumak ve mevcut çevre sorunlarını gidermek için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanma esaslarını belirlemek, imar planlarını yapmak, mevcut her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etmek ve re'sen onaylamak..."

olarak belirlenmiştir. (383 sa. KHK, md.1)

"Bölgenin bu Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı doğrultusunda korunması için her türlü icraatta bulunmak, araştırma ve incelemeleri yapmak ve yaptırmak, gerektiğinde tüm kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili dernekler ve milletlerarası kuruluşlarla işbirliği sağlamak" Kurumun yönetimine ve işletilmesine dair temel ilkeler arasında yer almıştır. (383 sa.KHK, md/1. b)

13 Kasım 1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Özel Çevre Koruma Kurumu-Başkanlığının kurulmasına dair 383 sayılı KHK'ye göre, Kurumun Merkez Teşkilatı Özel Çevre Koruma Kurulu, ana hizmet birimleri, danışma birimleri ve yardımcı birimlerden oluşur. (md.4) Başkanlık genel hükümlere göre taşra teşkilatı kurmaya yetkilidir. (md.5) Kurumun taşra teşkilatı olan Muğla Bölge Müdürlüğü'ne bağlı, Fethiye, Köyceğiz ve Gökova'da birer şube müdürlüğü kurulmuşsa da; Muğla Bölge Müdürlüğü Haziran 1991 de 91/1803 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırılarak, İzmir, Muğla, Antalya, İçel, Aksaray ve Denizli'de özel çevre koruma müdürlükleri kurulmuştur.

Kurumun merkez teşkilatı Özel Çevre Koruma Kurulu, ana hizmet birimleri, danışma birimleri ve yardımcı birimlerden oluşur. (383 sa. KHK, md.4) Başkanlık genel hükümlere göre taşra teşkilatı kurmaya yetkilidir. (383 sa. KHK, md.5) Aşağıda Özel Çevre Koruma Kurumu merkez teşkilatı birimleri açıklanmaktadır.

1) Özel Çevre Koruma Kurulu

Özel Çevre Koruma Kurulu Çevre Bakanlığı Müsteşarının Başkanlığında, Turizm Bakanlığı Müsteşarı, Çevre Müsteşarı, Orman Genel Müdürü ile Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanından oluşmaktadır. Kurul Başkanın çağrısı üzerine toplanmakta, kararlar oy çokluğu ile alınmaktadır. Oyların eşitliği halinde Kurul Başkanının bulunduğu taraf üstün sayılmaktadır. (md.6)

Özel Çevre Koruma Kurulunun görev ve yetkileri ise şunlardır (383 sa. KHK, md.7):

a) Uluslararası anlaşmalar dikkate alınmak suretiyle bölgedeki kara, kıyı ve deniz kaynaklarının verimliliklerinin korunmasını, kirlenmesinin önlenmesini, bölgenin geliştirilmesini ve tükenmiş stokların yeniden korunmasını sağlayıcı hedefleri belirlemek, alınması gerekli

tedbirlerin araştırılmasını sağlayarak bu amaçla yapılan faaliyetleri izlemek,

b) Özel Çevre Koruma Bölgesindeki, varsa; çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamen veya kısmen, plan değişiklikleri de dahil ada ve parsel bazına kadar yaptırılması veya değiştirilmesi, yoksa; gerekli görülen her ölçekteki yeni plan ve projelerin Kurumca yapılması veya yaptırılmasına dair temel ilkeleri belirlemek,

c) Özel Çevre Koruma Bölgesinde hangi çeşit tesislerin nerelerde yapılacağına, bu konuda ilgililere taşınmaz mal tahsisine ve yapı izni verilmesine ilişkin esasları belirlemek,

d) Bölgedeki her türlü tesisten ve yatlardan alınacak ücretleri tesbit etmek,

e) Altyapı plan, proje ve tesisleri hakkında karar vermek,

f) Koruma ve kullanma esasları ile ilgili her türlü prensip kararı almak,

g) Kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmaz malların yürürlükteki genel hükümlere uygun olarak kamulaştırılmasına karar vermektir.

Özel çevre koruma bölgelerinin milli park ve benzeri koruma statülerinden bir önemli farkı da bu statü içine giren alanda yapılaşma şartlarını belirlemek ve diğer kullanım düzenlemelerini yapmakla birlikte arazinin genelde kamulaştırılmadan bırakılmasıdır. Oysa diğer koruma sistemlerinde arazinin kamulaştırılması yapılarak tüm faaliyet ve kullanımlar tamamen Orman Bakanlığı Milli Parklar Dairesince yürütülmektedir. Özel çevre koruma bölgelerinde gerektiğinde 383 sayılı KHK'nin 6/d maddesi gereğince kamulaştırma yapılmakla birlikte, daha çok arazinin sahibinde bırakılması, koruma alanı sınırlarında 1. ve 2. derece arkeolojik sit ile 1. derece doğal sit üzerinde arazisi bulunanlara 1990 tarihli takas yönetmeliği uyarınca Hazine arazileriyle sit alanı üzerindeki özel mülkiyete konu arazinin değiştirilebilmesine imkan tanınmaktadır. Arazi takası için yapılan başvuru sayısı az olduğu gibi, bu başvurular da zamanında ve arazi sahibini tatmin edecek şekilde sonuçlandırılmamaktadır.

Görüldüğü gibi Kurulun görevleri Bölgelerdeki yatlardan ve her türlü tesisten alınacak ücretleri tesbit haricinde, genel hükümlere uygun olarak temel ilkeleri belirlemek ve prensip kararları almak, ve yapılan uygulamaları izlemek şeklindedir. Uygulamayı yapmak ise

Başkanlığın ana hizmet birimleri olan Etüt Plan Proje Uygulama Dairesi Başkanlığı ile Çevre Koruma Araştırma ve İnceleme Dairesi Başkanlığının görevleri arasındadır.

2) Etüt Plan Proje Uygulama Dairesi Başkanlığının Görevleri

a) Bölgenin, varsa; çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamen veya kısmen, plan değişiklikleri dahil ada ve parsel bazına kadar imar mevzuatındaki plan yapım ve teknik esaslarına göre yeniden incelenmesini, doğal çevreyi olumsuz yönde etkileyeceği belirlenen projelerin yeniden yapılmasını, yerli ve yabancı kişilere yaptırılmasını veya değiştirilmesini; yoksa; gerekli görülen her ölçekteki yeni plan ve projelerin imar mevzuatındaki teknik esaslara göre yapılmasını veya yaptırılmasını sağlamak,

b) Kamu Kurumu ve Kuruluşlarınca yapılan veya yaptırılacak enerji, sulama, ulaştırma, orman yolu ve benzeri tesisler ile tabii kaynak kullanım tesisleri ve bunların müstemilatının koruma ve kullanma esaslarına uygunluğunu incelemek ve görüşünü Başkanlığa bildirmek; koruma alanlarında inşaat sezonlarının başlangıç ve bitiş tarihlerini tesbit ederek Başkanlığa bildirmek,

c) Belediye sınırı ve mücavir alanları ile köy yerleşik alanlarının belirlenmesi aşamasında, bu kararların koruma ve kullanma esaslarına uygunluğunu incelemek ve görüşünü Başkanlığa bildirmek,

d) Haritası olmayan alanlar için harita yapmak veya yaptırılmasını sağlamak, plan yapılması için gerekli haritaları ilgili Kamu Kurum ve Kuruluşlarından temin etmek,

e) Bölgede altyapıyı planlamak, altyapı proje ve tesislerini yapmak veya yaptırılmasını temin etmek ve Başkanlıkça verilecek diğer görevleri yapmak Etüt Plan Proje Uygulama Dairesi Başkanlığının görevleri arasında yer almaktadır. (383 sayılı KHK, md.12)

3) Çevre Koruma Araştırma ve İnceleme Dairesinin Görevleri

a) Bölgede taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuatla koruma altına alınan tarihi eserler ile canlı ve cansız varlıkların korunması için gerekli tedbirleri Başkanlığa teklif etmek,

b) Kara, kıyı, akarsu, göl ve deniz kaynaklarının verimliliklerinin korunması, geliştirilmesi ve tüketilmiş stokların yeniden kurulması için gerekli araştırma ve incelemeleri

yapmak veya yaptırılmasını temin etmek,

c) Bölgedeki sosyal ve ekonomik aktiviteler ile bu aktivitelerdeki gelişmelerin incelenmesini sağlamak, bundan çıkardığı sonuçları koruma açısından değerlendirerek Başkanlığa bildirmek,

d) Bölgedeki kara ve su avcılığı ile ilgili korumaya yönelik tedbirleri İl Av Komisyonu-na bildirilmek üzere Başkanlığa teklif etmek,

e) Bölgenin özelliklerine göre Bölgedeki mahalli araştırma ve ölçmelere ait araç ve gereci olan Kurumlardan da yararlanarak kirlenme standartlarını belirlemek,

f) Bölgede her türlü alıcı ortamın kirlenmeden korunması amacıyla, ilgili mevzuata göre tesbit edilen kirletici tesisleri Başkanlığa bildirmek,

g) Belediye ve mücavir alanlar dışındaki alanlarda çöp toplama işlerinin Valiliklerle birlikte organize edilmesi için gerekli ön çalışmaları yapmak,

h) 1/25.000 ölçekli planlarda hassas zon olarak gösterilerek onaylanan Bölgedeki faaliyetleri izlemek, bu zonlar içinde bulunan planlarla fonksiyon getirilen kamu mülkiyetindeki alanların işletilmesini ve denetlenmesini sağlamak,

ı) Gemi, yat ve benzeri deniz araçlarının Bölgedeki geçişlerini düzenlemek ve bölgeye zarar verecek boşaltma ve atık tasfiyesi eylemlerini izlemek ve bunlar hakkında cezai işlemlerin uygulanması için gerekli evrakı tanzim ederek Başkanlığa sunmak ve Başkanlıkça verilecek diğer görevleri yapmak Çevre Koruma Araştırma ve İnceleme Dairesinin görevleri arasındadır. (383 sa. KHK, md.13)

4) Başkanlık

Başkan, Kurumun en üst amiridir ve Kurumun hizmetlerini , mevzuata, milli güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekle ve Kurumun faaliyet alanına giren konularda diğer yurt içi ve milletlerarası kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyon sağlamakla görevli olup, aynı zamanda kurumun ita amiridir. (md.8)

Başkan, a) Özel çevre koruma bölgesi olarak ilan edilen alanların, doğal güzellikleri ve tarihi kalıntılarının ekolojik dengesinin korunması hususunda her türlü araştırma ve incele-

meleri yaptırarak, gerekli tedbirleri almakta veya aldırarak,

b) Bölge ile ilgili her ölçekteki yeni plan ve projeyi re'sen onaylamakta,

c) Kurulca belirlenen esaslar doğrultusunda hangi çeşit tesislerin nerelerde yapılacağına, bu konuda ilgililere taşınmaz mal tahsisine ilişkin kararları yürürlükteki mevzuata göre almakta ve uygulanmasını sağlamakta,

d) Kurulun kararlarına ve yürürlükteki mevzuata uygun olarak taşınmaz malların kamulaştırılması için gerekli işlemleri yapmakta,

e) Bölgede her ölçekteki planlarla günöbirlik alan olarak ilan edilen özel mülkiyet dışındaki alanların ve kumsalların irtifak hakkı Başkanlığa geçmektedir. Başkanlık bu yerleri işletmekte veya işletilmesini sağlamaktadır.

Başkanlık makamı, benzer kurumlardan biraz farklı olarak daha fazla yetkiyle donatılmış olup; başkan, sadece kurumun sorumlu makamı, koordinatörü, ita amiri değil aynı zamanda bazı görevleri fiilen yapmak veya yaptırmakla da görevlidir. Başkana koordinasyonu sağlamada yardımcı olmak üzere başkan yardımcısı atanabilirken diğer görevler mevzuata göre doğrudan Başkanın üstünde gözükmektedir. Bu görevlere Başkanın tek başına yetişmesi oldukça güçtür. Bu görevlerin niteliğine göre Kurul, Başkan yardımcıları ve ana hizmet birimleri arasında paylaştırılması daha uygun olduğu düşünülmektedir.

5) Özel Çevre Koruma Fonu

383 sayılı KHK ile Bölgenin korunması için araştırma faaliyetleri; tesisler ve altyapı tesislerinin yapılması, yaptırılması veya onarımı, bölgenin temizliği; personel yetiştirme ve eğitim faaliyetleri ile Bölgedeki araştırma, tanıtım ve denetim giderleri kira ve temsil giderleri, teknoloji ve proje satın alınması, proje yarışmaları düzenlenmesi; çevre düzenlemesi ile hayvan ve bitki nesillerinin korunması ve ıslahı için yapılacak çalışmalarda kullanılmak üzere bir fon tesis edilmiştir.

Bu Fon'dan Başkanlığın Bölgedeki hizmetleri ile ilgili her türlü tesisi yapacak gerçek ve tüzel kişilere kredi yardımı ile Bölgenin korunması ve iyileştirilmesi için her türlü araç-gereç, malzeme, tüketim malları ve hizmet alımı için de harcama yapılmaktadır. Bölgenin sahip olduğu çevre değerlerini korumak ve çevre sorunlarını gidermek amacıyla kurulan Özel

Çevre Koruma Fonunun gelirleri;

- a) Başbakanlık bütçesinden Fon'a aktarılacak meblağlar,
- b) Her türlü tesis ve yatılardan alınacak ücretler,
- c) Fon'dan verilecek kredilerden alınacak faizler ve diğer faiz gelirleri,
- d) Her türlü yardım ve bağışlar ile iç ve dış krediler,
- e) Diğer Fon'lardan bu Fon'a aktarılacak gelirler ile Çevre Kirliliğini Önleme Fon'unun yıllık gelirlerinin % 20'si,
- f) Kira ve işletme gelirleri, Bölgedeki diğer günübirlik alan olarak işletilen alanların gayri safi gelirlerinin % 35'i,
- g) Her türlü tanıtım, basım ve yayım işlerinden elde edilen gelirler,
- h) İmar planları yapımına ve harita yapımına iştirak bedelleri,
- 1) Fon'un yıl sonundaki kârlarının ertesi yılın fon bütçesine beş yıl süre ile gelir kaydedilmesinden oluşmaktadır.

6) Özel Çevre Koruma Bölgelerinde Yapılaşma Esasları

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatı ile 383 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede düzenlenen koruma ve yapılaşma esaslarının uygulanmasını sağlayacak gerekli denetimleri yaparken, "Özel Çevre Koruma Bölgelerindeki Yapılaşma ve Çevre Koordinasyon ve İşbirliği Esas ve Usulleri"ni belirlemiş ve bu mevzuat hükümlerinin özel çevre koruma bölgelerindeki kamu kurum ve kuruluşları ile Valilikler ve Belediyeler ve ilgililerce gözönüne alınmasını istemiştir.

İmar uygulamaları ile ilgili belirlenen hükümler aşağıda gösterilmiştir.

1) 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığına verdiği yetkiye dayanılarak, özel çevre koruma bölgelerine ait planlar Kurum Başkanlığınca yapılacak, yaptırılacak ve onaylanacaktır. Bu planlarda Kurum dışında hiç bir merci tarafından tadilat ve ilave yapılmayacaktır. Ayrıca planlamaya ilişkin olarak,

a) Bölgede hangi kullanımların nerelerde hangi ölçülerde yer alacağı uygulama imar planı olmayan yerlerde 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı veya 1/5.000 ölçekli nazım imar

planları ve bu planların ilgili hükümleri ile belirleneceği,

b) Planlarda belirtilen kullanım alanlarında, kullanım amacı dışında hiç bir tesis yapılamayacağı, yapılacak tesisler sonradan hiç bir şekilde planda gösterilen amaç dışında kullanılamayacağı,

c) Kurum Başkanlığının görüşü alınmadan hiç bir kamu arazisinin hiç bir amaçla bir diğer kamu kuruluşu veya özel kişi ve kuruluşa devir, takas veya satışa konu edilemeyeceği,

d) İmar planı üzerinde belirlenen yoğunluğunun hiç bir şekilde artırılmayacağı ve Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığının onayı alınmadan plan değişikliği yapılamayacağı,

e) İmar uygulaması en az bir yapı adası ölçeğinde yapılmadan o adadaki parsellere inşaat ruhsatı verilemeyeceği hükmüne bağlanmaktadır.

2) Çevre düzeni planlarının onaylanmasından sonra planların uygulanması ve uygulamaların hükümlerine uygunluğunun denetim ve kontrolü, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde Belediyeler, bu alanlar dışında Valiliklerce (Bayındırlık ve İskan Müdürlüklerince) yürütülecektir.

3) Verilen inşaat ruhsatları ile imar durum belgesinin bir örneğinin on gün içinde Başkanlığa gönderilerek, ruhsatların Özel Çevre Koruma Kurumunca onbeş gün içinde plan kararlarına uygunluk yönünden incelenerek, neticesi uygun olanlar için cevap verilmeyeceği ancak plana aykırı olan ruhsatların, ruhsatı veren mercie bildirileceği belirlenmiştir.

İnşaatların ruhsat ve eklerine uygunluğu ilgili belediye ve Valilikçe 3194 sayılı Kanun ve Yönetmelik hükümlerine göre denetlenecektir.

İlgili merciler tarafından plan hükümlerine aykırı olarak ruhsat verildiği veya yapılaşmaya gidildiği takdirde kusur ve ihmali görülen sorumlular hakkında 3194 sayılı İmar Kanununun 32. ve 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 19/d maddesi hükümleri gereğince işlem yapılması sağlanacaktır.

Görüldüğü gibi Kurum, bu bölgelerin korunmasını sağlayacak en önemli araç olarak imar çalışmalarını görmekte ve mevzuatın kendisine verdiği yetkileri kullanarak Valilikler ile Belediyeleri, kararlarını uygulayıcı konumuna getirmektedir. Kurum yetki açısından güçlü olmakla birlikte; bir yanda aşırı merkezîyetçilik, diğer yanda yetkisiz ve dağınık uygulama bi-

rimleri ile etkin olamamakta yapılaşma ve tahribat yine de sürmektedir. Bu konuda, Datça Gebekum'dan yerel idari binaların yapılması için kum alınması ve Foça'da Hükümet Konağı inşaatı sırasında antik kent duvarlarına rastlanması gibi haberlerin basına sürekli malzeme olduğu bilinmektedir. Şüphesiz ortaya çıkan olumsuzluğu tek başına iletişim noksanlığı ile izah etmek mümkün değildir. Sıs sık tekralanıldığı gibi çevrenin çıkar çatışmalarından etkilenebilmesi, gerek yerel gerekse ulusal baskı gruplarının etkisiyle akılcı kararlar ya alınamamakta ya da alınsa bile uygulanamamaktadır. İzleyen bölümde bu konunun tipik örneklerinden biri olan Foça, özel çevre koruma bölgeleri uygulaması açısından ele alınmaktadır.

IV- DEĞERLENDİRME

Özel çevre koruma bölgeleri ve benzer doğal ve kültürel değerleri koruma sistemlerinin başarıyla uygulanabilmesi, topluma ve toplumumuzun fertlerine hakim olan tüketim anlayışı ve çıkarları maksimize etme isteğinin temel hedef olmaktan çıkarılması, yani insanların dünya görüşlerinde esaslı değişiklikler yapılması ile mümkün olabilir. Daha çok kazanmak ve tüketmek, daha iyi yaşamak olunca doğanın korunması özel sistemlere rağmen güçtür. Bu alanlar spekülasyon ve yatırımcı açısından yüksek bir potansiyel değer taşıması devam ettikçe, çıkar çevrelerinin ilgi odağı olmaktan kurtarılması kolay olmayacaktır.

Doğanın ve çevre değerlerinin korunması için doğaya saygılı anlayışı, hayat felsefesini sağlayıcı eğitim faaliyetlerine ağırlık vermek gerekir. Ancak böyle köklü bir anlayış değişikliği, eğitim yoluyla da kotarılamaz. İnsanların hayat ve ahlak anlayışlarında doğaya saygılı olma yönünde değişiklik yapmak yerine doğayı korumanın neticede bilimsel, sağlık ve özellikle de ekonomik yönden olumlu faydalar sağlayacağını bundan tüm insanlığın ve tek tek fertlerin kazançlı çıkacağını anlatılmaya çalışılması daha pratik bir çaba olabilir.

Dünya üzerinde sınırlı alanları koruma bölgesi ilan edip sözkonusu alanların büyük bir kısmını halka kapatmak yerine daha geniş alanları ekolojik değerlerin de gözetildiği ülke ve bölge planlaması araçlarını kullanarak, planlı ve doğal dengenin gereklerine uygun kullanımlara açmak, ancak çok hassas zonları yasak bölge ilan edip insanların olumsuz faaliyetlerinden korumak şeklinde bir politika izlenmesidir. Milli park ve benzeri koruma alanlarında hassas zon, insan faaliyetlerine açık koruma zonu gibi kullanım şekilleri mevcutsa da bizim önerimiz, bunun ülke kaynaklarını tespit edip ülkesel planlamanın bir gereği ve daha yaygın bir şekilde yapmaktır.

Mevcut özel çevre koruma bölgeleri veya bu nitelikteki diğer kıyısız ve turistik yerleşimler üzerindeki yoğun ikincil konut ve turistik tesis baskısını azaltmanın yollarını aramak ve zorunlu yapılaşmanın esaslarını doğaya ve tarihi kültürel değerlere en az zarar verecek nitelikte yapmanın alternatifleri üretilmeye çalışılmalıdır. Yazlıklar ve turistik tesisler yoluyla, ülke kaynaklarının 1-3 ay süren bir tatil için israf edilmemesi için önerimiz devre mülk ve devre tatil uygulamalarıdır. Ülkemizde denenmeye başlanmış bu uygulamaların başarılı ve etkin olabilmesi için yaz ayları dışında kış aylarında da tatil yapmaya uygun yapılaşmayı sağlamak ve yaz ayları dışında tatil yapmayı da teşvik etmek gerekmektedir.

Bir başka alternatif olarak gözüken soft turizm veya yumuşak turizm ile insanları yaylalara dağlara, köylere çekmeye çalışılmakta böylece; turizm türleri çeşitlendirildiği gibi kıyısız alanlardaki turizm baskısının azaltılması da amaçlanmaktadır. Ancak soft turizm çok dikkatli kullanılması gereken bir yöntem olup ; yayla, dağ, orman gibi yerlerdeki turizm faaliyetlerinin olumsuz etkisi kıyılardakinden daha ağır olabilmektedir. Yayla turizminin olumsuz bir diğer etkisi de kültürel yozlaşma ve bozulma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kıyılardaki turistik tesis ve diğer yapılaşmalara karşı önerilen bir başka alternatif ise kıyısızdaki yapılaşmaları kıyısızdan içerilere çekerek, kıyıları kamu yararı amacına uygun olarak halkın kullanımına ayırmaktır. Bu, kıyılardaki kumsal ve denizden halkın daha rahat faydalanabilmesini sağlamak açısından ve kıyının hemen dibinde kurulmuş bir tesisin atıklarını denize boşaltmasını azaltmak açısından olumlu olabilir. Kıyı ve diğer yerleşimlerde asıl çözüm yeterli altyapı tesislerini yaparak bunları işletmekten geçmektedir.

Özel çevre koruma bölgeleri uygulamasının bütünsellikten uzak anlayış, belirsizlik ve politakasızlıklar devam ettiği sürece başarı şansı yüksek değildir. Nitekim, Köyceğiz-Dalyan, Fethiye ve Gökova için yapılan 1/1.000 ve 1/25.000 ölçekli planlar ve bölgelerin özelliklerini gösteren çalışmalar Kurumca yayınlanmış olup, sözkonusu planların kendi içinde tutarlı olduklarını söylemek mümkündür. Ancak bu planların bir ülkesel planın yönlendiriciliğinde yapılmamış olması bir eksikliktir. Yine de, böyle koruma amaçlı ve kırsal alanları da kapsayan bir planın bölgenin ekolojik özelliklerini de gözetenek yapılmış olması doğal ve kültürel değerlerin korunma şansını arttırmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ÖZEL ÇEVRE KORUMA

BÖLGESİ OLARAK FOÇA ÖRNEĞİ

I- TARİHTE BİR YERLEŞİM BİRİMİ OLARAK FOÇA

Batıda İzmir Körfezi, Doğuda Menemen ilçesi, Kuzeyde Çandarlı Körfezi ile çevrili olan Foça, İzmir'e, 65 km uzaklıkta İzmir İlinin en küçük yüzölçümlü ilçelerinden biridir. İzmir Çanakkale karayoluna 26 kilometrelik bir karayolu ile bağlı olan ilçede bugün dört adet belediye teşkilatı olan yerleşim birimi bulunmaktadır. Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi ise yaklaşık Foça Belediyesi sınırları ile çıkışan 27.5 kilometrekarelik alanı kapsamaktadır. Aşağıda Foça Belediyesinin kapsadığı alana ilaveten bu alanla yakın etkileşim içindeki Foça ilçesinin de tarihi ve sosyo-ekonomik gelişmesi bir bütün olarak ele alınmaktadır.

A. FOÇA'NIN TARİHİ GELİŞİMİ

Tarih sahnesinde yaklaşık üçbin yıldır önemli bir rol oynayan Foça'nın (133) kuruluşuna ve adına ait iki ayrı görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre; Orta Yunanistan'da Peleponnes yarımadasında yaşayan Phokisliler, Atinalı Philogenes ve Damos yönetiminde Anadolu'ya gelmişlerdir. Bölgeye hakim olan Kyme (Aliağa) halkının verdiği izin ile Foça'da yerleşmişlerdir. Yunanistan'ın Dor istilasına uğramasıyla Batı Anadolu'ya gelerek Foça'ya yerleşen halkın önderinin adının Phokos (fok) olmasına ithafen yerleştikleri bu alana da Phokaia adı verilmiştir.

İkinci görüşün savunucusu Josef Keil ise, önceki düşüncenin İon kolonizasyonunu

133) Foça'nın tarihi gelişimi; A. Ülkü Aksu, "Foça Yarımadasının Tarihi Gelişimi", Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1985, s.1-38; Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/1000 Revizyon İmar Planı Açıklama Raporu, Ankara 1991, s.1-2; Ömer Özyiğit, "Foça ve Phokaia Halkı Nereye Giriyor!" Egemimarlık, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2, s.20-21; Foça Belediyesi, Foça (Phokaia) Tanıtım Broşürü, tarihsiz; Neşe Önen, Sernur Özyurt, Gülnur Yağcı, "Foça Tarihsel Su İletimi", Ege Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 1978, s.2-7; Ziyaeddin Bilgin, "Foça Açmazı (veya Gelin Foça'nın Yok Olmasına Engel Olalım)", Egemimarlık, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2, s.24-26. den derlenmiştir.

Attika'ya bağlamak gayretinden doğduğunu belirtmektedir. (134) Buna göre, Phokaia adı Foça limanı önündeki siren kayalıkları olarak anılan adaların deniz yüzeyine çıkmış fok balıklarına benzemesi nedeniyle Yunanca fok balığı (Phokaia) sözcüğünden gelmektedir.

Foça Şehrini kuranların Teos ve Erythrai'den gelenler olduğu yönündeki görüşler ise, Ekrem Akurgal'ın 1951-55 döneminde yarımada da yaptığı kazılarda elde ettiği Doğu Yunan stilineki geç geometrik kap parçaları sayesinde, Foça'nın Teoslular ve Erythraılar tarafından 8.yüzyıl ortalarında kolonize edildiğine ilişkin görüşü güçlendirmektedir. Erythrai (bugünkü Çeşme ilçesi Ildır Köyü civarı) ve Teos şehirlerinden üç kral alarak Codrus sülalesine giren Phokaialılar, böylece İon Birliği Panionium'a kabul edilmişlerdir. İonlar, Batı Anadolu da Çanakkale'den Muğla'ya kadar uzanan sahil şeridinde 12 ayrı merkezde kent kurmuşlardır.

Önce Büyükdeniz ve Küçükdeniz arasındaki Akropol'e yerleşen Phokaialılar, Hellenistik ve Roma dönemlerinde daha geniş alanlara yayılmışlardır. Phokaialılar yük gemileri ve yüksek hızlara ulaşabilen 50 kürekçili ve 500 yolcu taşıyabilen hızlı gemileri ile Atlantik kıyısındaki gümüş madenleri ile ünlü, zengin Tartessos kentine kadar uzanmışlardır. Akdeniz'in engin sularına açılan Phokaia gemileri, birçok kıymetli madeni bir limandan diğerine taşımışlardır. Tartessos kralının yardımıyla Phokaia, güçlenen Perslere karşı 18-20 metre yüksekliğinde surlarla çevrilmiştir.

Phokaialılar, ticaretin yanısıra geniş bir kültürel yayılma da göstermişlerdir. Phokaia'da diriliğin ve erken uyanışın sembolü olan horoz figürü (135), tahta yontu olarak gemilerin baş taraflarında, topraktan heykelcik olarak da halk meclislerinde, tapınaklarda ve Agora'da kutsal bir simge olarak yer almaktaydı.

Bir Phokaia kolonisi olan Elea, ileride Zenon ve Parmenides gibi iki büyük filozofu düşünce dünyasına kazandırmıştır. Phokaia, elektron adı verilen altın ve gümüş alaşımından yapılmış, dönemin piyasasında oldukça kıymetli olan paraları ile olduğu kadar mor renkli boyası ile de ün kazanmıştır. Phokaialıların Fransa kıyılarına yazıyı

134) A. Ülkü Aksu , adı geçen tez, s.18

135) Fransızlar'ın ulusal sembolü olan "Gal Horozu"nun Phokaialılar tarafından Fransa kıyılarına getirildiğine dair bir görüş de vardır. Marsilya'nın eski liman girişinde yer alan bir yazıttaki "Oturdüğünüz bu şehir, M.Ö. 600 yılında Phokaia'dan gelen denizciler tarafından kurulmuştur ve uygarlıkları buradan yayılmıştır" ifadesi de bu görüşü doğrulamaktadır.

götürdüğü ve Akdeniz sahillerine zeytinciliği yaydığı da bilinmektedir.

Phokaialılar, Hellen uygarlığı döneminde ilk uzun seferlerini yaparak, Adriyatik-Tyrrhenia denizlerine ve İberyia sahillerine kadar ulaşmayı başarmışlardır. Phokaialı tüccarlar, İon ticaretinde büyük rol oynadıkları gibi, Mısır'daki Naukratis'i kurarak, deniz ticaretinin gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. (Miletos) Millet ile beraber, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki Lampakos'u (Lapseki) ve Karadeniz'deki Amisos'u (Samsun) kurmuşlardır. Phokaialılar, Batı Akdeniz'de, Güney İtalya'da Lucania'nın batı kıyısındaki Elea (Veelia), Korsika'da Alalia, Fransa'da Massalia (Marseilles), İspanya'da Empori (Ampuria) olmak üzere 20'den fazla ticari koloni kurarak ve deniz ticaretinde önemli merkezler yaratmışlardır.

M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında tarih açısından en önemli olay Pers egemenliğinin yayılmasıdır. Milattan önce 546 yılında Pers komutanlarından Harpagos, Phokaia kentini kuşatmıştır. Bu kuşatma, Phokaia'nın o tarihe kadar yaşadığı altın çağının sona erdiği olmuştur. Phokaialılar, teslim olmaksızın Pers garnizonunu kılıçtan geçirerek Phokaia'ya geri dönmek üzere yemin ederek gemilerine değerli eşyalarını yükleyip Sakız adasına oradan da, 20 yıl önce kurmuş oldukları Kyrnos (Korsika) adasındaki Aolia kolonisine giderek yerleşmişlerdir. Daha sonra vatan hasretine dayanamayıp dönenler çıkmışsa da, Korsika'ya yerleşen Phokaialılar buradan kısa zamanda Akdeniz ticaretini ele geçirerek yeni bir kolonizasyon hareketi başlatmışlardır.

Phokaialıların yayılması Kartacalıları rahatsız etmiş ve aralarında çıkan savaşta Phokaialıların donanması yok edilmiştir. Bu yenilgiden kurtulanlar ise Rhegium'a, oradan da Ointriya'ya gitmişlerdir. Orada Elea şehrini kurmuşlar ve yeminlerini bozarak Phokaia'ya geri dönmüş olan Phokaialılar ise, Perslerin elinde esir düşmüşler, halkın yarısı öldürülmüş ve ticari güçleri kaybolmuştur. M. Ö. 490 larda Pers hakimiyetine karşı kurulan 12 İon kentinden oluşan İon donanmasına katılmışlardır. M.Ö. 496 da Lade deniz savaşında 350 parçalık donanmaya 3 parça gemiyle katılmalarına rağmen, donanma komutanlığına Phokaialı Dionyios seçilmiştir. Kara savaşçıların deniz disiplinine yatkın olmamaları nedeniyle zayıf düşen İonlar, Pers donanmasının ani bir saldırısı ile büyük bir yenilgi almışlardır. İon kentleri Pers hakimiyetine girerken, Phokaia ise savaş sonrası vahşetten payını almıştır.

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender Pers egemenliğini ortadan kaldırarak Phokaia ve diğer kentlere özgürlüklerini vermiştir. Böylece Ön Asya halklarının ve kültürlerinin kaynaşp biçimlendiği bir tarih ve kültür dönemi açılmıştır. Bu yeni dönem "Hellenistik Devir" adını taşımaktadır. İskender'in ölümünden sonra Phokaia, önce Seleukosların, daha sonra da Bergama Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir.

M.Ö. 190 yılında ise Romalılar kenti kuşatıp ele geçirdikten sonra yağmalamışlardır. M.Ö. 133 yılında ise Bergama'nın son kralı Attolos'un bıraktığı vasiyetname ile Phokaia'ya kolayca sahip olan Romalılar, önce yerleşimi yakmak istemişler, ancak araya giren Massalialıların sayesinde yakılmaktan kurtarılan Phokaia, bir süre sonra Pompeius tarafından "serbest kent" ilan edilmiştir. Phokaia, Erken Hristiyanlık döneminde, bir piskoposluk merkezi; geç Roma döneminde ise Asya eyaletine bağlı zayıf bir kent olarak varlığını sürdürmüştür.

M.S. 4. yüzyıldan sonra Doğu Roma İmparatorluğunun "Therakesion Tema"sı içinde bulunan Phokaia şehri 10. yüzyıla kadar bir Bizans şehri olarak kalmıştır. Zayıflayan Bizansa yardım eden Venedikliler Bizans sularında vergisiz ticaret yapma ve dolaşma hakkı almışlardır. Phokaia'da M.S. 1082 yılında bir ticaret kolonisi kurma hakkını alan Venedikliler, kenti onarımdan geçirerek bir dışkale inşa etmişlerdir.

1078-81 yıllarında savaş tutsağı olarak Bizans sarayında bulunmasına rağmen ayrıcalık ve yetkiler kazanmış Türkmen Beyi Çaka Bey, bu dostluğunu devam ettiremeyecek ve Batı Anadolu'da bağımsızlığını ilan ederek Bizans'a karşı savaşmış ve 1086 yılında Smyrna'yı, daha sonra Chios, Samos, Lesbos adalarını Klazomenai ve Phokaia'yı ele geçirmiştir.

13. yüzyılda Bizans devletinin Venedik'lilere karşı Cenevizlileri desteklemesinden yararlanan Manuele Zaccaria adında bir Cenevizli, Foça şehrini beylik olarak alarak buradan çıkardığı tekstil, boya ve kimya endüstrisinin temel malzemesi olan şap madeni ticareti sayesinde büyük bir servet sahibi olmuştur. Yeni Foça Bucağı şap ticareti nedeni ile bu yıllarda kurulan bir Ceneviz kalesidir. Yarımadanın ikinci büyük kenti olan Yeni Foça'nın 1307 yıllarında şap hazırlayan 3000 Bizanslının yerleşmesi için kurulduğu sanılmaktadır. 1245'den 14. yüzyıl sonlarına kadar süren beylikler döneminde Ceneviz'li Andrea ve Jakop Kataneo, Lidya Beyi Saruhan Bey'den seneliği 500 Duka altına 180 yıl süren bir

anlaşmayla Yeni Foça'yı bir Ceneviz kalesi olarak kullanmışlar ve önemli bir şehir haline getirmişlerdir.

1300 yılı civarında hemen hemen bütün Anadolu Türk'lerin eline geçmesine rağmen, İznik, Bursa gibi birkaç müstahdem kale ile İzmir ve Foça gibi liman şehirleri Türk toprakları ortasında birer adacık olarak kalmıştır. 15. yüzyıl başlarında ise Foça, I. Beyazıt'ı yenen Timur tarafından haraca bağlanmıştır. 15. yüzyılda güçlenen Osmanlı Devleti, yüzyılın ortasından itibaren (1455-1462) Ege'de egemenliği dışında kalmış olan birkaç ada ve kıyı kentini de topraklarına katmıştır. Kaptan-ı Derya Yunus Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 1455 yılında Yeni Foça'yı ve 1456 yılında da eski Foça'yı almış, aynı dönemde Fatih Sultan Mehmet surları tamir ettirerek, kendi adıyla anılan bir cami de inşa ettirmiştir.

Bu dönemde her iki Foça'da, Osmanlı Türk yerleşmeleri genişlemekle birlikte 10 yıllık bir süre için 20.000 Duka altın karşılığı Cenevizlilere imtiyaz hakkı tanımıştır. İmtiyaz, Fatih'in ölümünden sonra yıllık 6.000 duka altın harç karşılığı limanlar Osmanlı donanmasına açık olmak şartıyla devam etmiştir. Osmanlıların Akdeniz'de güçlendikleri Kanuni Sultan Süleyman devrinde Cenevizliler bölgeyi terketmek zorunda kalmışlardır.

Foça limanı, 17. yüzyılda İran ipeğinin İngiltere, Fransa, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerine ihraç edildiği Yakın Doğu ticaretinde doğu-batı bağlantısını sağlayan önemli bir merkez olmuştur. Ama Avrupalıların bu yol bağlantısı için vergi ödemesi, bir-kaç kez Okyanus yolunun kullanılmasının gündeme gelmesi ve yüzyılın ortasından itibaren Okyanus yolunun tercih edilmesiyle Foça bu bağlantı özelliğini yitirmiştir. 1688 Büyük İzmir depremi sonrasında İzmir limanının Foça'ya taşınması fikri yabancı tüccarların burada koloni kurabileceği endişesiyle gerçekleşemez.

1867 yılında her iki Foça birleştirilerek, Foça merkez kabul edilmiş ve Manisa vilayetine bağlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise bir üs olarak kullanılıp, zamanın en büyük boğaz kesenlerinden biri inşa edilmiştir. Osmanlı devrinde İran'ın ipekli malları ve ham ipek uzun süre Foça özellikle de Yeni Foça üzerinden ihraç edilmiştir.

1876 da Foça yöresi Aydın vilayetine bağlanmakla birlikte, sancak merkezinin İzmir'e nakli sonucu bugün İzmir ilinin bir ilçesi durumuna gelmiştir. 1919 yılında Yu-

nan göçmenlerinin yerleşmesiyle, kısa bir dönem Yunanlılar'ın hakimiyeti altına giren Foça, 1922 yılında Türkiye toprakları arasına katılmıştır.

B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE FOÇA

Cumhuriyet döneminde yarımadaı etkileyen en önemli olay, Foça kentinin yakın çevresinin stratejik önemi nedeniyle 1923 yılında askeri yasak bölge ilan edilmesidir. Bu karar, ekonomik yapının çökmesine ve yerli nüfusun dışarıya göç etmesine, dolayısıyla yaşamın yavaşlamaya başlamasına neden olmuştur.

1952 yılında askeri yasak bölgenin kaldırılmasıyla 1960 ve özellikle 1970li yıllarda kentsel yaşam hızlanmış, nüfus da artmaya başlamıştır. Göç edenlerin bir kısmı Foça'ya geri dönerek tarımsal üretimin ve ticaretin canlanmasında rol oynamalarına rağmen, Foça'nın gelişmesi yine de yavaş olmuş; toplam nüfusun içinde askerler önemli bir paya sahip olagelmışlerdir. Bu durum ancak Foça'nın ikincil konut ve turistik tesislere yoğun olarak açıldığı 1980 lerde değişmeye başlamıştır.

Kentte son on yılda oluşturulan ikinci konut yapısı beraberinde büyük nüfus patlaması da getirmiştir. Foça'da son on yılda konut artışı % 700 e ulaşmıştır. 1990 yılında kesilen inşaat ruhsat sayısı ise bine yakındır. Süren inşaatlarla birlikte Foça'daki konut sayısı, 6.000 in üzerine çıkmıştır. Cenevizlilerden kalma Dış Kale'nin hemen yanında 5 katlı askeri lojmanlar yapılmış olduğu gibi, askeri sahanın Foça merkezine bakan yamaçlarında 5 kattan Foça Belediyesince üç kata düşürülen yeni lojman inşaatları da devam etmektedir.

İki yanında yer alan askeri bölgeler, birinci derecede sit alanları, Foça'nın gelişmesini engellemiş, Foçalıların ekonomik sorunlarını arttırmıştır. Ama bu güzel kenti kıyılardaki ünlü turizm merkezleri gibi betonlaşmaktan ve çirkinleşmekten de uzun süre korumuştur. (136) Son on yılda büyük bir değişime uğrayan Foça'da yapı yoğunluğu giderek artmış ve beldede 100 yılı aşkın tarihi eski evlerin büyük bir bölümü yıkılmıştır. Altyapı açısından Foça merkezi ve köylerinin ciddi sorunları henüz bulunmamakta; Foça Belediyesi yerleşim alanında kanalizasyon bulunmaması bugüne kadar söz konusu yerleşimin doğal bir parçası olan denizinin temiz kalmasına yardımcı olmuştur. Ancak, ileride bahsedileceği gibi tarım ve sanayinin gelişmemesine rağmen turizm ve ticari faali-

136) Kemal Anadol, Termik Santrallere Hayır, Verso Yayıncılık, Ankara 1991, s.11.

yetler ağırlıklı hizmetler sektörünün gelişmesi ile yoğun bir yaz ayları nüfus baskısı yaşayan Foça'da başta kanalizasyon olmak üzere yeşil alan, eğitim hizmetleri gibi bazı alanlarda problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda yapımına başlanması düşünülen ve tam arıtma ya da tarım alanlarına deşarj yolu ile bertarafı düşünülen kanalizasyon projesi gündemdedir. Ayrıca Özel Çevre Koruma Kurumunun hazırlamış olduğu Foça 1/1000 revizyon imar planında sosyal ve kültürel hizmetler için ayrılan alanların miktarı önemli ölçüde artırılmıştır.

II- FOÇA'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

İzmir ilinin İzmir Çanakkale yolundan batıya doğru uzanan bir yarımada üzerinde yer alan Foça'nın batısı, kuzeyi ve güneyi denizle çevrili olup 275 kilometrekare yüzölçüme sahiptir. İlçe merkezi olan Foça (Kara Foça, Phokaia) dışında Yeni Foça, Bağarası ve Gerenköy belediyesi olan diğer beldelerdir.

A. NÜFUS YAPISI

Daha 1307 yılında sadece Yeni Foça'nın bile üçbin nüfusa sahip olmasının yanısıra, Foça merkezinin de zaman zaman çok sayıda insanı barındırdığı sanılmaktadır. Foça yarımadasının bu iki önemli merkezinde nüfusun yüksek olması gelişmiş ticari faaliyetler kadar çok sayıda işgücü gerektiren şap madenciliğine (137) de bağlanabilir. 19. yüzyılda zayıflayan Osmanlı merkezi otoritesi ile güçlenen Levantenlerin ekonomik etkisi ve ticaretleri sonucu Osmanlılar, Avrupalılara büyük tavizler vermişlerdir. Bu tavizler sonucu Foça yöresinde ticaret iyice Rum azınlığının eline geçmiş ve 1891 deki nüfus sayımına göre nüfusun % 71 i Rum olarak belirlenmiş; Türk nüfusu ise ancak % 24 civarında kalırken % 5 ini de çeşitli etnik gruplar oluşturmuştur.

Sakız Adasının Osmanlılarca ele geçirilmesinden sonra; Ada Papazının kızı ile evle-

137) Foça Merkezi ve özellikle Yeni Foça civarında rastlanan silistli tuf ile volkanik patlamalar sonucu oluşan kayaçlar ve diğer oluşumlar çok sayıda jeolojik incelemeye konu olmuş, bu çalışmalardan birinde Foça mevkiinde alınan bir örneğin %26 oranında Alunit minerali içerdiği saptanmıştır. Yer yer çok sert olan malzeme aşınma ve ayrışmaya karşı dayanıklı bir yapı kazanmıştır. Bu özelliklerinden dolayı eski devirlerden günümüze dek değirmen taşı olarak değerlendirilmektedir. Yeni Foça'da ve özellikle güneyindeki Şaphane Tepe'den eskilerde Alunit (şap) üretimi yapıldığı bilinen bu malzeme bir şap fabrikasının kurulmasını gerektirebilecek boyutta değildir. Ancak değirmen taşı üretiminde ve küçük parçalardan da karayolu stabilize çalışmalarında başarılı bir şekilde kullanılabilir. (Ahmet Abousaada, Yeni Foça (İzmir) ve Çevresinin Jeolojisi ve Mühendislik Jeolojisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 1990, s.42)

nen Sadi Bey, Sakız'dan 17 hanelik bir nüfusu Yeni Foça'ya getirerek iskan etmiştir. (138) 1836'daki bir sayımda Foça'da mevcut 1000 evin 600'ü Türk ve 400'ü Rum evi olarak saptanmıştır. Yeni Foça'da da benzer bir durumun olduğu sanılmaktadır.

1913 lerde Foça'da 5.500 ü Rum ve diğer etnik gruplar, 1.500 ü de Türk olmak üzere 7.000 kişi yaşıyordu. Geçiş dönemi olarak adlandırılabilir 1913-23 döneminin en önemli olgusu etnik grupların 1914 lerde başlayan Türkiye dışına göçü ve bunun paralelinde Ege adalarından Foça'ya yerleşen göçmenlerin hareketleridir. Nüfusun sürekli dalgalanma gösterdiği bu dönem boyunca etnik gruplar azalırken Türk nüfusu artmaktadır.

Tablo: 1 Foça İlçesi Nüfus Gelişimi (139)

Yerleşim/Yıl	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Foça Merkezi B	1711	1762	2953	3323	4829	6576	9035	12057
Bağarası (B)	2280	1268	1207	933	1319	1636	2231	2556
Gerenköy (B)	1969	2077	2429	1962	2385	3151	3385	3916
Ilıpınar	731	700	749	666	611	716	876	837
Yeni Bağarası	-	1042	1095	930	1007	1016	1160	1372
Yeniköy	345	307	308	286	195	175	229	172
Kocamehmetler	225	201	153	112	136	-	-	-
Foça Toplamı	5550	5595	5941	4889	5653	6694	7881	8853
Yeni Foça Bucağı								
Yeni Foça (B)	1598	1475	1626	2578	1536	1750	1862	3809
Kozbeyli	508	466	490	266	346	517	419	503
Çakmaklı	392	343	386	266	368	517	-	-
Horozgediği	300	332	397	351	453	601	-	-
Y.Foça Toplam	2788	2616	2899	3572	2703	3235	2281	4312
Buc.+Köy.Top.	8348	8211	8840	8461	8356	9929	10162	13165
İlçe Toplamı	10059	9973	11793	11784	13185	16505	19197	25222

138) Kale Dışında İzmir caddesinin ve çevre yolunun köşesinde güneye ve doğuya doğru uzanan doğrusal sokaklı, sıra evli mahalleler bugün dahi Papaz mahallesi diye anılmaktadır.

139) Foça'nın nüfus gelişimi ile ilgili bilgiler, Devlet İstatistik Enstitüsü, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş'ten derlenmiştir.

Foça Merkezinin 1945 yılı nüfusu 3484 olup bu nüfus 1950 yılında 1788 e düşmüştür. Askeri yasak bölge uygulamasının ve bölgedeki tarım ve sanayi faaliyetlerinin yetersizliği ile toplam nüfus içinde asker nüfusun payının yüksekliği gibi nedenlerle bölge nüfusu inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Foça, 1945 nüfusuna tablo 1 den de görüleceği gibi ancak 1970 sonrasında ulaşabilmiştir.

Foça Merkezi (Belediyesi) ve ilçeye bağlı diğer yerleşim birimlerinin nüfusunun izlediği dalgalı seyri Foça Belediyesi için irdelersek, 1955 yılında 1495 olan ve 1950 yılındaki düzeyinin de altına düşerek 1711 kişiye kadar gerilemiş olan nüfus 1960 yılında çok az bir yükselmeyle 1762 ye ulaşabilmiştir. 1965 de yarımada içi göçler ve askeri yasak uygulaması döneminde ayrılanlardan geri dönenler olması nedeniyle nüfus 2953 e ulaşmıştır. 1970 de 1965 lerde yaşanan iç göçlerin hızı düşmekle birlikte nüfus normal seyrini izlemeye başlamış ve 3323 e, 1975 te de 4829 a ulaşmıştır.

1970-1975 döneminde özellikle Gerenköy ve Bağarası'nın başta pamuk, tütün ve zeytincilik nedeniyle gelişme göstermesi, bu beldelere olan sözkonusu tarımsal faaliyetlerde mevsimlik işçi olarak çalışmaya gelenlerin bir kısmı yerleşmeye başlamış; ilçe bu dış göç ve son yıllarda önceleri turistik amaçlarla gelenlerden sürekli yerleşenlerin dışında dış göç almamakla birlikte önemli ölçüde iç göçlere konu olmaktadır. Foça içinden Foça köy ve beldelerine yerleşenler olduğu gibi, köy ve beldelerden Foça'ya yerleşenler de bulunmaktadır. Son yıllarda ilçe içi köy yollarının ve Çanakkale ana yoluna ilçeyi bağlayan yolun iyileştirilmesiyle gününbirlik gelip gidenlerin, hatta Foça dışında oturmakla birlikte Foça'da iş kurmuş kişilerin sayısı artış göstermeye başlamıştır.

Foça'nın yeni yapılaşmalara büyük ölçüde kapatılmasıyla gününbirlik gelenler ile her gün İzmir ve yakın yerleşmelerden gelip gidenlerin sayısının artması beklenebilir. Böyle bir gelişme durumunda yerleşmenin nüfusu az artıyor görünecek, ancak yazlık ve gelip gidenler eklendiğinde en azından yaz ayları için nüfus oldukça yüksek olacaktır. Bu durumda özellikle ilçe merkezine yapılacak çoğu kamu yatırımlarının resmi kayıtlarda görünen nüfusun birkaç katına göre planlanması gerekecektir. Aksi takdirde Foça'da yaşanan sit alanları ve eski eserlerin korunması sorunlarına kamu hizmetlerinin yetersizliği büyük bir sorun olarak eklenecektir. Bu bağlamda Özel Çevre Koruma Kurumunun kamu

kurumlarına ayrılan alanları artırmış olması oldukça yerinde görülmektedir.

1960 sonlarında yeni bir ekonomik etkinlik olarak turizmin geliştirilme çabaları ve göç edenlerin dönmesi ile nüfus normal denecek bir seviyede artmaya başlamış, 1980 sonrası özellikle yaz ayları nüfusunda bir patlama yaşanmaya başlamıştır. Yörenin yaz nüfusu 50-60 bine ulaştığı gibi, Foça'dan Yeni Foça'ya uzanan sahil bandı ve Yeni Foça'nın son yıllarda çok hızlı gelişmesiyle özellikle yazlık nüfus bölgenin ekolojik, jeolojik yapısı ve altyapı durumu gözönüne alındığında kaldırma kapasitesini aşmaya başlamıştır.

Foça'da ikincil konut amacıyla yapılaşma istekleri hızla artarken, 1990 Kasım'ında Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun da önerileri doğrultusunda Özel Çevre Koruma Kurumunca bu isteklerin sınırlandırılması konut alanlarını arttırmak yerine planda sosyal, kültürel ve rekreatif alanların artırılması yoluna gidilmesiyle bu nüfus patlamasının şimdilik bir miktar önüne geçilebilmiştir. Foça'da son yıllardaki yoğun tartışmaların kaynağını da neredeyse tamamı doğal ve arkeolojik sit alanı olan yerleşimin bu yoğun ikincil konut talebi ve Foça'nın artan nüfusunun sözkonusu doğal, tarihi ve arkeolojik değerler üzerinde olumsuz baskı yaratmasından kaynaklanmaktadır. Bu tartışma ve altında yatan sosyo-ekonomik nedenler ile halkın, bilim adamlarının ve yöneticilerin olguya bakışı bu bölümün izleyen kısımlarının konusunu oluşturacaktır.

B. FOÇA'NIN EKONOMİK ETKİNLİKLERİ

Foça'nın ekonomik etkinlikleri ziraat, balıkçılık, sanayi, ticaret ve sanayi yönleriyle aşağıda kısaca incelenmiştir.

1) Ziraat

Foça ilçesinde tarım, önemli bir gelir kaynağı olarak binden fazla ailenin geçimine yardımcı olsaydı da, tarımsal potansiyeli İzmir il bütünü içinde çok küçük bir paya sahip olup, zeytincilik ve tavukçuluk gibi öne çıkan zirai faaliyetler bile gerçekte önemsiz düzeydedir. Foça'da toplam sulanan alan da İzmir bütünü içinde küçük bir yüzdeye sahip olup gelecekte ekilebilir ve sulanan alanlar gözönüne alındığında zirai faaliyetlerin çok gelişmesini beklemek iyimserlik olacaktır.

Foça'nın İzmir ili içinde en düşük yağış alan ilçe olması tarımsal üretim düzeyini daha da olumsuz etkilemektedir. Bunun bir nedeni, ilçenin yağış getiren güney ve batı rüzgarlarından korunmuş bir konumda bulunmasıdır. Ayrıca, Yeni Foça ve Aliağa tarafından hızla ilerleyen sanayi faaliyetlerinden Foça'ya da yayılan zararlı gazların tarımsal üretimi daha da verimsiz kılması beklenmelidir.

Hayvancılık yönü incelendiğinde ise, Foça'da kurulu bulunan birkaç büyükbaş hayvan çiftliği ile sayıları artış göstermekte olan tavuk çiftliklerine rağmen hayvancılık potansiyeli hayli düşüktür. Bu durumda gelecekte Foça için bir yandan zirai faaliyetler geliştirilirken diğer yandan başka gelir getirici faaliyetleri şimdiden geliştirmeye başlamak gerekmektedir.

2) Balıkçılık

Foça, İzmir ilinin en önemli balıkçılık merkezlerinden biri olarak önemini korumaktadır. Asırlar öncesinin denizcilik alanında ünlü Phokaiası, Yakın Çağın İpek yolunun deniz bağlantısı durumundaki ticari ve deniz ulaştırma faaliyetlerinin merkezi Foçası, son yıllarda balıkçılık merkezi olmuştur. Kısaca Foça'nın her dönem denizle ilgili birkaç faaliyeti mutlaka önem kazanarak ün salmıştır. Şimdi, ise denizle olan ilgisi yerli halk için balıkçılık, turistler için temiz denizi ve ilginç koyları, çevreci, doğa korumacılar ile bilim adamları için de fok balıkları olmuştur. Bu üçlü Foça denizlerinin ilgi odakları olurken önemli bir besin kaynağı ve aynı zamanda önemli bir gelir kaynağı olan balık avlanması ve üretimi (140) desteklenmelidir.

3) Sanayi

Foça sınırları içerisinde, "Foça Sunta Sanayii"nden başka önemli sanayi tesisi bulunmamaktadır. Foça ilçesinin Yeni Foça Belediyesi ile Aliağa sınırına yakın bölgede ve Yeni Foça yolunun girişinde çok sayıda haddehane ve ağır sanayi tesisi yer almakla birlikte, bu tesisler Aliağa ilçe sınırlarında kalmaktadır. Gencelli ve çevresi petrole dayalı gübre ve kimya sanayileri kadar, gemi söküm tesisleri ve demir çelik tesislerinin de akınına uğrayan bir yöre olmuştur. Bu bölgede bir serbest bölge kurulması da gündeme

140) 1987 yılında faaliyete geçen Sazlıca Elektrosan Limited Şirketi, Foça'da 7000 metrekarelik deniz alanında balık üretimi yapmaktadır.

gelmiş ancak daha sonra İzmir'in güneyinde Adnan Menderes Hava Alanının yakınlarında kurulması kararlaştırılmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatınca yörenin kuzeyinden başlayıp batısından geçerek İzmir'e kadar devam etmesi planlanan, endüstri bandı ve bunun devletçe desteklenerek, alt yapının da güçlendirilerek geliştirilmesi ve özel teşebbüsün de son yıllarda yöre çevresinde büyük sanayi yatırımlarına girişmesiyle Foça ilçesi önemli sanayi tesisine sahip olmadığı halde sanayi faaliyetlerinden etkilenen konuma gelmiştir.

4) Ticaret

Foça'da askeri yasak bölge uygulaması tuz ticaretinin Foça'dan Tuzla'ya kaymasına ve tarımsal üretimin de azalmasına sebep olarak Foça'yı küçük bir balıkçı yerleşmesine dönüştürmüştür. Yeni Foça yaklaşık 700 yıldır şap, yapı taşı ve değirmen taşı ticareti hatta ihracatı sayesinde zenginleşip ilerlemiş, ayrıca 16. ve 17. yüzyıllarda kumaş ve ipekli mallar ticareti ve ihracatının önemli bir merkezi olmuştur. 1. Dünya Savaşı öncesi 1913-23 devresi ekonomik yaşamında ise en önemli faaliyetler ziraat ile tuz, şap, taş ve kumaş ticaretidir. Bu dönemde sözkonusu ticari faaliyetler ve hizmetler sonucu zenginleşen Türk ve Rumlar benzer stillerde görkemli binalar yaptırmışlardır. Askeri yasak bölge uygulaması ve mübadele sonucu zengin Rumların yöreden ayrılması, ticaret ve üretim faaliyetlerini olumsuz etkileyerek ekonomik yaşamın yıkılmasına neden olmuştur.

Turistik faaliyetler ve İzmir halkının günübirlik ziyaretleri ile gelişen hizmet sektörü sayesinde Foça'da ticaret canlanmıştır. Bugün Foça'nın merkezindeki Küçükdeniz ve Büyükdeniz caddeleri ve bu caddelere açılan sokaklardaki eski ve yeni evlerin alt katları alışverişe yönelik dükkanlar olarak kullanılırken bazıları da turizme yönelik otel, restoran veya büro olarak kullanılmaktadır. Ticaretin ve turizmin canlanmaya başlaması, aynı zamanda sit alanı olan kent merkezinin rantını oldukça yükseltmiştir.

5) Turizm

Foça, turizm potansiyeli açısından yüksek sıcaklık ortalaması, ılık kış mevsimi ve rüzgar durumu nedeniyle şanslı bir konumdadır. Foça'da gündüzleri fazla ısınan hava, saat 10 da başlayıp karadan denize doğru, 18 e kadar esen meltem rüzgarı sayesinde ka-

ranın serinlemesini sağlamaktadır. Yaz dönemindeki basınç ve rüzgarlar bakımından görülen kararlılık turizm açısından bir avantaj iken, kış aylarındaki şiddetli ve kararsız rüzgarlar yöreyi kış turizmi açısından olumsuz etkilemektedir. Kış ayları, daha çok İzmir halkının günübirlik dinlenme ihtiyaçlarını karşılamaya uygun bir nitelik taşımaktadır.

Yeni bir ekonomik etkinlik olarak turistik tesislerin gelişmeye başladığı 1960 larda kurulan en önemli tesis 1967 de kurulan Akdeniz Klubüne ait tatil köyü olmuştur. Phokaialıların Marsilya'yı kurmuş olması nedeniyle daha çok Fransız turistlerin geldiği bu tesis tarihi bir bağ da taşımaktadır.

Gelecekte nüfusu hızla artması beklenen ve hatta teşvik edilen Foça'nın yeni nüfusa geçim imkanları sağlayabilmesi için geriye sadece turizm kalmıştır. Diğer sektörlerin desteklenmesi bir miktar daha iş imkanı yaratacaksa da Foça'nın ana geçim kaynağının turizm olacağı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Foça'da yaptığımız anketin sonuçları da halkın % 80 inin Foça'nın gelecekteki en önemli geçim kaynağı olarak turizmi gördüğünü ortaya koymuştur. Foça'nın temiz denizi, doğal, tarihi ve arkeolojik değerleri; turizmin gelişmesine katkıda bulunurken bu faaliyetten turizmin daha önce tanımladığımız gibi "iki ucu keskin bıçak" olması nedeniyle olumsuz etkilenmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1982 yılında öncelikli turizm yerleşmelerinin belirlenmesi için yapılan bir çalışmaya göre Foça, büyük ölçüde İzmir metropolünün hafta sonu dinlenme gereksiniminin etkisi altındadır. Genellikle kapalı bir ekonomi yaratan asker nüfusun payının büyük olması yörenin karakterini belirlemektedir.(141) Dış turizmi de içeren farklılaşmış turistik kullanıma sahne olan Foça ve çevresinde ekonomik yatırım ve girdilerin çoğu turizm yönelimli olmakta, bunların içerisinde de yatırım masrafı az, fakat geniş bir kitleye yönelik olan günübirlik tesisler önem kazanmaktadır. 1982 de Foça-Yeni Foça sahil yolunun yapımı ile günübirlik turizmin gelişmesi için olanak yaratılmıştır. (142)

III- FOÇA'NIN KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI

Bir alanın uzun süre yerleşime konu olması için iklim, jeolojik yapı ve temel ih-

141) Kültür ve Turizm Bakanlığı, age, s.85.

142) A. Ülkü Aksu, adı geçen tez, s.66.

tiyaçları karşılayabilmesi açısından uygun özelliklere sahip olması gerekmektedir. Çok mükemmel bir yerleşim olanağı sunmasa da Foça yaklaşık üç bin yıldır bir yerleşim birimi olarak sayısız insana ev sahipliği yapmıştır. Üç bin yıldır aynı alan üzerinde tekrar tekrar yerleşen bu insanlar zengin bir kültür mirası bırakmışlardır. Bu özellikler aşağıda kısaca incelenmektedir.

A. FOÇA'NIN TABİAT VARLIKLARI

Foça Ege Bölgesinin iklimsel özelliklerini veren ılıman iklim kuşağında yer almaktadır. Jeolojik veriler, toprak kabiliyeti, iklimi gibi fiziki unsurlardan oluşan doğal yapısı ile Foça uygun bir yerleşim birimi özelliği göstermektedir. Foça yarımadasının kıyıları güçlükle büyüklü çok sayıda koya sahiptir.

Foça, yarımadayı süsleyen bu koyların topoğrafik açıdan, denize açılan bir çanak şeklinde yer alan en genişinin hemen kenarında kurulmuştur. Bu koyların rüzgar almayan plajları ve yamaçlardaki doğal güzellikler turistik açıdan çekiciliği sağlamaktadır. Ancak kıyı bandında yer alan ve aynı zamanda doğal sit olan bu alanlar yer yer tahrip edilmiştir. Daha içerde kalan yoğun bitki örtüsü ise, aşırı otlatma, yangın ve tarla açma faaliyetleri ile tahrip edildiği için sözkonusu alanlarda makilikler türemiştir. Foça yarımadasında yer alan maki topluluğu pırnal, ardıç, kermes meşesi yabani zeytin, çitlenbik ve sakız gibi kuraklığa dayanıklı türlerden oluşmaktadır. Makiler 600 m. yüksekliğe kadar çıkmaktadır. Foça yarımadasında yer alan küçük küçük çok sayıda volkandan çıkan lavların yayıldığı alanlar genelde bitki yetişmesine uygun değildir. Yarımada da volkanit karakterli toprak yapısı hakim durumdadır.

Foça'nın flora ve fauna açısından en önemli varlığı bütün dünyada sayıları 400-600 a kadar azalmış olan akdeniz foku (*monachus monachus*) un en önemli yaşam alanlarından biri olmasıdır. Üreme hızı oldukça yavaş olan ve kirlenme, insan faaliyetleri açısından oldukça hassas olan bir yapıya sahip foklar besin maddesi olarak balıkçılık değeri yüksek balıkları tercih etmekte, çok ıssız kıyı mağaralarını barınak seçmektedir. Dünyada akdeniz fokunun yaşama alanları, Yunanistan'ın Ege kıyıları ile ülkemizin Ege ve Akdeniz'deki birkaç kıyı şeridi olup, bunun dışındaki Akdeniz kıyılarında yaşayan fok sayısı çok az düzeyde bulunmaktadır. Bir zamanlar Sinop kıyılarında bile bulunan fokun en çok yaşadığı ülke Türkiye olmasına rağmen ülkemizde bile sayıları oldukça azalmış

bulunmaktadır.

Ülkemizde fok balıklarının yaşadığı en önemli alanlardan biri olan Foça, 1991 yılında Türkiye'de oluşturulan Ulusal Fok Komitesi'nce "pilot bölge" seçilmiştir. Komite toplantılarına bilim adamları kadar Foça'lı balıkçılar da katılmakta ve fokların korunmasında aktif rol oynamaktadırlar. Foça denizleri, monachus monachus kadar; barbun, mercan, çipura, levrek, kefal, mezigit gibi kıymetli balıkları barındırması açısından da önem kazanmaktadır.

B. FOÇA'NIN KÜLTÜR VARLIKLARI

Foça'da üç dönem arkeolojik kazı yapılmıştır. 1912-1920 yılları arasında Fransız arkeolog Felix Sartiux, yarımada ve Foça'nın değişik dönemlerinde yaptığı kazılar sonucu çeşitli dönemlere ait buluntular elde etmiştir. Sartiux toprak üstünde bulunan kalıntıları, zamanı bilinmeyen taş anıtlar, Hellen ve Roma dönemlerine ait anıt, eserlerin parçaları, ortaçağa ait yapı ve kalıntılar olmak olarak üç grubu ayırmaktadır.

Sartiux'un 1913 yılındaki çalışmaları sırasında 15 sondaj yapmıştır. Bu sondajlar sayesinde antik kentin yalnız yarımada kalmayıp, çok geniş bir yayılım alanına sahip olduğu anlaşılmıştır. Nitekim 1991 yılı kazılarında Foça'nın doğusundaki 1.derece arkeolojik sit olan Değirmenli Tepenin sit kapsamı dışında kalan kuzeybatı yamacında, Anadolu'nun belki de en eski tiyatrosunun bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca son birkaç yılda özellikle inşaat çalışmaları sırasında surlar ve keramik atölyeleri ile çeşitli tarihi ve arkeolojik eserlere kentin içinde olduğu kadar dışında da rastlandığı bilinmektedir.

İkinci dönem kazıları, 1952-1955 yılları arasında kesintisiz ve daha sonra aralıklarla 1974'e kadar sürdürülerek, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında yarımada üzerinde yapılmıştır. Bu kazılar sırasında Phokaia'nın Arkaik dönem katı (M.Ö. 7. ve 6. yüzyıl yerleşmesi) ile Athena Tapınağı'na ait buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü dönem kazılar 1989-1990 yılları arasında yapılmıştır. Bu kazılar, Foça'da İsmet Paşa Mahallesinde Foça Belediye Başkanlığının başvurusu ve finansmanını karşılamasıyla, Roma Keramik Çöplüğü Tepesi'nin arkeolojik durumunun tespiti için yapılmıştır. Bu kazılarla, Roma dönemi keramik kronolojisinin kurulmasında büyük

katkısı olacak olan Roma dönemine ait keramik çöplüğünün yanısıra, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait Nekropol alanı ile daha erkene giden klasik döneme ait mimari yapıların kalıntılarına ve M.Ö. 7. ve 6. yüzyıl keramiklerine de rastlanmıştır.

Geniş bir alanı kapsayan Keramik Çöplüğü Tepesi, Foça'da keramik atölyeleri ve buna bağlı olarak önemli bir keramik üretimi olduğunu göstermektedirler. Bu kadar büyük boyutlu bir keramik üretimi, Foça'nın gereksiniminin çok üzerindedir. Bu yüzden burada örnekleri bulunan günlük kullanım kapları, deniz ve kara yoluyla ihraç edilmiş olmalıdır. Bunu destekleyecek denizaltı buluntularına da rastlanmıştır. (143) Üç dönem kazılarla ilgili bulguların çoğunluğu İzmir Müzesinde, kalanı da Bergama müzesinde ve Foça'da sergilenmektedir. Foça'nın simgesi durumunda olan ve 1912 yılında bulunan "Gal Horozu" ise Fransa'nın Marsilya kentinde sergilenmektedir.

İzmir yolu yakınında, Foça'nın 7 km doğusunda, M.Ö. 4. yüzyılda Lydia-Lykia geleneğinde Pers etkisinde kalınarak yapılmış bir mezar anıt olan taş ev; kemerli bir girişe sahip kayaya oyulmuş ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen bir mezar anıt olan Şeytan Hamamı; ortaçağdan kalma, şehrin etrafını çevreleyen, yanyana dizili beş kapı bulunan bölümü şehre giriş için kullanılan; şimdi kısmen tahrip olmuş mazgallı ve kuleli Sur ve Beşkapılar; Foça'nın Osmanlı öncesi tarihi kalıntılar ve yerlerindendir. Herodot'un da sözettiği Foça'nın en eski kent duvarı ise 1990 yılındaki Hükümet Konağı inşaatı sırasında saptanmış; bunun üzerine sürdürülen çalışmalar, duvarın Foça'nın doğusundaki Altın Mağarası, Değirmenli Tepe ve Çifte Kayalar Tepesi'nin üzerinden geçtiğini ortaya koymuştur. Bu üç tepe üzerinde saptanan sur yataklarının izleri ile 1990 yılında ortaya çıkarılan en eski kent duvarları, bize eski Phokaia yerleşiminin ne denli geniş olduğunu göstermektedir.

Fatih Sultan Mehmet'in 1455'de Foça'yı almasından sonra adına yaptırdığı ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde onarılan, halen de kullanılmakta olan Fatih Camii; en eski kitabenin Sultan Süleyman (1520-1566) dönemine ait olduğu saptanan Osmanlı Mezarlığı; iç kısmında bir Türk hamamının kalıntıları bulunan, 1678 yılında inşa edilen ve pitoresk bir görünüme sahip olan, bugün kısmen bütünlüğünü koruyan Dışkale; Antik Foça'nın ilk

143) Ö. Özyiğit, agm s. 20.

yerleşim alanı üzerinde bulunan yığma taşzemin üzerine ahşap, karkas bir yapıya sahip, sivil mimari örneklerinin en güzellerinden birisi olan Ağalar Konağı gibi yapı, ve eserler ise Osmanlı döneminin önemli kültür ürünleridir.

IV- FOÇA'NIN GELİŞİMİ VE KÜLTÜR VARLIKLARININ GELECEĞİ

Foça'da son yıllarda arkeolojik ve kentsel sit alanları halkın ve çok çeşitli kamu kurumlarının en çok tartıştığı konular arasında yer almaktadır. Foça'nın sahip olduğu 2800 yıllık kültürel mirasın daha iyi korunabilmesi, yörenin 21 Kasım 1990 tarihinde "özel çevre koruma bölgesi" ilan edilmesinin nedenini oluşturmaktadır. Ülkemizde bugüne kadar ilan edilen özel çevre koruma bölgeleri içerisinde bize göre, doğal güzelliklerin, biyolojik zenginliklerin korunması yerine kültür varlıklarının korunması ağırlıklı tek bölge Foça olmuştur.

100-150 yıllık geçmişli olan tarihi evlerin ve çok çeşitli dönemlerden kalma arkeolojik eserlerin oluşturduğu kentsel doku, sit kararlarına ve koruma çabalarına rağmen bugün büyük ölçüde tahrip edilmiş durumdadır. İzmir 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun yeni kararları ve Özel Çevre Koruma Kurumunun planlama çalışmalarıyla olumlu yönde desteklenmediği, belediye ve belde halkı tarihi ve doğal mirasa sahip çıkmadığında ikincil konut ve turistik işletmeciler tarafından gerçekleştirilen tahribat hızlanarak devam edecektir.

İlk sit çalışmalarının 1987 yılında yapıldığı Foça'da bozulma 1980 sonrası başlamıştır. Belediye hoparlöründen yapılan "Kurul, tescil edilecek evleri belirlemek için geliyor" anonsunun hemen ardından, Osmanlı-Rum mimarisinin bir arada yoğrulduğu birçok ev yıkılmıştır. 1981 yılında yapılan sit çalışmalarıyla beldenin yaklaşık üçte biri yapılaşmanın yasaklandığı birinci derecede arkeolojik sit alanı (A1) ilan edilmiştir. Ancak, 1984 yılına gelindiğinde (A1) alanları İzmir 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca yarı yarıya azaltılarak, kontrollü yapılaşmaya olanak sağlayan üçüncü derecede arkeolojik sit alanı (A3) ilan edilerek yapılaşmaya açılmıştır.

Bu kararla arkeolojik eserler, birinci dereceden üçüncü derecede sit alanına

dönüştürülen yerlerdeki yazlıklar ve villaların beton bloklarının altında bir daha kolay kolay gün ışığına çıkmamak ve inşaatlar sırasında tahrip edilmek üzere yitirilmiştir. Koruma kurulunun aynı dönemde 60 evi de tescilden çıkararak beton yoğunluğunu artırması tahribatı daha da hızlandırmıştır. İzmir 1 Nolu Koruma Kurulunun Prof. Dr. Gönül Öney başkanlığında 18.2.1988/105 sayılı kararıyla (A1) alanındaki 19. yüzyıldan kalma tarihi Tuzhan'ın yerine 5 katlı bir otel yapımına izin verilmesi ise ilginç ve tartışmalara konu olan bir gelişmedir.

Müteahhitlerin kat karşılığı arsa saldırısına uğrayan Foça'nın doğal dokusu da hızla bozulmaya başlamıştır. Bu konuda en çok suçlanan da Foça Belediyesi ile İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu olmuştur. Doğal ve tarihi çevreyi yeterince koruyamadığı hatta yağmalanmasına göz yumduğu gerekçesiyle eleştirilen Foça Belediye'sinin eski ve yeni başkanları ile Kurulun yanısıra yaptığı imar planıyla da Özel Çevre Koruma Kurumu eleştiriler almıştır. Mimarlar Odası İzmir Şubesi konuyla ilgili bir rapor da hazırlamıştır. (144)

Bu gelişmeleri olumsuz karşılayıp tavır koyanların başında İzmir Mimarlar Odası gelmektedir. Mimarlar Odası'na göre; 1980 yılından itibaren sit alanları değiştirilerek küçültülmüş, birçok yer imara açılmıştır. Neticede üstteki evler yıkılmış ve alttaki antik kent yok edilmeye başlanmıştır. Kurul, özellikle doğal ve arkeolojik siteleri yapılanmalara açmak için sitten düşme kararı almış ve Tuzhan'ın yerine otel inşasına izin vermiştir.

Foça'da modern mezarlığın yanındaki boş alan, özellikle 1985 yılından bu yana

144) İzmir Mimarlar Odası Raporuna göre; "Antik Foça'nın büyük bir bölümü üzerinde son 10 yıl öncesine kadar yapılar bulunmamaktaydı. 1970'li yıllarda ilk kez oluşturulan sit alanları, 1980 yılından itibaren çok kez değiştirilerek küçültülmüş ve Foça'nın birçok yeri, yeşil alanları imara açılmıştır.

Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu'nun hazırlayarak 10 Nisan 1991 tarihinde onaylamış olduğu Foça Revizyon imar planı Foça ve Phokaia'yı korumaktan uzaktır. Kurum tarafından bu imar planı hazırlanırken, kent merkezi ve yakın çevresi gereği gibi incelenmemiş, yalnız mevcut arkeolojik sit alanları gözönünde bulundurulmuş ve gerçek sit alanlarının durumu kesinlikle araştırılmamış, gerekli uzmanlarla ilişkiye geçilmemiş, kararlar eksik ve yanlış olmuştur.

Dünyanın en eski antik tiyatrolarından birinin yer aldığı alan sit alanı dışında bırakılmış, yapılaşma izinlerine olanak sağlanmıştır. Söz konusu alanda arkeologların yaptıkları kazılarda antik tiyatro ortaya çıkarılmıştır.": Egemimarlık, "Doğal ve Tarihi Çevre Yağmasına Yeni Bir Örnek: FOÇA", Eylül 1991, Yıl:1, Sayı:3,, s. 9.

yıkılan eski evlere ait kalıntıların kamyonlarla taşınarak buraya dökülmesi sonucu tarihi evlere ait bir çeşit mezarlık olarak kullanılmaktadır. Geçen yüzyıla ait iki katlı taş evler hatta antik eserler birer ikişer yıkılarak Foça'nın mimari tarzına uygun olmayan, beton yığınlarına dönüştürülmektedir. (145)

Aliağa'dan Foça yönüne doğru hızla gelişen sanayi faaliyetleri, birçok kirlletici ağır sanayi tesisi Yeni Foça, Gencelli ve Nemrut Körfezi yönünden Foça'yı tehdit etmektedir. Yeni Foça yakınlarındaki yerleşim birimlerinden Gencelli'ye serbest bölge+yap işlet devret modeliyle Japonlara yaptırılması öngörülen; ancak yöre halkının baskısıyla vazgeçilen termik santralin kurulması halinde bugün genelde kabul edilebilir düzeyde olan hava ve su kirliliğinin sınır değerlerini kolayca geçerek yörenin turizm ve tarımsal potansiyelini kaybetmesine neden olacağı (146) ileri sürülmektedir.

Eski Foça'dan Yeni Foça'ya kadar uzanan kıyı bandında yer alan doğal sitler ve bazı 1. derece arkeolojik sitler verilen ruhsatlarla yapılaşmaya maruz kalarak hızla ortadan kalkmaktadır. Kıyı bandındaki bazı koyların 3. derece doğal sit veya sit kapsamı dışında bulunması buraların yapılaşmasına olanak sağlarken; aynı alanların gerisindeki kıraç yamaçların 1. derece doğal sit olması çelişkili bir durum yaratmaktadır.(147)

Kasım 1990'da KTVKY Kurulunun Foça'da yaptığı toplantıda alınan bir dizi karar, sit alanlarında önemli bir değişiklik yapmamakla birlikte temel kazısı sırasında antik buluntulara rastlanan hükümet konağı alan ve çevresini 1. derecede sit ilan etmiş, ayrıca bir yat limanı yapımına da olur vermiştir. Aynı dönemde Foça'daki bazı sit alanları üzerindeki tarihi yapıların ve tarihi yeldeğirmenlerinin de restorasyonu için karar alınmıştır.

145) Foça Hükümet Konağı inşaatı esnasında tarihi eserlere rastlanması üzerine "müteahhit Hasan Yurdabakan Foça'da hükümet konağı inşaatı sırasında M.Ö. 4. yüzyıla ait buluntuları yok etmekten suçlanınca "yahu bu taşlar Foça'nın her tarafında çıkıyor. Arkeologlar neden beni suçluyor? Alt tarafı bir taş..." : Özgen Acar, "Kaçırılmayan, Antik Tiyatro Kaldı", Cumhuriyet, 1 Ekim 1990; diyebilmiştir. Foça, gerçekten mevcut sit alanlarından daha geniş bir alana yayılmıştır. Çünkü Foça bilindiği gibi daha M.Ö. XI. yüzyıldan beri önemli bir yerleşim birimi olmuş ve birçok uygarlığa beşiklik etmiştir. Foça'da bu gelişmeler üzerine, Hükümet Konağı inşaatı durdurulmuştur.

146) Geniş bilgi için bak: K. Anadol, age.

147) Ö. Özyiğit, agm, s. 21.

V- FOÇA HALKININ ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİ UYGULAMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğal ve tarihi değerler üzerindeki tahribat sadece Foça'da ciddi boyutlar kazanmış, denizler sadece burada kirlenmiş değildir. Bu olgu, ülkemizin sayısız yöresinde de yaşanmaktadır. Kısmen korunabilmiş tarihi eserlerle, doğal güzelliklerle, eski evlerle, ilginç tabiat anıtları, gelenekleri, kültür ürünleri ve yaban yaşamına sahip yörelerimizin sayısı da gittikçe azalmaktadır. Henüz bozulmamış ama yakın gelecekte önlem alınmaz, çözümler geliştirilmezse bozulma ve kirlenme sürecini yaşayacak Foça gibi diğer yörelerimiz de ilgi ve çözüm beklemektedir. Bu yörelerin çözümü için sorunların ilgilendirdiği teknik konularda olduğu kadar sosyal bilimler alanında da çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Sosyal bilimler alanında yürütülecek çalışmalardan elde edilecek sonuçları gözönünde bulunduran teknik çözümlerin; halkın isteklerine, sosyo-ekonomik yapıya daha uygun olacağı görüşüne katılmaktayız. Bu amaçla disiplinlerarası olarak ancak sosyal bilimlerin siyaset bilimi ağırlıklı olarak ele aldığımız çalışmamızda buraya kadar genelde teorik plandaki çalışmamızı hayatın gerçekleriyle de bağdaştırabilmek için Foça özel çevre koruma bölgesinde 17 sorudan oluşan (*) ve 375 denek üzerinde uyguladığımız bir anket çalışması ve değerlendirmesi eklenmiştir. Böylece halkın özel çevre koruma bölgeleri ve bu bağlamda doğal ve kültür varlıklarının korunması olgusuna bakışı değerlendirmeye çalıştık. Halkın katılımının sağlanmadığı, görüşlerinin ve taleplerinin dikkate alınmadığı hiçbir planlama faaliyetinin başarılı olamayacağı görüşünden hareketle yürüttüğümüz bu çalışmaya Foça halkının ilgisinin yüksek olması bize Foçalıların koruma olgusuna ve yöreleriyle ilgili kararlara ve olaylara katılma arzusunda olduğunu da göstermiştir.

Foça, doğal ve kültürel değerlerin yitirildiği yörelerimizin sayısız örneklerinden sadece biri olarak incelenmiştir. Bu çalışmayla Foça ve benzer yörelerin içinde bulundukları durum ortaya konularak çözüm arayışına gitmek veya en azından bu süreci başlatmaya çalışmak temel hedefimiz olmuştur. 21 Kasım 1990 tarihindeki 90/1117 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla özel çevre koruma bölgesi ilan edilen Foça'daki halkın çevre koruma olayına duyduğu ilginin saptanması, özel çevre koruma bölgeleri hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi, tarihi ve arkeolojik eserlere olan ilgisi ve Foça'nın gelişmesi yönündeki düşünceleri ile sembolleri olan fok balıklarının korunması konusundaki fikirlerinin değerlendirilmesi amacıyla 375 de-

* Deneklere uygulanan anket soru formu için Ek II ye bakılabilir.

nek üzerinde anket çalışması yapılmış, yerel otoritenin görüşleri ile karşılaştırılmıştır.

Tablo: 2 Ankete Katılanların Yerleşim Birimleri

Birimler	N	Yüzde
Fevzipaşa Mah.	87	23.20
Atatürk Mah.	106	28.27
İsmetpaşa Mah.	84	22.40
Foça ilçesi	20	5.30
Diğer yerler	76	20.27
Cevapsız	2	0.53
Toplam	375	100.00

Foça'nın mevcut üç mahallesi olan Fevzipaşa, İsmetpaşa, Atatürk'de rastgele örnekleme yöntemiyle anket yapılmıştır. Tablo 2 den de görüleceği gibi, ankete katılanların % 23 ü Fevzipaşa, % 28 i Atatürk ve % 23 ü de İsmetpaşa mahallesinde oturmaktadır. Buna göre ankete katılanların % 74 ü Foça'nın mevcut üç mahallesinde oturmakta; geriye kalanların ise % 6 sı Foça ilçe sınırlarında oturmakla birlikte Foça Belediyesi sınırları dışında oturmaktadır. Ankete katılanların % 20 si ise Foça'da oturmamakla birlikte Foça hakkında fikir sahibi, çeşitli amaçlarla Foçayı ziyaret eden kişilerden oluşmaktadır. Foça halkından olmakla veya Foça'da doğmuş bir süre yaşamış olmakla birlikte şu an Foça'da ikamet etmeyenlerin de görüşlerini almak için bu grupta da anket çalışması yürütülmüştür.

Tablo: 3 Foça'da İkamet Edilen Süre

Yıl	N	Yüzde
0-1 yıl	101	27.01
2-4 yıl	66	17.65
5-7 yıl	39	10.43
8-10 yıl	16	4.28
10 yıldan fazla	150	40.11
Cevapsız	2	0.53
Toplam	374	100.00

"Kaç yıldır Foça'da yaşıyorsunuz" şeklindeki soruya verilen cevapların dökümü tablo 3 den de incelendiği gibi, % 2 si cevapsız, % 27 si 1 yıldan az süredir, % 18 inin ise 2-4

yıldır Foça'da yaşadığı cevabı alınırken; 5-7 yıldır Foça'da yaşayanların oranı ise % 11 ve 8-10 yıldır Foça'da yaşayanların da % 4 dür. Buna göre, Foça'da yaşayanlar arasında yeni yerleşmişlerin oranı % 25 ler civarındadır. Buna karşın 10 yıldan fazla süredir Foça'da yaşayanların oranı da hayli yüksek olup % 40 dır. 0-1 yıldır Foça'da yaşıyorum diyenlerin birinci soruya Foça dışındanım diyenler oranı olan % 20 düşüldüğünde gerçekte Foça'da bir yıldan kısa bir süredir yerleşik olan deneklerin oranının % 7.1 olduğu görülmektedir. Bu durum, ankete katılanların kentlerini tanıdıklarını ve sorunlarının farkında olduklarını göstermektedir.

Tablo: 4 Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	N	Yüzde
Okuryazar	14	3.74
İlkokul	60	16.04
Ortaokul	53	14.17
Lise	124	33.16
Üniversite	113	30.21
Lisansüstü	8	2.14
Cevapsız	2	0.53
Toplam	374	100.00

Anketin üçüncü sorusu olan eğitim düzeyinin tespitinde son mezun olunan okul esas alınmıştır. Buna göre eğitim düzeyi Tablo 4 den de görüleceği gibi oldukça yüksektir. Ankete katılanlardan % 0.53 ü eğitim düzeyi ile ilgili soruyu cevapsız bırakırken, % 3.74 ü okuryazardır. Okuryazar olanlar arasında hiç okuma yazma bilmeyenlerle, okuma yazma bilmekle birlikte ilkokul bitirmemişler de bulunmaktadır. Deneklerin % 16.04 ü ilkokul mezunu olduğunu belirtirken % 14.17 si ortaokul mezunudur. Foça'da okuma yazma oranı kadar (% 99) tahsil durumunu da oldukça yüksektir. Nitekim anketimize katılanlardan en büyük grubu % 33.16 lise mezunları oluştururken; bunu % 30.21 ile üniversite mezunları takip etmektedir. Lisansüstü eğitimini tamamlayanların oranı ise % 2.14 dür. Görüldüğü gibi lise ve üniversite ile lisansüstü eğitimini tamamlamış olanlar Türkiye ortalamalarının hayli üstünde olup toplam içindeki oranı % 66 ya ulaşmaktadır.

Tablo: 5 Yaş Grupları

Yaş grupları	N	Yüzde
16-25	119	31.73
26-35	107	28.53
36-45	72	19.20
46-55	38	10.13
56- +	38	10.13
Cevapsız	1	0.27
Toplam	375	100.00

Ankete katılanların tablo 5 den de görüldüğü gibi yaş grupları itibariyle dağılımda en büyük oran anketimizde % 31.73 ile temsil edilen 16-25 yaş grubudur. Bunu % 28.53 ile 26-35 yaş grubu takip ederken; 36-45 yaş grubunun oranı % 19.20, 46-55 yaş grubunun oranı 10.13 ve 56 yaşından büyük yaşlılar grubunun oranı da yine 10.13 olmaktadır. Anketi cevapsız bırakan ise sadece bir kişidir. Ankete katılan deneklerin yaşları Türkiye geneline de uygun olarak genç ve orta yaş grubu diyebileceğimiz 45 yaşın altında yoğunlaşmaktadır.

Tablo: 6 Cinsiyet

Cinsiyet	N	Yüzde
Erkek	265	71.05
Kadın	107	28.69
Cevapsız	1	0.27
Toplam	373	100.00

Ankete katılanların cinsiyetleriyle ilgili bilgilere bakıldığında ise cevapsız % 0.27, erkek % 71.05 ve kadın % 28.69 olarak tesbit edilmiştir. Cinsiyet ile ilgili bilgiler daha çok çarpaz ilişkiler alınırken kadınların ve erkeklerin fikirlerinin ne yönde olduğunun tesbitinde kullanılmıştır.

Tablo: 7 Meslek Grupları

Meslek Grupları	N	Yüzde
Memur	102	27.20
İşçi	56	14.93
Çiftçi	13	3.47
Esnaf-iş adamı	76	20.27
Ev hanımı	14	3.73
Öğrenci	56	14.93
İşsiz	3	0.80
Emekli	25	6.67
Serbest Meslek	30	8.00
Toplam	375	100.00

Altıncı soru ise ankete katılanların işlerini sınıflandırmaya yönelik olup; anket formunda yer alan 9 gruba göre verilen cevapların dağılımı incelendiğinde en büyük iki grubu % 27.20 ile kamu ve özel kesimde memur statüsünde çalışanlar ile % 20.27 ile temsil edilen esnaf-iş adamı grubu oluşturmaktadır. Foça'da hizmet sektörünün payı % 80 ler civarında olması nedeniyle bu iki kesimin oranının yüksek çıkması da doğal karşılanmalıdır. Bu iki kesimi sırayla şu gruplar takip etmektedir: % 14.93 ile işçi, yine % 14.93 ile öğrenci, % 8 ile serbest meslek (doktor, avukat, mimar gibi), % 6.67 ile emekliler, % 3.73 ile ev hanımları, % 3.47 ile çiftçiler ve yüzde 0.80 ile işsizler grubudur. Tablo 7 den de görüldüğü gibi, memur ve esnaf gruplarının toplam payı % 50 ye yaklaşırken; işçi ve öğrenci grupları yaklaşık yedide bir oranında temsil edilmişlerdir. Buna karşın geriye kalan beş grubun toplam içindeki payları çok küçük kalmakta, işsiz ise oldukça düşük oranda bulunmaktadır.

Tablo:8 Özel Çevre Koruma Kurumunun Görevi

Görevler	N	Yüzde
Turistlere yardımcı olur	8	2.14
Çevre değerlerini korur	292	78.07
Bir fikrim yok	72	19.25
Cevapsız	2	0.53
Toplam	374	100.00

"Özel Çevre Koruma Kurumu aşağıdaki görevlerden hangisini yapar" şeklindeki 7. soruyla Foça halkının özel çevre koruma kavramını ne kadar bildiği; Kurumun çalışmalarından ve görevlerinden haberdar olup olmadığı ölçümlenmeye çalışılmış bu sorudaki "turistlerin daha iyi vakit geçirmelerine yardımcı olur" şeklindeki seçenek yanıtıcı olarak konmuş, sorunun ilk hazırlanışında yanıtıcı seçenekler birden fazla iken son halinde bire indirilmiştir. İkinci seçeneğe seçerek Kurumun işi hakkında doğru cevabı verenlerin oranı % 78.07 olarak tesbit edilmiştir. Yanıtıcı seçenek olan "turistlerin daha iyi vakit geçirmelerine yardımcı olur" diyenler % 2.14 gibi düşük bir oranda kalırken, bir fikrim yok diyenlerin oranı % 19.25 ve cevapsızların oranı 0.53 dür.

Tablo: 9 Foça'nın Özel Çevre Koruma Bölgesi Olarak Etkilenme Yönü

Etkilenme yönü	N	Yüzde
Hiçbir etkisi olmadı	80	21.39
Doğal ve tarihi eserleri korudu	170	45.45
Turizmi ve ticareti canlandırdı	38	10.16
Turistik gelişimi engelledi	30	8.02
Bir fikrim yok	53	14.17
Cevapsız	3	0.80
Toplam	374	100.00

"Foça merkezinin özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesinin yörenize ne etkileri oldu?" şeklindeki soruya verilmiş cevapların Tablo 9 da da görüldüğü gibi dağılımına bakıldığında turizmle ilgili olumlu ve olumsuz iki seçenek bulunmasına rağmen, halkın çoğu bu kararı doğal ve tarihi eserlerin korunması açısından olumlu bulmakta ve "doğal ve tarihi eserleri korunmasını sağladı" yargısına katılmaktadır. Bu şekilde düşünenlerin oranı % 45.45 iken, "hiçbir etkisi olmadı" diyenler % 21.39, "turizmi ve ticareti canlandırdı" diyenler % 10.16, "Foça'nın turistik gelişmesini engelledi" diyenler % 8.02, "bir fikrim yok" diyenler ise % 14.17 olarak bulunmuştur. 8. soruyu cevapsız bırakanların oranı ise % 0.80 olarak bulunmuştur.

Tablo: 10 Arazi Takasını Kabul Etme Durumu

Tercih	N	Yüzde
Aynı değerdeyse evet	138	37.00
Yeri uygunsa evet	123	32.98
Kabul etmem	105	28.15
Cevapsız	7	1.88
Toplam	373	100.00

"Tescilli binanız veya sit alanında mülkünüz varsa veya olsaydı; bunları Foça'daki hazine arazileriyle değiştirmeyi kabul eder miydiniz?" şeklindeki 9. soruda arkeolojik ve 1. derece doğal sit alanlarında arazisi bulunan vatandaşların müracaatları halinde bu arazilerini vererek Hazine arazilerinden tesbit edilenlerden eşdeğer bir arazi almasına olanak sağlayan ve 1990 yılında yürürlüğe giren takas yönetmeliğinin işletilmeye çalışılması halinde halkın tepkisinin ne olacağı tesbit edilmek istenmiştir. Foça halkı genelde takas yönetmeliğinin işletilmesine olumlu bakmaktadır. Eğer değer ve yer açısından uygun araziler verilirse Foça'nın eski eserler konusundaki problemimin kaynağı olan antik ve tarihi kent ile bugünkü kentin aynı alanda kesişmesinden doğan korunamama olayı da daha kolay çözümlenebilecektir.

Bu soruya verilen cevapların ışığında takas yönetmeliğinin işletilerek; eşdeğer ve uygun yerdeki arazilerin takasa açılmasıyla sorunun çözümüne yardımcı olacağını ummaktayız. Arazi değişme teklifi sadece arazisi olanlara değil herkese "olsaydı" şeklinde sorularak bir genelleme yapılmaya çalışılmıştır. Ankete katılanların % 37 si aynı değerde olursa, % 32.98 si ise öncelikle yeri uygun olursa takası kabul edebileceğini ifade etmekte; arazisini takas yönetmeliği uyarınca değiştirmeyi kabul etmeyenlerin oranı ise % 28.15 de kalmaktadır. Bu soruyu cevapsız bırakanların oranı ise diğer sorulara nazaran nispeten yüksek olup % 1.88 oranındadır.

Anket formunda "ülkemizde en çok korunması gereken eski eserler hangileridir" şeklinde yer alan 10. soru ile eski eserlerin korunması konusunda ülkemizdeki temel eğilimlerin Foça'daki dağılımı tespit edilmek istenmiştir. Bu soruya verilen cevaplara göre, halkımızın en azından Foçalıların arkeolojik eserler de dahil her devrin eserine konut, tapınak, işyeri, idari bina gibi niteliğine bakmaksızın sahip çıkma arzusunda olduğu

görülmektedir. Arkeolojik eserlere veya tarihi devirlerden kalmakla birlikte konut ve çarşı niteliği taşımayan eserlerin korunması gerekmediğini düşünenlerin de bu eserlerin korunmasında pratik bir fayda görememeleri rol oynamaktadır.

Aşağıda tablo 11 de de görüldüğü gibi, % 67.73 gibi çok yüksek oranda Foçalı, eski eserler arasında bir fark görmeksizin hepsinin eşit değerde ve mutlaka korunması gerektiğini düşünmektedir. Ülkemizde en çok korunması gereken eser grupları Foçalılara göre sırasıyla şöyledir: Cami, mescid, medrese ve hamam gibi kültürel ve dini eserler % 10.13, çok eski dönemlerden kalma sur, tapınak ve tiyatro gibi eserler % 8.80, yakın geçmişten kalan tüm eserler % 6.67, eski Türk evleri ve konaklar % 4.80 oranında öncelikle korunmaya değer bulunmuştur. Hiç birini korumaya gerek yok diyenlerin oranı ise % 1.87 dir.

Tablo: 11 Ülkemizde En Çok Korunması Gereken Eski Eserler

Kor. Gereken Eski Eserler	N	Yüzde
Eski Türk evleri, konaklar	18	4.80
Yakın geçmişin tüm eserleri	25	6.67
Dini ve kültürel eserler	38	10.13
Arkeolojik eserler	33	8.80
Hepsi eşit değerdedir	254	67.73
Korunmaları gereksiz	7	1.87
Toplam	375	100.00

Tablo: 12 Foça'nın İmara Açılması

Tercih	N	Yüzde
Eski eserler olmalı	219	67.18
Faydalı bir girişim	95	29.18
Diğer (Restorasyon)	48	13.26
Cevapsız	12	3.68
Toplam	374	100.00

Tablo 12 den de görüleceği gibi "Foça'daki önemli bir-kaç arkeolojik veya tarihi değeri olanlar dışındaki tüm eserlerin yıkılması ve yerlerinin imara açılmasını nasıl karşılırsınız?"

şeklindeki soruyu halkın % 67.18 i eski eserler olmazsa Foça'nın bir değeri kalmaz seçeneğine evet diyerek eski eserlerin imar için yıkımına karşı çıkmıştır. % 29.18 i ise böyle bir girişimin çok faydalı olacağı kanaatindedir. Açık uçlu olarak düzenlenmiş olan "Diğer" seçeneğine ise hep eski eserlerin restore edilerek yeniden kullanıma sunulması şeklinde cevaplar gelmiştir. Kısaca restorasyon cevabını verenler % 13.26 ve cevapsız bırakanlar ise % 3.68 oranında temsil edilmektedir.

Tablo: 13 Foça'nın Gelecekteki En Önemli Geçim Kaynağı

Geçim Kaynağı	N	Yüzde
Balıkçılık	51	13.75
Ziraat	10	2.70
Turizm	298	80.32
Ticaret	9	2.43
Sanayi	3	0.81
Toplam	372	100.00

Tablo 13 den de görüldüğü gibi Foça'nın yakın gelecekteki en önemli geçim kaynağı olarak turizm görülmekte ve diğer geçim kaynakları turizmin yanında çok küçük oranlarda kalmaktadır. Turizmin beş sektör arasındaki oranı % 80.32 iken; onu % 13.75 ile balıkçılık takip etmektedir. Ziraatı en önemli geçim kaynağı olarak görenlerin oranı % 2.70, ticareti en önemli geçim kaynağı olarak görenlerin oranı ise % 2.43 olmaktadır. Sanayiye ise ancak % 0.81 i en önemli geçim kaynağı olarak görmektedir. Foça'da hizmetler sektörünün payının % 80 ler civarında olduğu ve turizm sektörünün payının ise giderek büyüdüğü bilinmektedir. Turizm ticareti de canlandıran bir sektör olarak görülmekte ve halk turizm cevabı ile iç ve dış turizm ile günübirlik ziyaretleri hatta ticari faaliyetleri birlikte düşünmektedir.

Tablo: 14 Öncelikli Kamu Hizmetleri

Hizmet Alanı	N	Yüzde
Sit alanlarının düzenlenmesi	99	26.40
Turizme yönelik tesisler	154	41.07
Hemşehriye yönelik sosyal tesisler	63	16.80
Diğer	54	14.40
Cevapsız	5	1.33
Toplam	375	100.00

Foça'ya devlet veya belediyece yapılması gereken hizmetler konusunda halk yat li-manı, çarşı gibi turizm ve ticarete yönelik tesislerin öncelikle ele alınmasını istemekte; bu is-tekte bulunanların oranı % 41.07 ye ulaşmaktadır. Sit alanlarının yeniden düzenlenerek eski yapıların ve sit alanlarının istifade edilebilir hale getirilmesini isteyenlerin oranı % 26.40 ol-maktadır. Daha çok Foça'da oturanlara hizmet vermesi beklenen okul, oyun bahçesi, park, hastahane gibi sosyal ve kültürel tesislerin yapılmasının öncelikle ele alınmasını isteyenlerin oranı ise % 16.80 dir. Diğer seçeneğini işaretleyerek kanalizasyon, çöp yakma tesisi, gibi yine özellikle Foça'da yaşayanlara yönelik çok farklı hizmetlerin yerine getirilmesini isteyen-lerin oranı ise % 14.40 dır. Bu soruyu cevapsız bırakanların oranı ise % 1.33 e varmaktadır.

Tablo: 15 Fok Balığı Görme Sıklığı

Sıklık	N	Yüzde
Görmedim	200	53.48
Bir-kaç	138	36.90
Çok	35	9.36
Cevapsız	1	0.27
Toplam	374	100.00

Anket formunda 14. sırada yer alan ve yukarıda tablo 15'de de sonuçları izlenebilen "hiç fok balığı gördünüz mü?" şeklindeki sorunun seçenekleri "hiç", "bir-kaç" ve "çok" ola-rak düzenlenmiş; bir-kaç ve çok ifadeleri deneğin o andaki algılama ve çokluk anlayışına bırakılarak görme sıklığı ile bir görünümdeki sayı arasında bir ayırım yapılmamıştır. Buna göre hiç fok görmedim diyenler % 53.48 ile en büyük grubu oluşturmaktadır. Buna karşın, bir-kaç (kez veya sayıda) fok gördüm diyenler % 36.90 oranıyla temsil edilmektedirler. Çok kez veya sayıda fok gördüğünü ifade edenlerin oranı ise % 9.36 da kalırken; cevapsızların oranı % 0.27 olmaktadır.

Tablo: 16 Fok Balıklarının Korunması

Koruma derecesi	N	Yüzde
Mutlaka korunmalı	253	67.47
Korunması gereksiz	9	2.40
Kendi hallerine bırakılmalı	105	28.00
Cevapsız	8	2.13
Toplam	375	100.00

Fok balıklarının korunması konusunda Tablo 16 dan da görüldüğü gibi deneklerin % 67.47 si fokların Foça'nın simgesi olduğu ve mutlaka korunması gerektiğini düşünmekte, % 28 i ise bir canlı olarak yaşamaya hakları olduğu, kendi hallerine bırakılmaları gerektiği yani öldürülmemekle birlikte korunmaları için özel bir çaba gösterilmesinin de gereksiz olduğu görüşüne katılmaktadır. Balıkçı ağlarına ve balıklara zarar veriyorlar, korunmaları gereksiz diyenlerin oranı ise % 2.40 ve cevapsızlar da % 2.13 düzeyinde bulunmaktadır.

Tablo: 17 Foça'nın Dışa Açılması ve Nüfus Artışının Etkisi

Etkilenme yönü	N	Yüzde
Çok sevindiriyor	183	48.93
Çok rahatsız oluyorum	94	25.13
Benim için farketmez	91	24.33
Cevapsız	6	1.60
Toplam	374	100.00

Tablo 17 den de görüldüğü gibi Foça'nın nüfusunun artması ve dışa açılması halkın çoğunu çok sevindirmektedir. Böyle bir gelişmeye çok sevinenlerin oranı % 48.93 iken; çok rahatsız olanların oranı ise % 25.13 olmaktadır. Foça'nın dışa açılması ve nüfusunun artmasına "benim için farketmez" diyenlerin oranı ise % 24.33 ve cevapsız ise % 1.60 dır.

Tablo: 18 Foça'nın Gelecekteki Durumu

Durum	N	Yüzde
Pek değişmeyecek	56	14.93
Korunmuş ve temiz olacak	146	38.93
Bozulmuş ve kirli olacak	166	44.27
Cevapsız	7	1.87
Toplam	375	100.00

Foça halkının neredeyse yarısı bugünkü temiz denizlerinin kirleneceğini, nispeten korunmuş arkeolojik, tarihi eserleri ve yeşilinin gelecekte bozulacağını ifade etmekle, gelecekle hakkında biraz karamsar düşündüklerini ortaya koymaktadırlar. Bu şekilde düşünenlerin oranı Tablo 18 den de görüleceği gibi % 44.27 dir. Foça'nın yukarıda sayılan çevre

değerlerinin temelde bozulmadan kalacağını düşünenlerin oranı ise % 38.93, bugün ve on yıl sonrası arasında fazla bir değişiklik olmayacağını düşünenlerin oranı ise % 14.93 olmaktadır. Bu soruyu cevapsız bırakanların oranı ise % 1.87 de kalmaktadır.

Aşağıda anket sorularına verilen cevaplardan bazıları, çarpaz ilişki (crosstab) yoluyla incelenmiştir.

Tablo: 19 Özel Çevre Koruma Kurumun Görevi ile Foça'nın Özel Çevre Koruma Bölgesi İlan Edilmesi İlişkisi

Seçenek	1	2	3	4	5	Toplam
1 Turist	.00	1.36	.00	.27	.54	2.17
2 Çevre	14.95	43.48	6.79	5.98	7.07	78.26
3 Fikir yok	6.25	1.36	3.53	1.90	6.52	19.57
Toplam	21.20	46.20	10.33	8.15	14.13	100.00

Yatay eksenindeki rakamlar anket formunda 8. soruya verilen cevapları dikey ekseninde yer alan seçenekler ise 7. soruda yer alan seçenekleri göstermektedir. Bunun için anket formuna bakınız. Buna göre; özel çevre koruma görevinin görevini çevre değerlerini koruma olarak görenler birinci sırada Foça'nın özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesinin doğal ve tarihi eserlerin korunmasını sağladığı görüşüne katılmaktadırlar. Buna karşın Özel Çevre Koruma Kurumunun görevi hakkında bir fikrim yok diyenler, Foça'nın özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesinin etkisi konusunda da çoğunlukla fikir sahibi değildirler.

Tablo: 20 Foça'da İkamet Süresi İle Arazi Takasını Kabul Etme Durumu İlişkisi

Seçenekler	değeri aynı evet	yeri uygun evet	kabul etmem	toplam
0-1 yıl	10.44	7.14	8.79	26.37
2-4 yıl	7.42	6.32	4.40	18.13
5-7 yıl	5.49	3.30	1.65	10.44
8-10 yıl	.82	2.20	1.37	4.40
10- +	13.74	14.56	12.36	40.66
Toplam	37.91	33.52	28.57	100.00

Tablodan da görüldüğü gibi çoğunluğunu Foça'da ikamet etmeyenlerin oluşturduğu 0-1 yıldır Foça'da oturanlar çoğunlukla değeri uygun olursa takası kabul etmektedir. Buna karşın 10 yıldan fazla süredir Foça'da ikamet edenlerin her üç seçeneğe verdikleri yanıtlar birbirine yakın olmasına rağmen bu gruptakiler içinde takas edilecek arazinin yerinin uygunluğu biraz daha ön planda gelmektedir.

Tablo: 21 Arazi Takasını Kabul Etme Durumu ile Foça'nın İmara Açılması İlişkisi

Seçenekler	cev.	değeri kalmaz	faydalı girişim	restorasyon	toplam
Cevapsız	.81	.54	.27	.27	1.88
Aynı değerde	1.88	21.51	8.60	5.11	37.10
Yeri uygunsa	.54	18.55	9.95	4.03	33.06
Kabul etmem	.00	18.28	6.45	3.23	27.96
Toplam	3.23	58.07	25.27	12.63	100.00

Elinde tescilli tarihi eser olan veya olması durumunda bunu takas yönetmeliğiyle değiştirmeyi kabul etmeyenlerin Foça'nın yıkılıp yeniden imara açılmasına olan tepkileri genelde eski eserler olmadan Foça'nın bir değeri kalmayacağı (% 18.28) oranındadır. Tescilli binaların Foça için değerli olması ve bu binaları bırakarak başka yere taşınmanın kabul edilmemesi durumunda restorasyonun oran olarak (% 3.23) hayli yüksek çıkması gerekirdi. Buna karşın bu oran takası kabul edenlerden dahi daha düşük çıkmıştır.

Tablo:22 Meslek Grupları ile Öncelikli Kamu Hizmetleri İlişkisi

Seçenekler	Sit alan yön.	Tur-tica yön.	Hemşeh. yön.	Diğer	Toplam
Memur	8.38	11.35	3.78	3.78	27.30
İşçi	3.24	5.14	3.24	2.70	14.32
Çiftçi	.81	1.62	1.08	.00	.351
Esnaf-işadamı	2.70	12.43	2.70	2.70	20.54
Ev hanımı	.81	.81	1.62	.54	3.78
Öğrenci	5.14	5.41	2.43	2.16	15.14
İşsiz	.27	.27	.00	.27	.81
Emekli	2.16	2.16	.81	1.62	6.76
Serbest Mes.	3.24	2.43	1.35	.81	7.84
Toplam	26.76	41.62	17.03	14.59	100.00

Tablo 22 de en ilgi çekici rakam başta esnaf-işadamları grubu ile memur grubunun Foça'ya yat limanı, çarşı gibi turizm ve ticarete yönelik tesislerin yapılmasını çok büyük oranda istemeleri buna karşın bu iki grupta diğer seçeneklerin oldukça düşük kalmasıdır. Geçimini ticaretten sağlayan bu grupların özellikle esnafın gelirini artırıcı etki yapması beklenen bu tür hizmetleri öncelikle istemesi de oldukça anlamlıdır. Bu iki grup haricinde sit alanlarının düzenlenmesi ve turizme yönelik tesisleri öncelikle isteyenler çoğu grupta nispeten yüksek iken hemşehriye yönelik nitelikteki sosyal ve kültürel tesisler ile diğer seçeneğini tercih edenler nispeten düşük çıkmaktadır.

Tablo: 23 Foça'nın İmara Açılması ile Öncelikli Kamu Hizmetleri İlişkisi

Seçenekler	Sit alan yön.	Tur-tica yön.	Hemşeh. yön.	Diğer	Toplam
Değeri kalmaz	18.44	26.26	8.94	6.70	60.34
Faydalı girişim	5.59	11.73	5.31	3.91	26.54
Restorasyon	3.63	3.35	1.96	4.19	13.13
Toplam	27.65	41.34	16.20	14.80	100.00

Sit alanlarının yeniden düzenlenmesini en öncelikli hizmet olarak görenler Foça'daki numune birkaç arkeolojik ve tarihi eserin ortadan kaldırılarak yeniden imara açılmasına çoğunlukla böyle bir girişimin Foça'daki tarihi eserlerin değerinin çok önemli olduğunu dolayısıyla yapılmaması gerektiğini düşünmektedirler. Öncelikli hizmetler açısından diğer hizmetleri seçenler de, Foça'nın yeniden imara açılması fikrini öncelikle Foça tarihi eserlerle güzeldir imara açılmasını, ikinci derecede ise faydalı bir girişim olarak değerlendirmektedirler Restorasyon ise turizme yönelik ve hemşehriye yönelik hizmetlerin öncelikle ele alınmasını isteyenler arasında en az tercih edilen seçenek iken, öncelikli hizmetlere % 14.80 ile diğer vevabını vererek bu soruda en düşük seçeneği oluşturan gruba dahil olanlar yeniden imar konusunda diğer tüm gruplardan daha fazla oranda restorasyon seçeneğini tercih etmekte, üstelik restorasyon hep en az tercih edilen seçenek olurken öncelikli hizmetler sorusuna diğer cevabını verenlerde restorasyon (% 4.91 ile) ikinci sıraya yükselmektedir.

Tablo: 24 Yaş Grupları ile Foça'nın Dışa Açılması ve Nüfus Artışı İlişkisi

Seçenekler	sevindiriyor	rahatsız ediyor	farketmez	toplam
16-25	15.83	5.36	10.72	31.90
26-35	12.87	9.38	6.43	28.69
36-45	10.18	4.56	4.29	19.03
46-55	6.54	2.41	1.34	10.19
56- +	5.36	3.22	1.61	10.19
Toplam	50.67	24.93	24.40	100.00

VI- DEĞERLENDİRME

Kültür ve tabiat varlıklarının korunamamasında şüphesiz kişi veya kurumlar tek başına sorumlu değildir. Toplumsal ahlak ikiliği de olumsuzluğu yaratan önemli bir faktör olarak görülmektedir. Çözümler Anadolu ve Trakya'nın her yanının bir kültür ve tabiat zenginliği hazinesi durumunda olduğu gibi, ekonomik ve sosyal sorunların üzerine yığılmış bir koruma sorunlar yumağıyla da içiçe bulunduğu düşünüldüğünde ülkesel düzeyde olmalı, olası çözümler bu ana politika çerçevesinde, yörenin özelliklerini de gözönünde bulundurarak oluşturulmalıdır. Kültür ve tabiat varlıklarını korumada duyarlı olmadığını düşündüğümüz tek kurum Belediye değildir; ama siyasi yönüyle belde halkı ve çıkar gruplarına en yakın kurum Belediye olduğu için çoğunlukla bu kurumun adı geçmektedir.

Benzer yörelerde olduğu gibi, Foça'nın da korunmasında açmazlardan biri şimdiki yerleşim merkezinin eski kent kalıntıları ve doğal sitlerden uzakta yeni bir yerde kurulmayıp, eski kentin üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır. Foça'daki son on-onbeş yıldır yaşanan sorunların Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu, Foça Belediyesi, İmar ve İskan Bakanlığı, Valilik, Turizm Bakanlığı gibi farklı kurumların benzer görevleri yerine getirmek için aynı anda ve aynı mekanda yetkili olmasından da kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Foça ve Foça gibi sit alanları ile bugünkü yerleşiminin aynı alanda çakışmasından doğan diğer bir sorun da, "uygulamaya dönük ne tür ilkeler benimseneceği, ne tür denetim

ve yaptırım mekanizmalarının devreye sokulacağı konusundaki belirsizliktir. Bu belirsizlik nedeniyledir ki korumacılığa ilişkin bu alanlarda alınan birçok karar geniş bir eleştiri zemini yaratmaktadır." (148)

1990 yılında Foça Belediyesinde 27.5 km² lik alanın özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesiyle Özel Çevre Koruma Kurumu benzer görev ve faaliyetler için söz sahibi olmuştur. Bizce, Özel Çevre Koruma Kurumunun farklı görevleri tek bir bünyede toplayarak yörenin tek hakimi durumunda olması, sorumluluğu yayma, sorumluluktan kaçma, kırtasiyecilik, yetkisizlik ve etkisizlik gibi yönetim problemlerin azalmasını; daha planlı ve yetki çatışması olmaksızın yönetimin devamını sağlamaktadır.

Foça ve benzer yörelerdeki karar ve uygulamaların sık sık eleştiri konusu olmasında halkımızın çıkarlarını artırma, kamu kurumlarının eleman ve yetki yetersizliği ile baskı gruplarının etkisiyle verdikleri yanlış kararlar ve örgütlenmenin de büyük rolü vardır. Bize göre bir başka temel yanlışlık da; yasaklamalarla, arsaları birinci derecede arkeolojik sit alanı ilan etmekle Foça'nın sorunlarının çözümleneceğini sanarak ve halkın isteklerini, yörenin gerçeklerini gözönüne almayan kararlarda yatmaktadır.

Foça'daki kültür ve tabiat varlıkları ve sit alanlarıyla ilgili bugünkü sorunların çözümü, Kültür ve Maliye Bakanlıkları tarafından yürütülen takas yönetmeliğini işleterek alternatifler yaratılabilmesinde yatmaktadır. Ayrıca birinci derecedeki arkeolojik sit alanlarında kazılar yapılarak sit alanlarının sınırlarının tesbitinin tamamlanması gerekmektedir.

Toplumumuz, sivil mimarlık eserlerinin korunması düşüncesine, kendi çıkarlarıyla uyuşmadığı zaman karşı çıkmakta ve özellikle kentsel rantın yoğunlaştığı konumlarda bu olgu daha da belirginleşmekte, hatta koruma kavramına karşı çıkışlar kolaylıkla ortak tavır haline gelebilmektedir. Toplumsal bilincin geliştirilmesi ve kurumsallaştırılması ile koşut olan koruma kavramının geliştirilmesi, özellikle kamu kesimlerinin eylem alanına girmektedir. Toplumun yapısını, kültürünü yansıtan sivil mimarlık değerlerinin öneminin anlaşılması ve yaşatılması gerektirdiği (149) ifade edilmektedir. Bunun için de arkeolojik ve tarihi eserlerin neden korunması gerektiğinin halka anlatılması büyük önem taşımaktadır.

148) Cemal Arkon, "Günümüz Korumacılığının Sorunları", *Egemimarlık*, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2, s.54.

149) Hasan Özbay, "Koruma Kavramı Üzerine", *Mimarlık*, 88.2, Yıl:26, Sayı:228, s.47.

Foça'da kentsel ve arkeolojik sit alanlarında yapılacak yapılarda çağdaş mimarlığımızı eski yapıları canlandırma ve yerel malzemeler kullanma yönünde yöre ve kent mimarlığıyla uyumlu çizim ve uygulamalar yerini almalıdır. Bugünkü Foça'nın alanları çevre yoluna yeterli mesafeye kadar bu tip kontrollü bir yapı düzenine kavuşturulmalıdır. Foça'nın gelişmesi ve kalan tescilli yapıların korunup yaşatılabilmesi için büyük yapı onarımlarına, geleneksel Foça mimarisinin korunup yaşatılabilmesi için bu gelenekle yoğrulmuş yeni yapıların yapılabilmesi için restorasyona izin vermek ve mali, teknik açılardan desteklemek gerekmektedir.

Foça'da kentsel sit kapsamındaki evlerin korunması için Bakanlık tarafından oluşturulacak fonlardan yardım sağlanmalıdır. Ayrıca tarihi evlere pansiyon, kafe, lokanta ve satış mağazası gibi fonksiyonlar kazandırılmasıyla koruma kavramı özendirilmelidir. Böyle bir girişim zaten restore etmeye ve eski yapıları fonksiyon kazandırarak kullanılabilir hale getirilmesine mali katkıyı da kabul eden Foça halkının katılımını sağlayacağı gibi, bu eserleri kullanamamaktan doğan mağduriyetini de büyük ölçüde hafifletecektir. Kentsel sit alanlarının statik bir koruma anlayışı ile ele alındığı bugünkü durum sürerse, eski yapıların birer birer yıkılıp gideceğini söylemek kehanet sayılmaz.

Günümüz çağdaş kent planlama ve kent koruması, yerleşimin geleceğini ilgilendiren kararlara belde halkını katan, paylaşmasına fırsat veren onu kentine yabancılaştırmayan bir anlayış gerektirmektedir. Bu bağlamda Foça halkının dikkate alınmadığı bir sistemden fayda beklemek mümkün değildir. (150) Bu amaçla, halkın katılımını gözönüne alan politikalar geliştirilmelidir. "Yerel yönetimlerin koruma kurullarında bugünkünden daha etkin bir rol üstlenmesi veya zaman zaman önerildiği biçimiyle Bakanlığın bugün yüklendiği görevleri yerel yönetimlerin üstlenmesi önerisi de dikkatle değerlendirilmesi gereken bir öneridir. Yönetimin merkezi yapısından kurtarılacak yerel yönetimlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi demokratikleşme yolunda olumlu bir adım olarak görülmekle birlikte, yerel yönetimlere yetki ve sorumluluk aktarımı, bu yönetimlere gerekli teknik ve mali olanakları sağlamakla ancak anlamlı olacaktır." (151)

Halkla en çok etkileşim içinde olan ve beldeyi en iyi bilen biri olarak Belediye Başkanı

150) Ziyaeddin Bilgin, agm, s.26.

151) C. Arkon, agm. s.55.

Dirim'in katılım konusundaki görüşleri; i) öncelikle neyi koruyacağını ve neden koruyacağını insanımıza anlatmak zorunda olduğumuz yani; geniş çaplı bir eğitim, bilgilendirme sürecine gereksinme duyulduğu; ii) yerel ve merkezi kaynak yaratılarak koruma kararlarından olumsuz etkilenen vatandaşların uğradıkları maddi kayıpların giderilmesi gerektiği; iii) kaynak yaratılarak, halen ayakta kalmış tarihsel değerlerimiz için bilimsel kazıların başlatılması zorunluluğu; iv) koruma planının detaylandırılarak bir uygulama projesine dönüştürülmesi; v) uygulamaların parsel bazında çelişkiler taşınamaması, çifte standart yaratılmaması (152) gerekli olduğu şeklindedir.

Bu durumda Foça için son yıllarda gündemde olan arkeolojik ve tarihi eserlerinin korunması ile denizinin temiz kalması ve fokların yaşatılması için oluşturulan tartışma ortamının haklı gerekçelerini de anlamış oluruz. Gazeteci, bilim adamı, hükümet yetkilisi, yerel yöneticiler ve Foçalılar ile her kesimden çevre dostlarının yarattığı çok taraflı bir tartışma ortamının Foça için bir şans olduğunu söylemek gerekir. Gerçeklerin ortaya çıkarılması, Foça için en iyinin belirlenerek, halkın katkısının sağlanması açısından yer yer tartışmaların sertleşmesine rağmen Foça'nın değişik çevrelerce gündemde tutulmasının ve tartışılmasının güzel ve yararlı demokratik bir ortam oluşturduğunu görmek mutluluk vermektedir. Çevre korumada hiç birşey yapmadan durmak, pahalı bir lüktür.

152) Nihat Dirim, "Foça", Egemimarlık, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2, s.23.

SONUÇ

Ülkemiz, ekolojik ve arkeolojik yönüyle önem taşıyan özelliklere sahiptir. Bu alanların sahip olduğu değerlerin ve taşıdığı özelliklerin gelecek nesillere bırakılabilmesi kadar, içinde yaşayan canlıların da, hayatlarını sürdürebilmeleri amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirecek çevre korumacılığı ülkemizin çevre politikasının bir yönüdür. Genel olarak, korumak kadar bu alanların kullanıma açılarak ekonomik yönüyle de fayda sağlayıcı özelliklerinin değerlendirilmesi istenmektedir.

Doğal değerlerimizin tehdidi sadece kirlilik yoluyla gerçekleşmemektedir. Bir ekosistemin ortasından geçirilen karayolu, kıyıya yapılan bir otel, önceden düşünülemeyen ancak, geri dönülmesi de mümkün görülmeyen çeşitli ekolojik sorunlar yaratabilir. Bu nedenle geliştirilmiş çeşitli koruma sistemlerinin ülkemiz için değerlendirilmesinin yapılarak uygun bir koruma politikasının saptanması hedeflenmektedir.

Ülkemizde korumacılık anlayışı çeşitli politikalar aracılığı ile desteklenmektedir. Bu konuda kararlı bir politika bulunmadığı gibi, uygulamada da güçlüklerle karşılaşmaktadır. Aslında ülkemizde korumacılık fikri, yeni bir tercih değildir; bununla beraber daha özel korumaya yönelik idari tasarruflar 1988 li yıllarda "özel çevre koruma bölgeleri"ne ilişkin mevzuat düzenlemeleriyle başlatılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Özel Çevre Koruma Kurumunun en geniş anlamda örgütsel yapısına işlerlik kazandırılmamıştır. Şüphesiz, Kurumun dağınık olarak değerlendirebileceğimiz çalışma yapısını tek başına örgütsel etkinsizlik ile izah etmek mümkün değildir. Planlama kararlarını olumsuz yönde etkileyen baskı ya da çıkar grupları da çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bugünkü anlamda özel çevre korumacılığı politikası uygulamasını, bu uygulamanın yeni başlamasından dolayı tam olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ancak, ileriye yönelik çalışmaları umut verici görülmektedir.

Bize göre; daha özel korumaya muhtaç alanlarımız kadar, ülke bütününde de çevre korumacılığının yaygınlaştırılması ve idari kararlarda süreklilik sağlanması gerekmektedir.

Ülkenin doğal kaynaklarının envanterinin çıkarılarak kısa dönemli "geçici, çözümden uzak" politikalar yerine uzun dönemli "kalıcı" politikaların belirlenmesi, buna göre alanların niteliklerine uygun kullanımlara izin verilmesi yerindedir.

Çalışmamızda kuramsal yapı ve çeşitli uygulamalar Foça örneğiyle gözden geçirilmiş, genel politik yapıdaki tutarsızlıklardan önemli bir sapma olmadığı anlaşılmıştır. Demokratik katılımın gerekliliğinden sıkça sözedilmesine rağmen, yerel halktan bağımsız, ön çalışma yapmadan, ani olarak alınan kararların "yaptırıcı güç" kullanılarak uygulanmaya çalışılması şaşırtıcıdır.

Milli sınırlarımız içerisinde, hemen her mekanda tarihi değerlere sahip eserlerin yer aldığı ülkemizde, genelde insanların ulaşma, toprağın verimliliğine ve iklim koşulları gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak yaptığı yer seçimi tercihi nedeniyle, doğal ve kültürel varlıklar kaynaşmış gibidir. Bu durum, eski medeniyetlerin üzerine yerleşmiş olan günümüz insanını tarihi eserleri koruma ile ekonomik menfaatlerini kollama ikilemine itmiştir.

Şüphesiz, eskiyi korumak kadar günün ihtiyaçlarını da devam ettirmek gerekmektedir. Bu bağlamda ne pahasına olursa olsun korumacılık yerine kârlılık ve korumacılık arasındaki en iyi uzlaşmanın topluluk kadar toplum yararına nasıl sağlanacağını belirlenmesi doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir.

EKLER**EK:I ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER**

Bölge Adı	Yüzölçümü Km ²	Yerleşim Sayısı	Bölgenin Toplam Nüfusu
Köyceğiz - Dalyan	385	17	25945
Gökova	521	5	5145
Fethiye - Göcek	613	11	43073
Kekova	260	1	354
Göксу	236	8	10600
Patara	190	5	7782
İhlara (Kapadokya)	59	4	6781
Pamukkale	44	5	6742
Gölbaşı	245	7	20519
Foça	27.5	1	9035
Datça - Bozburun	1474	19	15809
Belek	100	11	11837

Kaynak: -----, "Özel Çevre Koruma Bölgeleri", Özel Çevre Koruma Bülteni, Ocak 1991, Sayı:1

EK:II FOÇA HALKININ ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGELERİ UYGULAMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN SAPTANMASINA YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASI ÖRNEK SORU FORMU

1. Mahallesi (Oturduğunuz yer)

(1)Fevzipaşa (2)Atatürk (3)İsmetpaşa (4)Foça köyleri (5)Foça ilçesi dışından

2. Kaç yıldan beri Foça'da yaşıyorsunuz?

(1) 0-1yıl (2) 2-4yıl (3) 5-7yıl (4) 8-10 (5) 10 yıldan fazla

3. Eğitim durumunuz.

(1)Okuryazar (2)İlkokul (3)Ortaokul (4)Lise (5)Üniversite (6)Lisans üstü

4. Yaşınız

(1) 16-25 (2) 26-35 (3) 36-45 (4) 46-55 (5) 56- +

5. Cinsiyeti

(1) Erkek (2) Kadın

6. İşiniz

(1)Memur (2)İşçi (3)Çiftçi (4)Esnaf-İşadamı (5)Ev Hanımı (6)Öğrenci (7)İşsiz
(8)Emekli (9)Serbest Meslek(Doktor, Avukat, Mimar)

7. Özel Çevre Koruma Kurumu aşağıdaki görevlerden hangisini yapar?

(1) Turistlerin daha iyi vakit geçirmelerine yardımcı olur.

(2) Bölgenin çevre değerlerinin korunması için her türlü icraatta bulunur.

(3) Ne iş yaptığı hakkında bir fikrim yok.

8. Foça merkezinin özel çevre koruma bölgesi ilan edilmesinin yörenize ne etkileri oldu?

(1) Hiçbir etkisi olmadı. (2) Doğal ve tarihi eserlerin korunmasını sağladı.

(3) Turizmi ve ticareti canlandırdı (4) Foça'nın turistik gelişmesini engelledi.

(5) Bir fikrim yok

9. Tescilli binanız veya sit alanında mülkünüz varsa veya olsaydı; bunları Foça'daki hazine arazileriyle değiştirmeyi kabul eder miydiniz?

(1)Aynı değerde olursa evet (2)Yeri uygun olursa evet (3)Kabul etmem.

10. Ülkemizde en çok korunması gereken eski eserler hangileridir?

(1) Eski Türk evleri ve konaklar.

(2) Yakın geçmişten kalan tüm eserler.

(3) Cami, mescid, medrese ve hamam gibi kültürel ve dini eserler.

(4) Çok eski dönemlerden kalma kale, sur, tapınak ve tiyatro gibi eserler.

(5) Benim için hepsi eşit değerde korunmalıdır.

(6) Hiç birini korumaya gerek yok.

11. Foça'daki önemli bir-kaç arkeolojik veya tarihi değeri olanlar dışındaki tüm eserlerin yıkılması ve yerlerinin imara açılmasını nasıl karşılırsınız?

(1) Eski eserler olmazsa Foça'nın bir değeri kalmaz.

(2) Foça'nın gelişmesi için böyle bir girişim çok faydalı olur.

(3) Diğer Belirtiniz

12. Foça'nın yakın gelecekteki en önemli geçim kaynağı ne olacaktır?

(1) Balıkçılık

(2) Ziraat (Tavukçuluk, sebze-meyva, zeytincilik vb)

(3) Turizm (4) Ticaret (5) Sanayi

13. Foça'da devletin veya belediyenin öncelikle ele alması gereken hizmet nedir?

(1) Foça içindeki eski yapıların ve sit alanlarının istifade edilir hale getirilmesi.

(2) Foça'ya yat limanı, çarşı gibi turizm ve ticarete yönelik tesislerin yapılması

(3) Okul, oyun bahçesi, park, hastahane gibi sosyal ve kültürel tesislerin yapılması

(4) Diğer Belirtiniz:

14. Hiç fok balığı gördünüz mü?

(1)Hayır (2) Bir-kaç (3)Çok

15. Fok balıklarının korunması konusunda düşünceniz nedir?

(1) Yöremizin simgesidir; mutlaka korunmalı.

(2) Balıkçı ağlarına ve balıklara zarar veriyorlar, korunması gereksiz.

(3) Bir canlı olarak yaşamaya hakları vardır; kendi hallerine bırakmalı.

16. Foça'nın nüfusunun artması ve dışa açılması sizi nasıl etkiliyor?

(1) Çok sevindiriyor.

(2) Çok rahatsız oluyorum

(3) Benim için farketmez.

17. Foça'nın on yıl sonraki durumu nasıl olacak?

(1) Fazla değişiklik olmayacak.

(2) Denizi temiz, doğal güzellikleri ve eski eserleri korunmuş olacak.

(3) Denizi kirli, doğal güzellikleri ve eski eserleri bozulmuş olacak.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

ALSAÇ, Üstün, Türkiye'de Restorasyon, İletişim Yayınları Cep Üniversitesi, İstanbul 1992.

ANADOL, Kemal, Termik Santrallere Hayır, Verso Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara Haziran 1991.

BAŞOL, Koray, Doğal Kaynaklar Ekonomisi, İstiklal Matbaası, İzmir 1985.

CANAN, İbrahim, İslam'da Çevre Sağlığı, Cihan Yayınları, İstanbul 1986.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ortak Geleceğimiz, 3. Baskı, Çev. Belkıs Çorakçı, TÇSV Yayını, Ankara Ekim 1991.

EKİNCİ, Oktay, "Çevremiz"de Demokrasi Bekliyor, E Yayınları, İstanbul 1991.

ELVIN, R. Johnson, Park Resources for Recreation, Charles E. Merrill Publishing Co., Ohio 1972.

GÖRMEZ, Kemal, Türkiye'de Çevre Politikaları, Gazi Büro, Ankara 1991.

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Çevre Sorunları, Avrupa Toplulukları ve Türkiye Politikalarının Karşılıklı İncelenmesi, İKV Yayınları:83, İstanbul 1991.

KARPUZCU, Mehmet, Çevre Ekonomisi, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1987.

KIŞLALIOĞLU-Mine - Fikret Berkes, Biyolojik Çeşitlilik, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara 1987.

KIŞLALIOĞLU, Mine - Fikret Berkes, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

KIŞLALIOĞLU, Mine - Fikret Berkes, Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara 1985.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Oniki Öncelikli Yerleşim Merkizi, (Araştırma

Yöneticisi: Gürkan Gezim) KTB, Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 1982/9.

Milletlerarası Modern Mimari Kongresi, Atina Sözleşmesi, Çev. Ayda Yörükân, İmar İskan Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırma Dairesi Yay. No: 52, Ankara 1969.

OECD, Strengthening Environmental Co-operation with Developing Countries, 4-6 Kasım 1987'de Paris'te Yapılan OECD Semineri, OECD Yayını, 1989.

ÖZDEMİR, Şevket, Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Palme Yayınları, Ankara 1988.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Özel Çevre Koruma Bölgesi Göksu Deltası, (Haz. Ali Özer, Faruk Mortaş) Çevre Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Yayın No: 16, Ankara 1992.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Özel Çevre Koruma Bölgesi Köyceğiz-Dalyan, Çevre Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Yayın No: 92-13, Ankara 1992.

TOPRAK, Zerrin, Kent Yönetimi ve Politikası, ABAM Yayınları No:3, İkinci Baskı, İzmir 1988.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Çevre Sorunları Nedir, Ne Olmalıdır?, (Kollektif), TÇSV Yayını, Ankara 1987.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Sulak Alanları, TÇSV Yayını, Ankara 1989.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, (Kollektif) II. Baskı, TÇSV Yayını, Ankara 1990.

YAVUZ, Fehmi - Ruşen Keleş, Çevre Sorunları, AÜ. SBF. Yayını, Ankara, 1983.

2. MAKALELER

ACAR, Özgen, "Kaçırılmayan Antik Tiyatro Kaldı", Cumhuriyet, 10 Ekim 1990.

ARKON, Cemal, "Günümüz Korumacılığının Sorunları", **Egemimarlık**, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2.

AKESEN, Aytuğ, "Ege Kıyılarında Çevre Koruma ve Turizme Yönelik Ormançılık Faaliyetleri", **Çevre Koruma**, Temmuz 1983, Ege Kıyıları Özel Sayısı, Sayı:17.

AKIN, Nur, "Arnavutluk'ta İki Müze Kent Berat ve Ergeri'de Koruma", **Mimarlık**, Sayı:1990/3.

AKTAR, Özdoğan, "Güneybatı Sahillerimiz İçin Bir Öneri: Milli Sahil Planlaması", **Çevre Koruma**, Temmuz 1983, Ege Kıyıları Özel Sayısı, Yıl:17.

AKYÜREK, B. Doğançan, "Sanayi ve Çevre İlişkileri", **Ankara Sanayi Odası Dergisi**, Kasım-Aralık 1991, Yıl:15, Sayı:112.

ALGAN, Nesrin, "Akdeniz Eylem Planı", 2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 28-31 Mayıs 1990, Ankara.

ALGAN Nesrin, "Avrupa Topluluklarının Çevre Politikalarına Kısa Bir Bakış", **Çevre ve İnsan**, Mart 1988, Yıl:3, Sayı:7.

Ankara Sanayi Odası Çevre Komisyonu, "Sanayi ve Çevre", **Ankara Sanayi Odası Dergisi**, Kasım-Aralık 1991, Yıl:15, Sayı:112.

ARAT, Zeynep, "İktisat ve Çevre", **TÜBİTAK Çevre Bilim Sempozyumu Bildirileri 1981**, TÜBİTAK Yayınları No:544, Ankara 1982.

ATA, Alper, "Çevrenin Hayata Etkisi", **İnsan ve Çevre Sağlığı Koruma Hizmetleri Dergisi**, Temmuz 1991, Yıl:1, Sayı:2.

AYBAY, Aydın, "Çevre ve Hukuk", **Çevre Toplum İnsan**, Yay. Haz. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara 1992.

BALBAY, Mustafa, "Korumada Çifte Standart", **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1988.

BERKMAN, Aytekin, "Çevre Perspektifi Altında Bilim", **Çevre ve İnsan**, Eylül 1990, Yıl:4, Sayı:12.

BİLGE, Reha, "Ekonomi, Teknoloji ve Çevre Sorunları", **Çevre ve Ekonomi**, TÇSV Yayını, Ankara 1985.

BİLGİN, Ziyaeddin, "Foça Açmazı (veya Gelin Foça'nın Yok Olmasına Engel Olalım)", *Egemimarlık*, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2.

BUTLER, R.W., "Alternatif Turizm: İnandırıcı Bir Umut Mu Yoksa Truva Atı Mı?", *Turizmde Seçme Makaleler*:7, TUGEY Yayını, No:13, İstanbul 1990.

CASTRI, Francesco di, "Ekolojide Uluslar ve Disiplinlerarası Araştırma: İnsan ve Biyosfer (MAB) Programının Bazı Örgütlenme ve Uygulama Sorunları", *Tabiat ve İnsan*, Eylül 1977, Yıl:11, Sayı:3.

CECEN, Haluk, "Denizlerimiz Ölüyor", *Çevre Koruma*, Temmuz 1991, Sayı:43.

Cumhuriyet, "Çevreye Özel Koruma", 6 Temmuz 1988.

Cumhuriyet, "Korumaya Üç Tepki", 7 Temmuz 1988.

Cumhuriyet, "Kıyılarımızın Tümü Korunmalı", 9 Temmuz 1988.

ÇAĞLAR, Yücel, "Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ormanlar ve Ormancılığımız", *Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı*, TÇSV Yayını, Ankara 1991.

ÇELİK, Osman, "Çevre Açısından Ormanların Önemi", *Çevre ve İnsan*, Ocak 1991, Yıl:5, Sayı:13,

ÇETİNKAYA, Hikmet, "Ayrıcalık Niye?", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1988.

Çevre Koruma Dergisi, "Nesli Tükenen Kuşlar", Temmuz 1991, Sayı:43.

ÇİLEK, Aytekin, "Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkması", *İnsan ve Çevre Sağlığı Koruma Hizmetleri Dergisi*, 1992, Yıl:2, Sayı:3.

DİRİM, Nihat, "Foça", *Egemimarlık*, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2.

DOĞAN, Yalçın, "Ankara'dan", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1988.

EGEMİMARLIK, "Doğal ve Tarihi Çevre Yağmasına Yeni Bir Örnek: FOÇA", *Egemimarlık*, Eylül 1991, Yıl:1, Sayı:3.

EKE, Feral - Ümit Özcan, "Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslararası Deneyimler", *Mimarlık*, 1988.2, Yıl:26, Sayı:228.

ENZESBERGER, H. M. "A Critique of Political Ecology", **New Left Review**, 1973, No:84, TÇSV- Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?, (Kolektif) Ankara, 1987 içinde.

ERGÜDEN, Selman, "Tarihi Çevre Korunmasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli", **Mimarlık**, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158.

GEMALMAZ, M. Semih, "Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer'e Armağan, Yıl:1986-1987, Cilt:LII, Sayı:1-4, İstanbul 1987.

GÜRPINAR, Tansu, "Türler ve Ekosistemler Üzerinde Bazı Örnek Çalışmalar", **2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma**, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 28-31 Mayıs 1990, Ankara.

GÜRPINAR, Tansu, "Doğayı Korumanın Gerekçesi", **TÜBİTAK Çevre Bilim Sempozyumu Bildirileri 1991**, TÜBİTAK Yayınları No: 544, Ankara, 1982.

GÜRPINAR, Tansu, "Doğayı Korumanın Gerekçesi ve Doğayı Koruma Stratejileri", **Milli Parklar Semineri**, Ed. Hüsnü Doğan, Gelişim Matbaası, Ankara 1986.

GÜRPINAR, Tansu, "Doğal Kaynakların Tanımı ve Doğayı Korumanın Gerekçesi", **Çevre Sorunlarına Giriş**, Mobil, Tarihsiz.

ITTELSON, PROHANSKY, RIVLIN, WINKEL, "Doğal Çevreye Tarihsel Yaklaşımlar", **Mimarlık**, Çev. ve Der. Ufuk Yeğenoğlu, C. Abdi Güzer, 1983/5-6, Yıl:21, Sayı:191-192.

KARABATAK, Mustafa, "Su Ürünleri Potansiyelinin Gıda Kaynağı Olarak Korunması ve Geliştirilmesi", **2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma**, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 25-31 Mayıs 1990, Ankara.

KARAKURUM, Engin, "Tabiat ve Tabiat Kaynaklarının Korunması ile İlgili Uluslararası Sözleşmeler ve Kararlar", **Milli Parklar Semineri**, Ed. Hüsnü Doğan, Gelişim Matbaası, Ankara 1986.

KELEŞ, Ruşen, "Çevre Politikasında Düşünsel Temeller", **TÜBİTAK**,

Çevrebilim Sempozyumu Bildirileri 1981, TÜBİTAK Yayınları No:544, Ankara 1982.

KENCE, Aykut, "Biyolojik Çeşitlilik ve Kalkınma", **Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı**, TÇSV Yayını, Ankara 1991.

KIRIKOĞLU, M. Sezai, "Çevremiz ve Doğal Anıtlar", **Milliyet**, 6 Mart 1991.

KÜÇÜKTOPUZLU, Faik, "Turistik Faaliyetlerin Turizm Alanındaki Ekolojik Yapıya Etkileri", **Turizm Yıllığı 91**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara 1991.

MADRAN, Emre, "Tarihi Çevre Korunmasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli", **Mimarlık**, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158.

MIDDLESON, Michael, "Koruma Alanları", **Mimarlık**, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158.

MÜEZZİNOĞLU, Aysen, "Çevre Sorunlarına Sistem Yaklaşımı ve ÇED Çalışması", **MMO İzmir Şubesi Bülteni**, Haziran 1991, Yıl:5, Sayı:25.

NASR, Sayyed Hossein, "Çağdaş Müslüman ve İslam Kentsel Çevresinin Değişimi", **Mimarlık**, 1982/8-9.

OKYAY, İsmet, "Tarihsel Çevreyi Koruma ve Kültür Sorunsalı", **Mimarlık**, 1976/3, Sayı:148.

ÖYMEN, Altan, "Umut Verici Bir Adım", **Milliyet**, 8 Temmuz 1988.

ÖZBAY, Hasan, "Koruma Kavramı Üzerine", **Mimarlık**, 1988/2, Yıl:26, Sayı:228.

ÖZBAYKAL, Nejat, "Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği Yaklaşımında Doğayı Koruma Yöntem ve Sistemleri", **Tabiat ve İnsan**, Haziran 1984, Yıl:18, Sayı:2.

ÖZER, A. Öznur, "Çevre Konusunda Tanımlar ve Açıklamalar", **Çevre Sorunlarına Giriş**, Mobil, Tarihsiz.

ÖZER, Nurten, "Çevre Anlamı ve Yapay Çevre Sorunu Çözümü", **Çevre Koruma**, Temmuz 1985.

ÖZHAN, Erdal, "Turizm ve Çevre" **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1988.

ÖZYİĞİT, Ömer, "Foça ve Phokaia Nereye Gidiyor!", **Egemimarlık**, Haziran 1992, Yıl:2, Sayı:2.

PALAŞOĞLU, Enver, "Milli Parklar Dairesi Başkanlığı Çalışmalarının Önemi, Gelişimi ve Kanuni Mevzuat", **Milli Parklar Semineri**, Ed. Hüsnü Doğan, Gelişim Matbaası, Ankara 1986.

SARAÇ, Mehmet, "Av Yasağı Tartışması", **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1990.

SONAT, Arslan, "Yerleşik İktisadın Paradigması ve GSMH", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Yıl:25, Cilt:XIV, Sayı:200.

SÖNMEZ, M. Tului, "Hukukun Eşref Saatinin Ayarı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt:XIV, Sayı:200, Yıl 25.

SÖZEN, Nur, "Yeşil Saygısının Evrensel Kuralları", **İnsan Çevre Toplum**, Yay. Haz. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

ŞAHİN, Ferhat, "Canlı Türlerini Neden Korumalıyız", **İnsan ve Çevre Sağlığını Koruma Hizmetleri Dergisi**, Temmuz 1991, Yıl:1, Sayı:2.

TALU, Nuran, "UNEP Sistem Çapında Orta Vadeli Çevre Programı", **Çevre ve İnsan**, Mart 1988, Yıl:3, Sayı:7.

TALU, Nuran, "Akdeniz'de Özel Koruma Alanı", **Çevre ve İnsan**, Yıl:3, Sayı:9.

TANYELİ, Uğur, "Korumanın İşlevi Üzerine Gözlemler", **Mimarlık**, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158.

TAYŞI, İsmet, "Türkiye'de Çevre Sorunlarına Yaklaşım Biçimi", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Ocak 1985, Cilt:47, Sayı:471.

TEKELİ, İlhan, "Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler", **Mimarlık**, 1988/2, Sayı:228.

TOPRAK, Zerrin, "Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler", **Amme İdaresi Dergisi**, 1988-89, Cilt:10-11.

TOPRAK, Zerrin, "Kıyı Yerleşimlerinde Turizm Faaliyetleri ve Çevre Değerlerimiz", **İdarecinin Sesi Dergisi**, Eylül 1990, Cilt:IV, Sayı:5.

TOPRAK, Zerrin - Hüseyin Özgür, "Nüfus Planlamasının Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Önemi", **Türk İdare Dergisi**, Haziran 1991, Yıl:63, Sayı:391.

URAL, Engin, "21. Yüzyıla Doğru Türkiye'de Çevrenin Korunmasında Halkın Katılımı", **2000'li Yıllara Doğru Çevre ve Kalkınma**, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 28-31 Mayıs 1990, Ankara.

ÜSTÜNKÖK, Okan, "Tarihi Çevre Korunmasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar Paneli", **Mimarlık**, 1979/1, Yıl:17, Sayı:158.

YAZGAN, Nergis, "Çevre Korumada Gönüllü Kuruluşların Rolü", **Özel Çevre Koruma**, Ekim 1991, 1. Çevre Şurası Özel Sayısı, s.28

ZİLELİOĞLU, Hilal, "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Yıl:25, Cilt:XIV, Sayı:200.

3. TEZLER, BROŞÜRLER VE RAPORLAR

ABOUSAADA, Ahmet, **Yeni Foça (İzmir) ve Çevresinin Jeolojisi ve Mühendislik Jeolojisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 1990.

AKSU, A. Ülkü, **Foça Yarımadası Tarihsel Gelişimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1985.

Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, **Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi 1/1000 Revizyon İmar Planı Açıklama Raporu**, Ankara 1991.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş**.

Foça Belediyesi, **Foça (Phokaia)**, Tanıtım Broşürü, Tarihsiz.

ÖNEN, Neş'e - Sernur Özyurt - Gülnur Yağcı, **Foça Tarihsel Su İletimi**, Ege Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 1978.

-----, **"Özel Çevre Koruma Bölgeleri"**, **Özel Çevre Koruma Bülteni**, Ocak 1991, Sayı:1.